

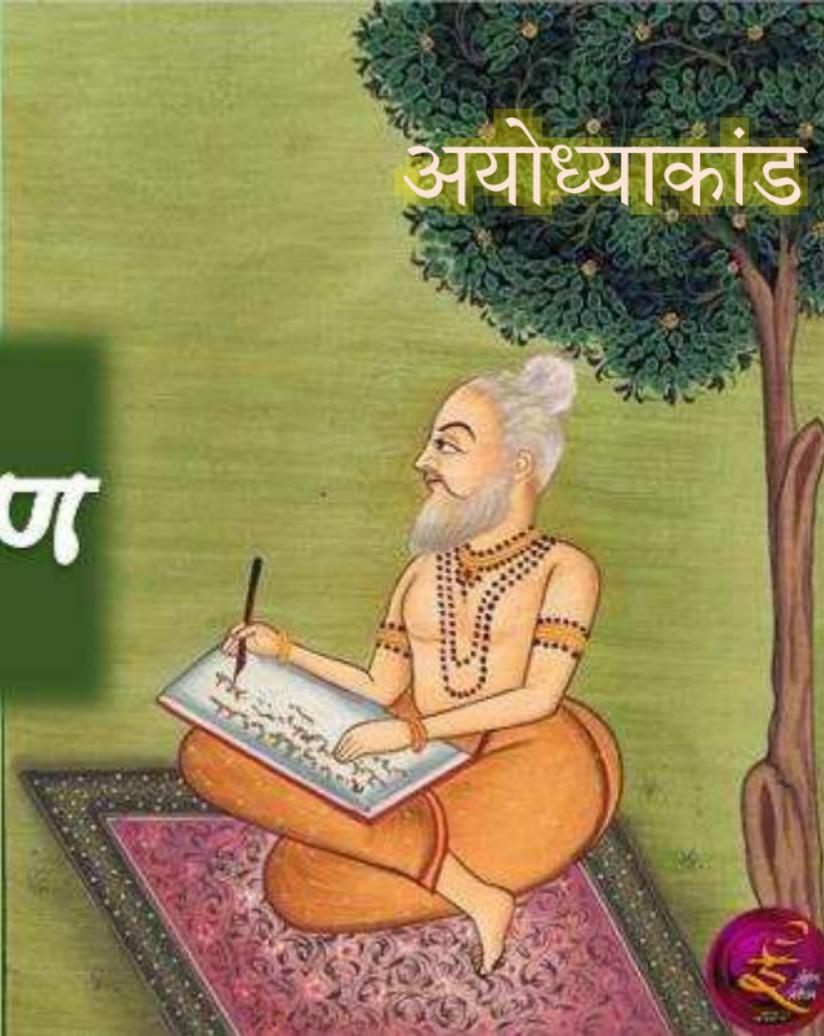
आदिकवी
श्री वाल्मिकी

विरचित
मूळ संस्कृत

रामायण १०

मराठी श्लोक
श्री. श्याम
कुलकर्णी

अयोध्याकांड

सादर करीत आहे

-श्रीवाल्मीकी रामायण-

खंड १०- अयोध्याकांड

मूळ संस्कृत व मराठी श्लोकमय अनुवाद-श्री.श्याम कुलकर्णी

- श्रीवाल्मिकी रामायण – खंड १०

मराठी समश्लोकी अनुवाद : श्री. श्याम कुलकर्णी

पत्ता : द्वाराश्री. जयवंत कुलकर्णी, "गन्धार" फ्लॅटक्र. ५/४

आयडियल कॉलनी, कोथरूड पुणे ४११०२९

संपर्क – व्हॉट्सएपक्र. ९७६५४५६५८१

Email : sgk६६४२@gmail. com

This declaration is as per the Copyright Act 1957. Copyright protection in India is available for any literary, dramatic, musical, sound recording and artistic work. The Copyright Act १९५७ provides for registration of such works. Although an author's copyright in a work is recognised even without registration. Infringement of copyright entitles the owner to remedies of injunction, damages and accounts.

या पुस्तकातील लेखनाचे सर्व हक्क अनुवादकाकडे सुरक्षित असून पुस्तकाचे किंवा त्यातील अंशाचे पुनर्मुद्रण वा नाट्य, चित्रपट किंवा इतर रूपांतर करण्यासाठी अनुवादकाची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे. तसे न केल्यास कायदेशीर कारवाई (दंड व तुरुंगवास) होऊ शकते.

वाल्मिकीरामायण- १०

मराठी

श्याम कुलकर्णी

प्रकाशक: : ई साहित्य प्रतिष्ठान

www.esahity.com

esahity@gmail.com

Whatsapp- 9987737237

१५ डिसेंबर २०२३

©esahity Pratishthan®2023

- विनामूल्य वितरणासाठी उपलब्ध.
- आपले वाचून झाल्यावर आपण हे फॉरवर्ड करू शकता.
- हे ई पुस्तक वेबसाईटवर ठेवण्यापूर्वी किंवा वाचनाव्यतिरिक्त कोणताही वापर करण्यापूर्वी ई-साहित्य प्रतिष्ठानची लेखी परवानगी घेणे आवश्यक आहे.

श्री श्याम कुलकर्णी (काव्यानुवादक)

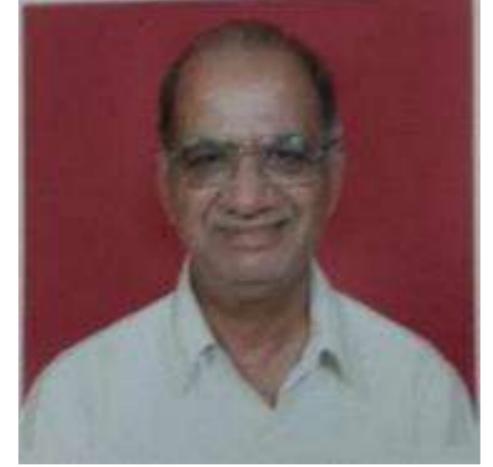
यंत्र अभियांत्रिकी मास्टर्स पदवी M. E. १९७५

अभियांत्रिकी महाविद्यालयातून प्राध्यापक म्हणून निवृत्त.

लेखनाची लहानपणापासून आवड. किल्लोस्कर, मनोहर,

वसंत, प्रपंच, लोकसत्ता अशा अनेक नियतकालिकांमधून

स्फुटलेखन प्रकाशित

प्रास्ताविक

ग्रन्थ पूर्ण होण्यापूर्वीच प्रस्तावना लिहिणे हा मर्यादातिभङ्ग आहे आणि 24,000 श्लोकांच्या “वाल्मीकीय रामायण” या ग्रन्थातील 350-400 श्लोकांचे रूपान्तरण हे तर मूळ ग्रन्थाचा साठावा भाग पूर्ण करण्यासारखे आहे. त्यामुळे हे दोन शब्द केवळ ईसाहित्य चे श्री. सुनिळ सामन्त यांचे ऋण मान्य करण्यासाठी लिहित आहे. केवळ त्यांच्या आग्रहामुळेच मी हे मोठे काम अंगावर घेतले त्याबद्दल मी त्यांचे आभार मानतो.

या ग्रन्थास डॉ. रविन थत्ते यांच्यासारख्या महान व्यक्तीचा आशीर्वाद लाभणे हे माझे
महद्भाग्य!

हे काम माझ्या हातून पूर्ण होण्याचे भाग्य मला लाभो येवढीच ईश्वरचरणी प्रार्थना !

श्याम कुलकर्णी

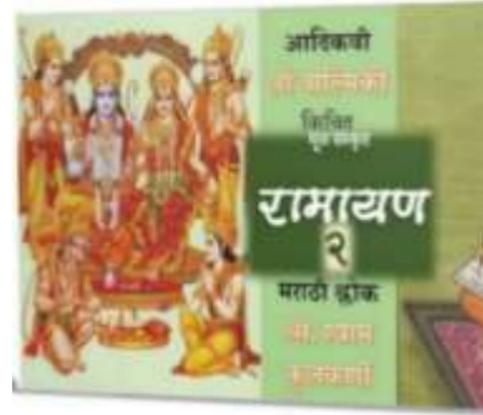
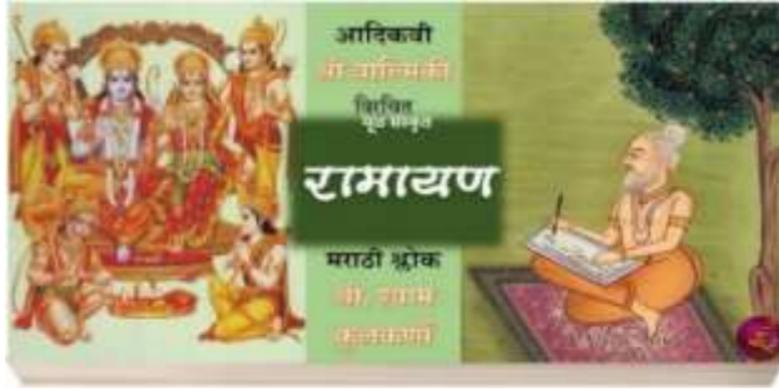
Dr. Ravin Thatte

श्याम कुलकर्णी ह्यांची आणि माझी ओळख खरे तर माझ्या व्यवसायामुळे (प्लास्टिक सर्जन \ सुघटन शल्य) झाली होती ह्याची त्यांनी मला हल्लीच ह्या त्यांच्या प्रकल्पाबद्दल चर्चा करतांना करून दिली . पुढे मी ज्ञानेश्वरीवर लिहिण्यास सुरुवात केल्या नंतर देखील आमची भेट झाली होती हे मात्र आठवते. हा रामायणावरचा त्यांचा प्रयत्न \प्रकल्प बघून आणि वाचून मी थक्क झालो आहे . केवढे प्रचंड काम आहे हे! ह्या पूर्वी त्यांनी भगवत गीतेवर, रामरक्षेवर आणि मेघदूतावर अशीच समश्लोकी लिहिण्याची कामगिरी केली आहे हे कळल्यावर तर मी अवाक झालो . असला माणूस माझ्या परिचयाचा

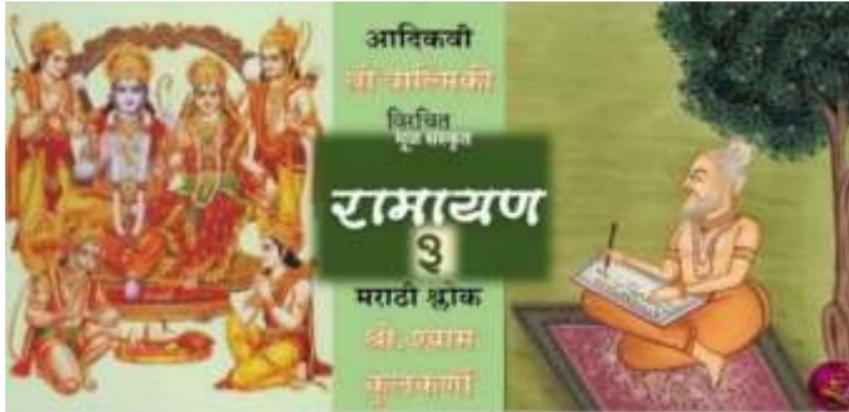
आहे हे कळून धन्य वाटले. त्यांनी हे सगळे काम "मी स्वानंदासाठी करत आहे" असे लिहिले आहे . सगळ्या मोठ्या कृती ह्या स्वानंदातूनच निर्माण होतात हे फार जुने सत्य इथे परत उजळले आहे. ही हल्लीची समश्लोकी , रामायणाची, आताच वाचली. ती फार छान उतरली आहे आणि वाचतांना खिळवून ठेवते. प्रकल्प अजून पूर्ण व्हायचा आहे तो नक्कीच पूर्ण होईल अशी खात्री आहे आणि त्यासाठी माझ्या सारख्या अनेकांच्या शुभेच्छा पोहोचवण्याचे काम मी आनंदाने करतो आहे.

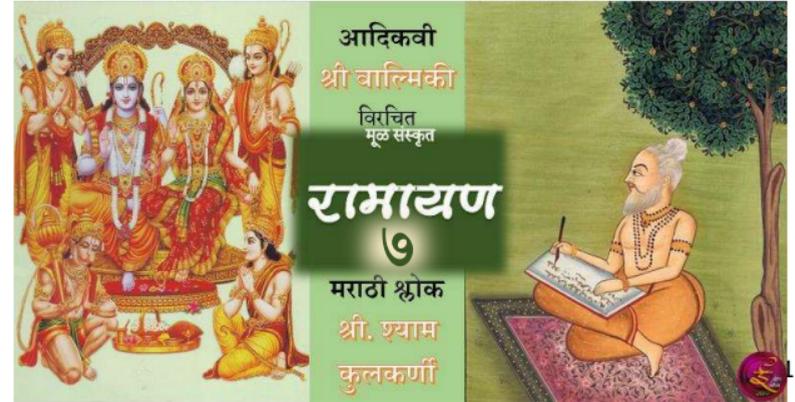
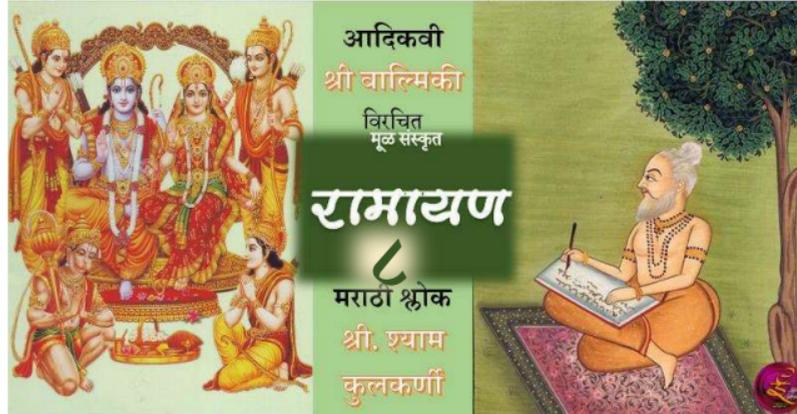
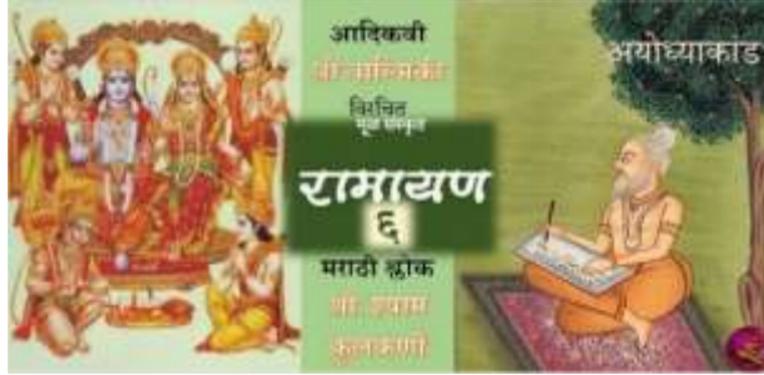
Dr. रविन थत्ते

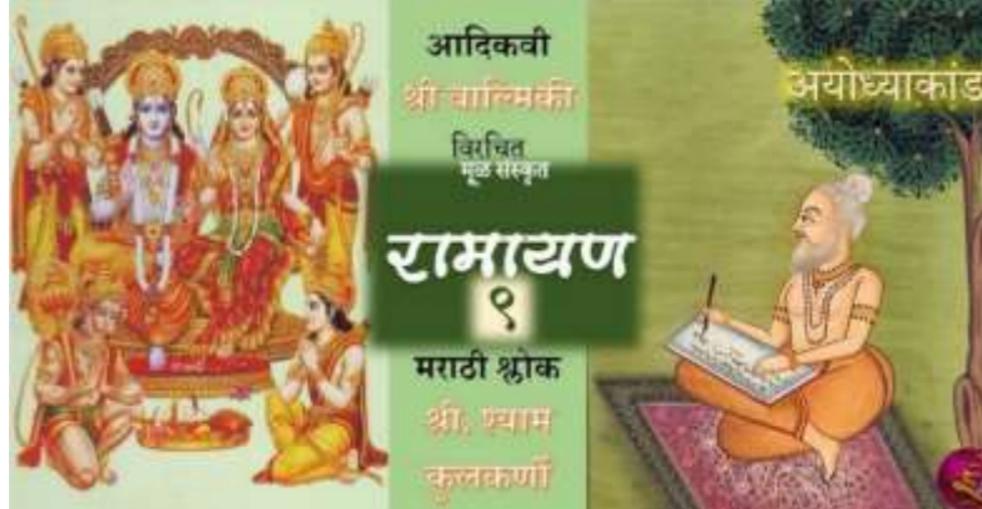
(प्लॅस्टिक सर्जन व संस्कृत पंडित. अध्यात्मावर ११ पुस्तके प्रकाशित)

श्रीवाल्मीकी रामायण-
१ ते ९ वाचण्यासाठी
मुखपृष्ठांवर क्लिक
करावे

-अथ श्रीवाल्मीकी रामायण- १०

अयोध्याकाण्ड सर्ग 103

तां श्रुत्वा करुणां वाचं पितुर्मरणसंहिताम् ।
राघवो भरतेनोक्तां बभूव गतचेतनः॥1॥
एकोनि करुणापूर्णं वृत्तं पितृमृत्युचे ।
भरताकडुनि राम दुःखे होत अचेतन ॥1॥

तंतु वज्रमिवोत्सृष्टमाहवे दानवारिणा ।

वाग्वजं भरतेनोक्तमनोजं परंतपः॥२॥

प्रगृह्य रामो बाहु वै पुष्पिताङ्ग इव द्रुमः।

वने परशुना कृत्तस्तथा भुवि पपात ह ॥३॥

ऐकुनी बोल भरताचे अप्रिय ते रामावरी ।

वज्रासमान इन्द्राच्या करिती प्रहार त्यामुळे॥२॥

उंचावूनी दोन्ही हात बहरल्या वृक्षापरि ।

तोडलेल्या कुऱ्हाडीने पृथ्वीवर तो कोसले ॥३॥

तथा हि पतितं रामं जगत्यां जगतीपतिम् ।

कूलघातपरिश्रान्तं प्रसुप्तमिव कुञ्जरम् ॥४॥

भ्रातरस्ते महेष्वासं सर्वतः शोककर्षितम् ।

रुदन्तः सह वैदेह्या सिचिषुः सलिलेन वै ॥५॥

पृथ्वीपति असे राम गजसमान भासती ।

नदीतट जो दातांनी विदीर्ण करुनी थके ॥४॥

शोकाने दुर्बल रामा सीतेसह बन्धु तिघे ।

करीत रुदन जणु अश्रूंनी न्हाऊ घालती ॥५॥

स तु संज्ञां पुनर्लब्ध्वा नेत्राभ्यामश्रुमुत्सृजन् ।
उपाक्रामत काकुत्स्थः कृपणं बहु भाषितुम् ॥६॥
कालांतरे शुद्धीवर येता नेत्रे अश्रु वर्षत ।
काकुत्स्थ श्रीराम करी विलाप दीन वाणीने ॥६॥
स रामः स्वर्गतं श्रुत्वा पितरं पृथिवीपतिम् ।
उवाच भरतं वाक्यं धर्मात्मा धर्मसंहितम् ॥७॥
पृथिवपति महाराज स्वर्गवासि होती ऐकुनी ।
धर्मज्ञ श्रीराम वदे भरता धर्मास योजुनी ॥७॥

किं करिष्याम्ययोध्यायां ताते दिष्टां गतिं गते ।
कस्तां राजवराद्धीनामयोध्यां पालयिष्यति ॥४॥
पिता परलोकी जाता अयोध्येत काय मी करू ।
कोण पालन अयोध्येचे करील त्यांच्याऐवजी? ॥४॥
किं तु तस्य मया कार्यं दुर्जातेन महात्मनः।
यो मृतो मम शोकेन स मया न च संस्कृतः॥९॥
शोकाने मम ज्यां मृत्यु दाहसंस्कारही मज ।
करणे शक्य न झाले महात्म्याचा त्या मला ।

व्यर्थ जन्म मम कार्य मजकडुनी कोणते घडे ?॥९॥

अहो भरत सिद्धार्थो येन राजा त्वयानघ ।

शत्रुघ्नेन च सर्वेषु प्रेतकृत्येषु सत्कृतः॥१०॥

कृतार्थ तुम्ही करुनी संस्कार पारलौकिक । ।

भरता महाराजांचे शत्रुघ्नासह पूजन ॥१०॥

निष्प्रधानामनेकानां नरेन्द्रेण विना कृताम् ।

निवृत्तवनवासोऽपि नायोध्यां गन्तुमुत्सहे ॥११॥

महाराजांविण अयोध्या असता वनवासातुन ।

परत येउन उत्साह नसे मज राहण्या तिथे ॥11॥

समाप्तवनवासं मामयोध्यायां परंतप ।

कोऽनुशासिष्यति पुन्स्ताते लोकान्तरे गते ॥12॥

वनवास पूर्ण होता अयोध्येत आलो जर ।

तात परलोकवासी असता मजला कोण ।

उपदेश कर्तव्याचा करील भरता सांग रे ॥12॥

पुरा प्रेक्ष्य सुवृत्तं मां पिता यान्याह सान्वयन् ।

वाक्यानि तानि श्रोष्यामि कुतः कर्णसुखान्यहम् ॥13॥

करिता आज्ञापालन त्यांचे पूर्वी उत्तेजनास्तव ।
उत्साहजनक बोल कोणाकडुनी ऐकु मी ॥13॥

एवमुक्ताथ भरतं भार्यामभ्येत्य राघवः।

उवाच शोकसंतप्तः पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ॥14॥

भरता बोलुनि ऐसे भार्येकडे जाति राघव।

पूर्ण चन्द्रासम मुख जिचे ऐसे बोलती तिला ॥14॥

सीते मृतस्ते श्वशुरः पितृहीनोऽसि लक्ष्मण ।

भरतो दुःखमाचष्टे स्वर्गतिं पृथिवीपतेः॥15॥

सीते श्वशुर परलोकी लक्ष्मणा पितृहीन तू ।
भरत येउनि ऐकवी समाचार हा दुःखद ॥15॥

ततो बहुगुणं तेषां बाष्पं नेत्रेष्वजायत ।
तथा ब्रुवति काकुत्स्थे कुमाराणाम यशस्विनाम् ॥16॥
बोलता श्रीराम ऐसे पुत्रांच्या नेत्रातुनी ।
यशस्वी सर्व जे त्यांच्या अश्रुपात घडे बहु ॥16॥
ततस्ते भ्रातरः सर्वे भृशमाश्वास्य दुःखितम् ।
अब्रुवञ्जागतीभर्तुः क्रियतामुदकं पितुः॥17॥

तेव्हां त्या सर्व बन्धूनी सान्त्वन श्रीरामाचे ।
करुनि विनविले त्या जलाञ्जलि देण्या पित्या ॥17॥

सा सीता स्वर्गतं श्रुत्वा श्वशुरं तं महानृपम् ।
नेत्राभ्यामश्रुपूर्णाभ्यां न शशाकेक्षितुं प्रियम् ॥18॥

एकोनि वृत्त श्वशुर स्वर्गवासी होति सीता ।
अश्रुपूर्णं नेत्रे प्रिय श्रीरामा न पाहू शके ॥18॥

सान्त्वयित्वा तु तां रामो रुदतीं जनकात्मजाम् ।
उवाच लक्ष्मणं तत्र दुःखितो दुःखितं वचः ॥19॥

रडणाच्या जानकीस सान्वना देत श्रीराम ।

दुःखमग्न स्वतः बोले दुःखित लक्ष्मणा तदा ॥19॥

आनयेङ्गुदिपिण्याकं चीरमाहर चोत्तरम् ।

जलक्रियार्थं तातस्य गमिष्यामि महात्मनः ॥20॥

इङ्गुदी फल किसुनी आण चीर उत्तरीय ।

निघतो पित्यास देण्या जलदान महात्म्यास ॥20॥

सीता पुरस्ताद् ब्रजतु त्वमेनामभितो ब्रज ।

अहं पश्चाद् गमिष्यामि गतिञ्जूषा सुदारुणा ॥21॥

पुढे सीता तिच्यामागे तू जाई मी तुजमागुती ।
परिपाठ शोकसमयी हा अत्यन्त दारुण असे ॥21॥

ततो नित्यानुगस्तेषां विदितात्मा महामति”।

मृदुर्दान्तश्च कान्तश्च रामे च दृढभक्तिमान् ॥22॥

सुमन्त्रस्तैर्नृपसुतैः सार्थमाश्वास्य राघवम् ।

अवतारयदालम्ब्य नदीं मन्दाकिनीं शिवाम् ॥23॥

कुलसेवक त्यामागे आत्मज्ञानी बुद्धिमान् ।

जितेन्द्रिय श्रीरामाचे भक्त तेजस्वी सुदृढ ॥22॥

सुमन्त्र राजकुमारा समस्त साथ घेउनी ।

श्रीराम देउनि हात धैर्ये मन्दाकिनी तटी ॥23॥

ते सुतीर्थां ततः कृच्छ्रादुपगम्य यशस्विनः ।

नदीं मन्दाकिनी रम्यां सदा पुष्पितकाननाम् ॥24॥

शीघ्रस्रोतसमासाद्य तीर्थं शिवमकर्दनम् ।

सिषिचुस्तूदकं राज्ञे तत एतद् भवत्विति ॥25॥

मन्दाकिनी नदीतीरी सुशोभित पुष्पकानने ।

राजपुत्र यशस्वी ते कष्टाने पोचल्यावर ॥24॥

जल स्वच्छ तीर्थभूत अर्पिती पितया मृत ।
वदुनी “आपणासाठी जल अर्पित हे आम्ही”॥25॥
प्रगृह्य तु महीपालो जलापूरितमञ्जलिम् ।
दिशं याम्यामभिमुखो रुदन् वचनमब्रवीत् ॥26॥
एतत् ते राजशार्दूल विमलं तोयमक्षयम् ।
पितृलोकगतस्याद्य महत्तमुपतिष्ठतु ॥27॥
अंजुळीत जल घेत दक्षिणाभिमुख होता।
रुदन करित श्रीराम असे वचन बोलले ॥26॥

राजशार्दूल हे तुम्हा निर्मळ हे देतो जल।
पितृलोकी आपणास प्राप्त होवो अक्षय ॥27॥

ततो मन्दाकिनीतीरं प्रत्युतीर्थं स राघवः।
पितुश्चकार तेजस्वी निर्वापं भ्रातृभिः सह ॥28॥

नदीबाहेर येऊनी श्रीरामानी तीरावर ।
समवेत पिण्डदान बन्धूंच्या करती पित्या ॥28॥

ऐङ्गदं बदरैर्मिश्रं पिण्याकं दर्भसंस्तरे ।
न्यस्य रामः सुदुःखार्त रुदन् वचनमब्रवीत् ॥29॥

इङ्गुदी चूर्णात बोर मिसळुनी कुशांवरी।
ठेउनी स्वराने आर्त करीत रुदन बोलती ॥29॥

इदं भुक्ष्व महाराज प्रीतो यदशना वयम् ।

यदन्न पुरुषो भवति तदन्नास्तस्य देवताः॥30॥

महाराज स्वीकारा हे हाच आहार आमचा ।

अन्न जे मानुषी तेच भक्षण करिती देवता ॥30॥

तत्स्तेनैव मार्गेण प्रत्युतीर्य सरित्तटात् ।

आरुरोह नरव्याघ्रो रम्यसानुं महीधरम् ॥31॥

ततः पर्णकुटीद्वारमासाद्य जगतीपतिः।

परिजग्राह पाणिभ्यामुभौ भरतलक्ष्मणौ ॥३२॥

त्याच मार्गे तिरी येत चढले चित्रकूटावरी ।

रम्य शिखरि श्रीराम महीपाल द्वरि येउनी ॥३१॥

पर्णकुटीच्या धरुनी बंधु भरत लक्ष्मणा ।

हातास पकडुनि त्यांच्या करती करुण रुदना ॥३२॥

तेषां तु रुदतां शब्दात् प्रतिशब्दोऽभवद् गिरौ ।

भ्रातृणां सह वैदेह्या सिंहानां नर्दतामिव ॥३३॥

सीतेसह बन्धूंच्या त्या रुदने पर्वतावरी ।

सिंहगर्जनेपरि होत निर्माण प्रतिध्वनि ॥३३॥

महाबलानां रुदतां कुर्वतामुदकं पितुः।

विज्ञाय तुमुलं शब्दं त्रस्ता भरतसैनिकाः॥३४॥

अब्रुवंश्चापि रामेण भर्तः सगतो ध्रुवम् ।

तेषामेव महान् शब्दः शोचतां पितरं मृतम् ॥३५॥

पित्या उदक देऊन आलेल्या महाबलींच्या ।

रुदनस्वरे सैनिक शंकित अन्य भये ॥३४॥

भरत श्रीरामास भेटले असति निश्चित ।

सर्व दुःखे रडता ध्वनि महान् हा होतसे ॥३५॥

अथ वाहान् परित्यज्य तं सर्वेऽभिमुखाः स्वनम् ।

अप्येकमनसो जग्मुर्यथास्थानं प्रभाविताः ॥३६॥

वाहने सोडुन आपली आवाज जेथुन येतसे ।

त्या दिशेने एकचित्त होउनि जाति धावत ॥३६॥

हयैरन्यै गजैरन्यै रथैरन्यै स्वलंकृतैः।

सुकुमारास्तथैवान्ये पद्भिरेव नरा ययुः॥३७॥

सुकुमार परी काही अश्व हत्ती रथातुन ।
परि काही त्यांमधील जाती पळत जागि त्या ॥३७॥
अचिरप्रोषितं रामं चिरविप्रोषितं यथा ।
द्रष्टकामो जनः सर्वो जगाम सहस्साश्रमम् ॥३८॥
अल्पकालच श्रीराम जाता वाटुनि दीर्घ तो ।
दर्शनेच्छु जन सर्व पळती आश्रमाकडे ॥३८॥
भातृणां त्वरितास्ते तु द्रष्टुकामाः समागमम् ।
ययुर्बहुविधेर्यानिः खुरनेमिसमाकुलैः ॥३९॥

बन्धूंचे मीलन चार पहाण्या उत्सुक जन ।
वाहने वेगवेगळी त्वरेने जाति घेउनी ॥39॥

सा भूमिर्बहुभिर्यानै रथनेमिसमाहता ।
मुमोच तुमुलं शब्दं द्यौरिवाभ्रसमागमे ॥40॥

ध्वनि वाहने रथांचा भूमीवरि भयंकर।
मेघांचा गडगडाट नभी तैसा तो भासला ॥40॥

तेन वित्रासिता नागाः करेणु परिवारिताः।
आवासयन्तो गन्धेन जग्मुरन्यदनं ततः ॥41॥

भयभीत तुमुल नादे पळती हस्तिनींसवे।

हत्ती मदे सुवासित करुनि स्थाना आपल्या ॥41॥

वराहवृकसिंहाश्च महिषाः सृमरास्तथा ।

व्याघ्रगोकर्णगवया वित्रेसुः पृषतैः सह ॥42॥

वराह सिंह गोकर्ण सृमर व्याघ्र लांडगे ।

नीलगाई हरणे सर्व जाती संत्रस्त होउनी ॥42॥

रथाह्वहंसानत्यूहाः प्लवाः कारणडवाः परे ।

तथा पुंस्कोकिलाः क्रौञ्चा विसंज्ञा भेजिरे दिशः॥43॥

बक हंस चक्रवाक जलकुक्कुट कारण्डव ।
क्रौञ्च कोकिळ भ्रमुनी उडती सर्व दिशांतरी ॥43॥
तेन शब्देन चित्रस्तैराकाशं पक्षिभिर्वृतम् ।
मनुष्यैरावृता भूमिरुभयं प्रबभौ तदा ॥44॥
शब्दे त्या घाबरलेल्या पक्ष्यांनी आकाश भरे।
तर भूमि मनुष्यांनी असे दोन्हीहि शोभती ॥44॥
ततस्तं पुरुषव्याघ्रं यशस्विनमकल्मषम् ।
आसीनं स्थण्डिले रामं ददर्श सहसा जनः॥45॥

पाहती लोक आलेले पुरुषसिंह श्रीरामा ।

यशस्वी पापरहित बसलेले वेदीवरी ॥45॥

विगर्हमाणः कैकेयी मन्थरासहितामपि ।

अभिगम्य जनो रामं बाष्पपूर्णमुखोऽ भवत् ॥46॥

श्रीरामाजवळी जाती अश्रुपूर्ण नेत्रे जन ।

मन्थरेसहित निन्दा करती कैकेयिची ॥46॥

तान् नरान् बाष्पपूर्णाक्षान् समीक्षाथ सुदुःखितान् ।

पर्यष्वजत धर्मज्ञःपितृवन्मातृवच्च सः॥47॥

लोकांचे सर्व दुःखाने अश्रुभरले नेत्रही ।

हृदया लावि पित्यासम श्रीराम पाहुनि तया ॥47॥

स तत्र कांक्षित परिष्वजे नरान् नराश्च केचित्तु तमभवादयन् ।

चकार सर्वान् सवयस्यबान्धवान् यथार्हमासाद्य तदा नृपात्मजः॥48॥

काही जणांना छातिस लावि राम काहीजणां चरणस्पर्श करी तसा ।

मित्रा बन्धुबान्धवा सर्वां श्रीराम सन्मान यथायोग्य करी ॥48॥

ततः स तेषां रुदतां महात्मनां भुवं च खं चानुविनादयन् स्वनः ।

गुहा गिरीणां च दिशश्च संततं मृदङ्गघोषप्रतिमो विशुश्रुवे ॥49॥

तिथे उपस्थित जे महात्मा रोदनशब्दे आकाश पृथ्वी पर्वतगुहा ।
सम्पूर्ण दिशा निरन्तर प्रतिध्वनित करी मृदङ्गाच्या ध्वनीसम ॥४९॥

इत्यर्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्येऽयोध्याकाण्डे त्र्यधिकशततमः सर्गः ॥१०३॥

अयोध्याकाण्ड सर्ग 104

वसिष्ठः पुरतः कृत्वा दारान् दशरथस्य च ।

अभिचक्राम तं देशं रामदर्शनतर्षितः ॥1॥

महर्षि वसिष्ठांमागे राण्या त्या दशरथांच्या ।

पहाया श्रीरामचंद्रा जाति आश्रम जिथे असे ॥1॥

राजपत्न्यश्च गच्छन्त्यो मन्दं मन्दाकिनी प्रति ।

ददृशुस्तत्र तत् तीर्थं रामलक्ष्मणसेवितम् ॥2॥

राजपत्न्या हळू चालत मन्दाकिनी तटी पोचता ।

पहाती स्थळ लक्ष्मण स्नान करी रामासवे ॥२॥

कौसल्या बाष्पपूर्णेन मुखेन परिशुष्यता ।

सुमित्रामब्रवीद् दीनां याश्चान्या राजयोषितः॥३॥

कौसल्या गाळत अश्रू वदने उदास वदे ।

सुमित्रा तश्या राण्यांना अन्य दीन तिच्यासवे ॥३॥

इदं तेषामनाथानां क्लिष्टमक्लिष्टकर्मणाम् ।

वने प्राक्कलनं तीर्थं ये ते निर्विषयीकृताः॥४॥

त्रास न देति कोणास पुत्रां त्या मम वनामधे ।
अनाथांचे दुर्गम त्या तीर्थ स्वीकारले तयें ॥४॥
इतः सुमित्रे पुत्रस्ते सदा जलमतन्द्रितः।
स्वयं हरति सौमित्रिर्मम पुत्रस्य कारणात् ॥५॥
सुमित्रे लक्ष्मण पुत्र तव येउनि आणुनी ।
स्वतः मम पुत्रासाठी जल घेउनि जातसे ॥५॥
जघन्यमपि ते पुत्रः क्लेशानामतथोचितः।
भ्रातुर्यदर्थरहुतं सर्वं तद् गर्हितं गुणैः ॥६॥

जरि सेवाकार्यं स्वल्प परि ते निन्दित नसे ।
ज्येष्ठ सद्गुणी भ्रात्यास्तव नसे तर निन्दित ॥६॥
अद्यायमपि ते पुत्रः क्लेशानामतथोचितः ।
नीचानर्थसमाचारं सज्जं कर्म प्रमुञ्चतु ॥७॥
पुत्र तव क्लेशां योग्य न सहण्या तरि सहे ।
परत येता राम त्यास न करावे लागेल ॥७॥
दक्षिणाग्रेषु दर्भेषु सा ददर्श महीतले ।
पितुरिङ्गदिपिण्याकं न्यस्तमाययतलोचना ॥८॥

कौसल्या विशाल नेत्र पाही दक्षिणाग्र कुशांवरी ।

पिंड इङ्गुदी फलांचे पित्यास्तव श्रीराम ठेवता ॥४॥

तं भूमौ पितुरार्तेन न्यस्तं रामेण वीक्ष्य सा ।

उवाच देवी कौसल्या सर्वा दशरथस्त्रियः ॥९॥

दुःखी राम पित्यासाठी पिण्ड भूमीवरि ठेवता ।

पहुनी देवी कौसल्या सर्व दशरथस्त्रियां वदे ॥९॥

इदमिक्ष्वाकुनाथस्य राघवस्य महात्मनः।

राघवेण पितुर्दत्तं पश्यतैतद् यथाविधि ॥१०॥

पहा इक्ष्वाकुकुलस्वामी महात्मा पित्यास्तव ।
विधिपूर्वक पिण्डदान श्रीराम येथ करीतसे ॥10॥

तस्य देवसमानस्य पार्थिवस्य महात्मनः।

नैतदोपयिकं मन्ये भुक्तभोगस्य भोजनम् ॥11॥

देवतासम तेजस्वी उपभुक्त नाना भोग जे ।

त्यांना हे भोजन योग्य नसे मज वाटते ॥11॥

चतुरन्ता महीं भुक्त्वा महेन्द्रसदृशो भुवि ।

कथमिङ्गदिपिण्याकं स भुङ्क्ते वसुधाधिपः॥12॥

सागरापर्यंत राज्य पृथ्वीचे ज्यांनी भोगले ।
प्रतापी इन्द्रासम ते पिण्ड ऐसे खाती कसे ॥12॥
अतो दुःखतरं लोके न किञ्चित् प्रतिभाति मे।
यत्र रामः पितुर्दद्यादिङ्गदीक्षोदमृद्धिमान् ॥13॥
श्रीराम सम्रूद्धशाली पिण्ड देती असे पित्या ।
स्थिति याहुनिया दुःखी असेल नच वाटते ॥13॥
रामेणेङ्गदिपिण्याकं पितुर्दत्तं समीक्ष्य मे ।
कथं दुःखेन हृदयं न स्फोटति सहस्रधा ॥14॥

इङ्गुदी फल श्रीराम प्रदान करितो पित्या ।

सहस्र मम हृदयाचे का न व्हावे विभाजन ॥14॥

श्रुतिस्तु खल्वियं सत्या लौकिकी प्रतिभाति मे ।

यदन्न पुरुषो भवति तदन्नास्तस्य देवताः॥15॥

सत्य हे श्रुतिचे वाक्य मनुष्य जे अन्न खातसे ।

देवताहि त्याच्या तेच करती अन्न भक्षण ॥15॥

एवमा सपत्न्यस्ता जग्मुराश्वास्य तां तदा ।

ददृशुश्चाश्रमे रामं स्वर्गच्युतमिवाभरम् ॥16॥

समजावुनि इतर भार्या पुढे तिज जाति घेउनी ।

आश्रमे दिसे श्रीराम स्वर्गच्युत देवता जणु ॥16॥

तं भोगैः संपरित्यक्तं रामं सम्प्रेक्ष्य मातरः।

आर्ता मुमुचुरश्रूणि सस्वरं शोककर्षिताः ॥17॥

भोग त्यागुनि व्यतीत तपस्वी जीवन करी त्या ।

श्रीरामा पाहुनी माता होति शोकाने कातर ।

रडती आर्तभावाने नेत्रे अश्रू भरूनिया ॥17॥

तासां रामः समुत्थाय जग्राह चरणाम्बुजान् ।

मातृणा मनुजव्याघ्रः सर्वासां सत्यसंगरः॥18॥

पाहुनी सर्व मातांना श्रीराम उठुनी उभे ।

सत्यप्रतिज्ञ नरव्याघ्र करती चरण स्पर्श त्यां ॥18॥

ताः पाणिभिः सुखस्पर्शोर्मुद्रङ्गलितलैः शुभैः ।

प्रममा रजः पृष्ठाद् रामस्यायतलोचना :॥19॥

सर्व माता विशालनेत्र अङ्गुलिस्पर्श कोमल ।

रामाच्या पाठीवरील धूळ हस्ते लागती पुसू ॥19॥

सौमित्रिरपि ताः सर्वा मातृः सम्प्रेक्ष्य दुःखितः।

अभ्यवादयदासक्तं शनै रामादनन्तरम् ॥20॥

लक्ष्मणहि नंतर कष्टी मातांस दुःखी पाहुनी ।

प्रेमाने चरणस्पर्श सर्वांना त्या करीतसे ॥20॥

यथा रामे तथा तस्मिन् सर्वा बवृतिरे स्त्रियः।

वृत्तिं दशरथाज्जाते लक्ष्मणे शुभलक्षणे ॥21॥

सर्व मातांनीही जसे रामास कुरवाळिले ।

तसेच दशरथनंदना शुभलक्षण लक्ष्मणा ॥21॥

सीतापि चरणांस्तासामुपसंगृह्य दुःखिताः।

श्वश्रूणामश्रुपूर्णाक्षी सम्बभूवाग्रतः स्थिता॥22॥

दुःखित सीताहि नेत्रे अश्रुपूर्णं त्या सर्वांना ।

प्रणाम चरणा करुनी त्यांच्यापुढे राहे उभी ॥22॥

तां परिष्वज्य दुःखार्ता माता दुहितरं यथा ।

वनवासकृतां दीनां कौसल्या वाक्यमब्रवीत् ॥23॥

दुःखपीडित कौसल्या कन्येस माता जशी ।

छातीस सीतेस दीन वनवासामुळे दुर्बल ।

लावुनी तिजला वदे मनातिल शब्द आपुल्या ॥23॥

वैदेहराजन्यसुता स्नुषा दशरथस्य च ।

रामपत्नी कथं दुःखं सम्प्राप्ता विजने वने ॥24॥

कन्या विदेह राजाची स्नुषा दशरथ नृपाची ।

भोगे श्रीरामाची पत्नी दुःख निर्जन वनामध्ये ॥24॥

पद्ममातपसंतप्तं परिक्लिष्टमिवोत्पलम् ।

काञ्चनं रजसा ध्वस्तं क्लिष्टं चन्द्रमिवाम्बुदैः ॥25॥

कन्ये मुख तुङ्गे तप्त सुवर्ण कमलासम ।

उन्हाने धूलिग्रस्त मेघे आच्छादित चन्द्रमा।

त्यांच्याप्रमाणे निस्तेज होउनीया जातसे ॥25॥

मुखं ते प्रेक्ष्य मां शोको दहत्यग्निरिवाश्रयम् ।

भृशं मनसि वैदेदेहि व्यसनारणिसम्भवः॥26॥

अग्नि काष्ठ आश्रयास जसा दग्ध करीतसे।

मुखदर्शने तव अग्नि विपत्तीचा जाळे मज ॥26॥

ब्रुवन्त्यामेवमार्तायां जनन्यां भरताग्रजः।

पादावासाद्य जग्राह वसिष्ठस्य च राघवः॥27॥

बोलती शोकाकुल माता त्यावेळी भरताग्रज ।

चरणास वसिष्ठांच्या दोन्ही हातात घेतसे ॥27॥

पुरोहितस्याग्निसमस्य तस्य वै बृहस्पतेरिन्द्र इवामराधिपः।

प्रगृह्य पादौ सुसमृद्धतेजसः सहैव तेनोपविवेश राघवः॥28॥

बृहस्पतीच्या चरणांस इन्द्र अमराधिपति स्पर्श करी जसे ।

तसे पुरोहित वसिष्ठ तयांचे हाती पद घेउनि बसे राघव ॥28॥

ततो जघन्यं सहितैः स्वमन्त्रिभिः पुरप्रधानैश्च तथैव सैनिकैः।

जनेन धर्मज्ञतमेन धर्मवानुपोपविष्टो भरतस्तदाग्रजम् ॥29॥

तसे सवे मन्त्रिगण सर्व पुरवासी मुख्य सैनिकहि त्यांसवे ।

ज्येष्ठ बन्धूच्या सवे जाऊनि बैसती धर्मज्ञ पुरुषही तसे ॥29॥

उपोपविष्टस्तु तदातिवीर्यवांस्तपस्विवेषेण समीक्ष्य राघवम् ।

श्रिया ज्वलन्तं भरतः कृताञ्जलिर्यथा महेन्द्रः प्रयतः प्रजापतिम् ॥30॥

पराक्रमी भरत पाहुनिया तपस्वीवेषात श्रीराम आसन समीप जाता ।

तेजस्वि त्या पाहुनि हात जोडे जसे प्रजापतिपुढे देवराज इन्द्र ॥30॥

किमेष वाक्यं भरतोऽय राघवं प्रणम्य सत्कृत्य च साधु वक्ष्यति ।

इतीव तस्यार्यजनस्य तत्त्वतो बभूव कौतूहलमुत्तमं तदा ॥31॥

तदा तेथ उपस्थित श्रेष्ठ पुरुष कुतूहले भरत वन्दुनि श्रीरामा ।

सत्कारपूर्वक पुढे काय बोलतो ऐकण्या बोल उत्सुक होती सर्व ॥31॥

स राघवः सत्यधृतिश्च लक्ष्मणो महानुभावो भरतश्च धार्मिकः।

वृताः सुहृदिश्च विरेजिरेऽध्वरे यथा सदस्यैः सहैता स्त्रयोऽग्न यः ॥32॥

सत्यप्रतिज्ञ श्रीराम महानुभाव लक्ष्मण भरत धर्मात्मा सुहृदांसमवेता।

बन्धू तिघे शोभति त्रिविध अग्नीपरी यज्ञशाळेत सदस्य वेढिति ज्या ॥32॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्येऽयोध्याकाण्डे चतुरधिकशततमः सर्गः ॥104॥

अयोध्याकाण्ड सर्ग 105

ततः पुरुषसिंहानां वृतानां तैः सुहृद्गणैः।
शोचतामेव रजनी दुःखेन व्यत्यवर्तत ॥1॥
रजन्यां सुप्रभातायां भ्रातरस्ते सुहृवृताः।
मन्दाकिन्यां हुतं जप्यं कृत्वा राममुपागमम् ॥2॥
सुहृदांसह बंधूंची पुरुषसिंहांची रात्र ती ।

शोकात निघुनी जाई पित्याच्या मृत्यूमुळे ॥1॥

प्रभाते भरतासह बंधु मन्दाकिनी तटी ।

स्नान होम जप करुनि श्रीरामाप्रति परतती ॥2॥

तूष्णीं ते समुपासीना न कश्चित् किञ्चिदब्रवीत् ।

भरतस्तु सुहृन्मध्ये रामं वचनमब्रवीत् ॥3॥

सर्व ते बसती मूक कोणी काहि न बोलती ।

सुहृदी भरत बसुनी श्रीरामा बोलला असे ॥3॥

सान्त्विता मामिका माता दत्तं राज्यमिदं मम ।

तद् ददामि तवैवाहं भुक्ष्य राज्यमकण्टकम् ॥४॥

पित्याने मातेस दिला संतोष मज देउनी ।

ते राज्य मी तुम्हा देतो निष्कंटक भोगा तुम्ही ॥४॥

महतेवाम्बुवेगेन भिन्नः सेतुर्जलागमे ।

दुरावरं त्वदन्येन राज्यखण्डमिदं महत् ॥५॥

वर्षाकाले जलवेगे भङ्ग सेतुपरी विशाल ।

राज्यखण्डा सावरणे अशक्य आपल्याविण कुणा ॥५॥

गतिं खर इवाश्वस्य ताक्ष्यस्येव पतत्रिणः ।

अनुगन्तुं न शक्तिर्मे गतिं तव महीपते ॥6॥

खर अश्वाची चाल गरुडाची अन्य पक्षिही ।

न चालु शक्ति तैसी अनुसरण्याची महीपते ।

आपली गति मजला शक्ति नसे मज अड्गी ॥6॥

सुजीवं नित्यशस्तस्य यः परैरुपजीव्यते।

राम तेन तु दुर्जीवं यः परानुपजीवति ॥7॥

अन्य लोक ज्याच्यापाशी करती निर्वाह तो नरा

उत्तम जीवित त्याचे परी जो दुसऱ्यावरी ।

अवलंबून राही तो जगे दुःखमय जीवन ।
यास्तव आपण योग्य राज्य करण्या सत्य हे ॥7॥

यथा तु रोपितो वृक्षःपुरुषेण विवर्धितः।
ह्रस्वकेन दुरारोहो रूढस्कंधो महाद्रुमः॥8॥
स तदा पुष्पितो भूत्वा फलानि न विदर्शयेत् ।
स ता नानुभवेत् प्रीतिं यस्य हेतोः प्ररोपितः॥9॥
एषोपमा महाबाहो तदर्थं वेत्तुमर्हसि।
यत्र त्वमस्मान् वृषभो भर्ता भृत्यान् न शाधि हि ॥10॥

मनुष्ये एका लाविला वृक्ष वाढविला तसा ।
घेऊनि काळजी योग्य तो मोठा वृक्ष जाहला॥८॥
पुष्पांनी बहरला तो परि फळे न येती तया ।
उद्देशे लाविला ज्या अपूर्ण त्यामुळे नावडे ॥९॥
उपमा आपणा हीच समजा राज्यपालना ।
समर्थ असुनी तुम्ही आम्हा भृत्या न पाळता ॥१०॥

श्रेणयस्त्वां महाराज पश्यन्त्वय्याश्च सर्वशः।

प्रतपन्तमिवादित्यं राज्यास्थितम गर्जोत गज रिंदमम् ॥11॥

तळपत्या सूर्यापरी आपणा जन पाहती ।

विविध जाति संघाचे आरूढ राजसिंहासनी ॥11॥

तथानुयाने काकुत्स्थ मत्ता नर्दन्तु कुञ्जराः।

अन्तःपुरगता नार्यो नन्दन्तु सुसमाहिताः॥12॥

आगमने आपल्या हे काकुत्स्थकुलभूषणा ।

अयोध्येत गज मत्त गर्जोत तश्याच स्त्रिया ।

अन्तःपुरवासी होवोनी एकाग्रचित्त स्वागता
प्रसन्नचित्त होवोनी अभिनन्दोत आपणा॥12॥

तस्य साध्वनुमन्यन्त नागरा विविधा जनाः ।

भरतस्य वचः श्रुत्वा रामं प्रत्यनुयाचतः॥13॥

रामास विनवणाच्या भरताचे वच ऐकुनी ।

नगरवासी तयाचे सर्व अनुमोदन करती ॥13॥

तमेव दुःखितं प्रेक्ष्य विलपन्तं यशस्विनम् ।

रामः कृतात्मा भरतं समाश्वासयदात्मवान् ॥14॥

त्याला दुःखित होऊन विलाप करता पाहुना
कृतात्मा श्रीराम त्याचे सांत्वन करुनी म्हणे ॥14॥

नात्मनः कामकारो हि पुरुषोऽयमनीश्वरः।

इतश्चेतरश्चैअनं कृतान्तः परिकर्षति ॥15॥

ईश्वरापरी कोणीही स्वतन्त्र नसते जगी ।

काळपुरुष इथे तेथे खेचितो आपणासवे ॥15॥

सर्वे क्षयान्ता निचयाः पतनान्ताः समुच्छ्रयाः।

संयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं च जीवितम् ॥16॥

विनाशी संग्रह सर्व उन्नती पतन पावते ।

वियोग अन्त संयोगा मरण अन्त जीवना॥16॥

यथा फलानां पक्वानां नान्यत्र पतनाद् भयम् ।

एवं नरस्य जातस्य नान्यत्र मरणाद् भयम् ॥17॥

पतनावीण फळाला पक्व अन्य भय नसे ।

तसा मृत्युविना अन्य नसे भय जीविता ॥17॥

यथाऽऽगारं दृढस्थूणं जीर्णं भूत्वोपसीदति ।

तथावसीदन्ति नरा जरामृत्युवशंगताः॥18॥

घरही दृढ खाम्बांचे पडते होता जुनाट ते ।

मानव तैसा हो नष्ट जरा मृत्यु चक्रामधे ॥18॥

अत्येति रजनी या तु सा न प्रतिनिवर्तते ।

यात्येव यमुना पूर्ण समुद्रमुदकार्णवम् ॥19॥

संपता रात्र येई ना पुन्हा ते यमुनाजल ।

नसे परतत जे जाई समुद्रा मिळण्यास्तव ॥19॥

अहोरात्राणि गच्छन्ति सर्वेषां प्राणिनामिह ।

आयूंषि क्षपयन्तयाशु ग्रीष्मे जलमिवांशवः॥20॥

दिनरात निघुनी जाती नाशुनि जीवाचे आयु ।
जला सूर्याची किरणे ग्रीष्मातील शीघे जशी ॥20॥

आत्मानमनुशोच त्वं किमन्यमनुशोचसि ।
आयुस्तु हीयते यस्य स्थितस्यास्य गतस्य च ॥21॥

विचार करि स्वतःचा अन्यांचा न पुनःपुन्हा ।
राही इथे वा अन्यत्र क्षीण आयुष्य होतसे ॥21॥

सहैव मृत्युव्रजति सह मृत्युर्निषीदति।
गत्वा सुदीर्घमध्वानं सह मृत्युर्निवर्तते ॥22॥

मनुष्यासह चाले मृत्यु त्याच्यासवे बसे ।

दीर्घ यात्रेतही साथ करुनी परते त्यासवे॥22॥

गात्रेषु वलयः प्रप्ताः श्वेताश्चैव शिरारुहाः।

जरया पुरुषो जीर्णः किं हि कृत्वा प्रभावयेत् ॥23॥

त्वचा सुरकुते शूभ्र केश शिरि जराजीर्ण जो ।

कोणत्या उपाये सांग मृत्युपासूनि वाचतो ॥23॥

नन्द्न्त्युदित आदित्ये नन्दत्यस्तमितेऽहनि ।

आत्मनो नावबुध्यन्ते मनुष्या जीवितक्षयम् ॥24॥

सूर्योदयी प्रसन्न जे सूर्यास्तेहि प्रसन्न ते ।
परि न जाणती होते नाश जीवन प्रतिदिनी ॥24॥

हृष्यन्त्यतुमुखं दृष्ट्वा नवं नवमिवागतम् ।
ऋतूनां परिवर्तेन प्राणिनां प्राणसंक्षयः॥25॥

आरम्भ ऋतुचा होता नूतन हर्षे नाचती।
अजाण परिवर्तने हे आयुष्य क्षय पावते ॥25॥

यथा काष्ठं च काष्ठं च समेयातां महार्णवे ।
समेत्य तु व्यपेयातां कालमासाद्य कंचन ॥26॥

एवं भार्याश्च पुत्राश्च ज्ञातयश्च वसूनि च ।
समेत्य व्यवधावन्ति ध्रुवो ह्येषां विनाभवः ॥27॥
काष्ठाचे तुकडे दोन सागरी मिळति वाहता ।
पण जाता काही काळ होती अलगही तसे ॥26॥
तैसे बांधव स्त्री पुत्र मिळति जाती दूरही ।
कारण वियोग त्यांचा होणार निश्चित असे ॥27॥
नात्र कश्चित् यथाभावं प्राणी समतिवर्तते ।
तेन तस्मिन् न सामर्थ्यं प्रेतस्यास्त्यनुशोचतः ॥28॥

प्राणी कोणिहि संसारी अदृष्टा चुकवू शके ।
मृतास्तव करी शोक स्वमृत्यु टाळु ना शके ॥28॥
यथा हि सार्थम् गच्छन्तम् ब्रूयात् कश्चित् पथि स्थितः।
अहमप्यागमिष्यामि पृष्ठतो भवतामिति ॥29॥
एवं पूर्वैर्गतो मार्गः पितृपैतामहैर्भुवः।
तमापन्नः कथं शोचेद् यस्य नास्ति व्यतिक्रमः॥30॥
प्रवाश्यां पुढे जाणाच्या पथिक मार्गात पुसे ।
आपल्यामागुनि येतो मीही तुमच्यासवे ॥29॥

तसे पूर्वज आपले जाति मार्गावरूनि ज्या ।

त्यावरुनि जाणारा शोक अन्यास्तव कसा करी॥३०॥

वयसः पतमानस्य स्रोतसो वानिवर्तिनः।

आत्मा सुखे नियोक्तव्यः सुखभाजः प्रजाः स्मृताः॥३१॥

वयाने वाढता पूर्वस्थितित प्रवाहापरी ।

नसे परतणे शक्य विचार करुनी असा ।

आत्म्यास कल्याणकारी करी धर्माचे पालन ।

कारण व्यक्ति प्रत्येक कल्याणच इच्छितो ॥३१॥

धर्मात्मा सुशुभैः कृत्स्नैः क्रतुभिश्चाप्तदक्षिणैः।
धूतपापो गतः स्वर्गं पिता नः पृथिवीपतिः॥३२॥
आपले पिता धर्मात्मा नष्टपाप यज्ञामुळे ।
पर्याप्त दक्षिणा देती स्वर्गस्थ होति त्यामुळे॥३२॥
भृत्यानां भरणात् सम्यक् प्रजानां परिपालनात् ।
अर्थादानाच्च धर्मेण पिता नस्त्रिदिवं गतः॥३३॥
परिजनांचे पोषण प्रजेचे योग्य पालन ।
धर्मानुसार दान करुनी स्वर्गि जाति ते ॥३३॥

कर्मभिस्तु शुभैरिष्टैः क्रतुभिश्चाप्तदक्षिणैः।

स्वर्गं दशरथः प्राप्तः पिता नः पृथिवीपतिः॥३४॥

शुभकर्मं प्रिय सर्वां यज्ञ प्रचुर दक्षिणा ।

करुनि स्वर्गी जाती पिताश्री पृथिवीपती ॥३४॥

इष्ट्व बहुविधैर्यज्ञैर्भोगाश्चावाप्य पुष्कलान् ।

उत्तमं चायुरासाय स्वर्गतः पृथिवीपतिः॥३५॥

यज्ञ बहुविध करुनी भोग प्रचुर प्राप्तही ।

उत्तम आयु जगुनी स्वर्गी जाति भूपति ॥३५॥

आयुरुत्तममासाद्य भोगानपि च राघवः।

न स शोच्यः पिता तात स्वर्गतः सत्कृतः सताम् ॥36॥

उत्तम जीवन तसे श्रेष्ठ भोगप्राप्त करूनिया ।

सम्मानित श्रेष्ठांनी न शोच्य त्यांचा मृत्युही ॥36॥

स जीर्णमानुषं देहं परित्यज्य पिता हि नः।

दैवीमृद्धिमनुप्राप्तो ब्रह्मलोकविहारिणीम् ॥37॥

जीर्ण देहास त्यागून दैवी सम्पत्ति प्राप्त त्यां ।

ज्यामुळे विहार करती ब्रह्मलोकात ते पिता ॥37॥

तं तु नैवविधः कश्चित् प्राज्ञः शोचितुमर्हसि।
त्वद्विधो मद्विधश्चापि श्रुतवान् बुद्धिमत्तरः॥३८॥
शास्त्रसंपन्न विद्वान् तुङ्ग्या माङ्ग्यासमान जे ।
करणे योग्य न शोक पिताजींस्तव आपुल्या ॥३८॥
एते बहुविधा शोका विलापरुदिते तदा ।
वर्जनीया हि धीरेण सर्ववस्थासु धीमता ॥३९॥
पुरुषां प्रज्ञावान धीर शोक विलाप रूदन ।
सर्व अवस्थांमध्ये करणे नसे योग्य ते॥३९॥

स स्वस्थो भव मा शोको यात्वा चावस तां पुरीम् ।
तथा पित्रा नियुक्तोऽसि वशिना वदतां वर ॥40॥
तेव्हां होउनिया स्वस्थ अयोध्यापुरि जाउनी।
आदेश पित्याचा पूज्य पाळुनी वससी तिथे ॥40॥
यश्चाहमपि तेनेव नियुक्तः पुण्यकर्मणा ।
तत्रैवाहं करिष्यामि पितुरार्यस्य शासनम् ॥41॥
पुण्यकर्मा महाराजें आज्ञापयिले जिथे ।
राहूनिया तेथेच मी पित्रादेशास पाळीन ॥41॥

न मया शासनं तस्य त्यक्तुं न्याय्यमरिंदम ।
स त्वयापि सदा मान्यः स वै बन्धुः स नः पिता ॥42॥
आज्ञा उल्लंघिणे त्यांची उचित मजला नसे ।
बन्धु हितैषि पिता ते सम्मानोचित तुज सदा ॥42॥
तद् वचनं पितुरेवाहं सम्मतं धर्मचारिणाम् ।
कर्मणा पालयिष्यामि वनवासेन राघव ॥43॥
ते वचन पित्याचे मी धर्मज्ञा मान्य जे असे ।
वनवासात राहून करीन त्याचे पालन ॥43॥

धार्मिकेणानृशंसेन नरेण गुरुवर्तिना ।

भवितव्यं नरव्याघ्र परलोकं जिगीषिता ॥44॥

प्राप्तीस्तव परलोक धर्मपालन अक्रूर।

रहाणे गुरुजनांचे उचित आज्ञापालन ॥44॥

आत्मानमनुतिष्ठ त्वं स्वभावेन नरर्षभ ।

निशाम्य तु शुभं वृत्तं पितुर्दशरथस्य नः ॥45॥

शुभ आचरण पित्याचे आदर्श समोर ठेवुनी ।

स्वभावे धार्मिक करी यत्न आत्मोन्नतिस्तव ॥45॥

इत्येवमुक्त्वा वचनं महात्मा पितुर्निदेशप्रतिपालनार्थम् ।

यवीयसं भ्रातरमर्थवच्च प्रभुर्मुहूर्ताद् विरराम रामः ॥46॥

असे वचन बोलुनिया महात्मा पितुर्वचन पालन करण्यास्तव।

कनिष्ठ भ्रात्यास वच अर्थयुक्त मुहूर्तभर बोलून थांबताती ॥46॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्येऽयोध्याकाण्डे पञ्चाधिकशततमः सर्गः॥105॥

अयोध्याकाण्ड सर्ग 106

एवमुक्त्वा तु विरते रामे वचनमर्थवत् ।

ततो मन्दाकिनीतीरे रामं प्रकृतिवत्सलम् ॥1॥

उवाच भरतश्चित्रं धार्मिको धार्मिकं वचः ।

को हि स्यादीदृशो लोके यादृशस्त्वमरिदम ॥2॥

अर्थपूर्ण वच बोलून श्रीराम प्रजावत्सल ।
थांबता धर्मात्मा भरत मन्दाकिनीतीरावरी ॥1॥
वच विचित्र बोले त्यास रामा शत्रुनाशका ।
तुम्हासारखा जगि या अन्य कोण असू शके ॥2॥
न त्वां प्रव्यथयेद् दुःखं प्रीतिर्वा न प्रहर्षयेत् ।
सम्मतश्चापि वृद्धानां तांश्च पृच्छसि संशयान् ॥3॥
होसी व्यथित ना दुःखे सुखे वा न आनंदित ।
सम्मानित जरी वृद्धे संदेह पुसता तयां ॥3॥

यथा मृतस्तथा जीवन् यथासति तथा सति ।

यस्यैव बुद्धिलाभः स्यात् परितप्येत केन सः॥४॥

मृतासम नसे आस्था देहाशी रागलोभही।

संताप कोठुनी होई विवेकबुद्धि अशा तुम्हा ॥४॥

परावरज्ञो यश्च स्वाद् यथा त्वं मनुजाधिप ।

स एव व्यसनं प्राप्य न विषीदितुमर्हति॥५॥

आत्मा अनात्मा विषयी ज्यास ज्ञान यथोचित ।

संकटी पडता त्यास नसे होत विषादही ॥५॥

अमरोपमसत्त्वस्त्वं महात्मा सत्यसंगरः।

सर्वज्ञः सर्वदर्शी च बुद्धिमांश्चासि राघव ॥6॥

संपन्न सत्वगुणांनी महात्मा देवतांपरि ।

सत्यप्रतिज्ञ सर्वज्ञ सर्वसाक्षी बुद्धिमान् ॥6॥

न त्वामेवंगुणैर्युक्तं प्रभवाभवकोविदम् ।

अविषह्यतमं दुःखमासादयितुमर्हति ॥7॥

उत्तमगुणी जाणे जो जन्ममरण रहस्या ।

न शके असह्य दुःख येण्या आपणाप्रति ॥7॥

प्रोषिते मयि यत् पापं मात्रा मत्कारणात् कृतम् ।

क्षुद्रया तदनिष्टं मे प्रसीदतु भवान् मम ॥८॥

असता मी परदेशी माता क्षुद्र मम जे करी ।

पाप अनिष्ट त्यासाठी क्षमा करुनि प्रसन्न व्हा ॥८॥

धर्मबन्धेन बद्धोऽस्मि तेनेमां नेह मातरम् ।

हन्मि तीव्रण दण्डेन दण्डार्हा पापकारिणीम् ॥९॥

धर्मबन्धने मी बद्ध दण्डार्हा पापकारिणी ।

दण्ड कठोर करुनी मारु ना शक्तो तिला ॥९॥

कथं दशरथज्जातः शुभाभिजनकर्मणः।

जानन् धर्ममधर्मं च कुर्यां कर्म जुगुप्सितम् ॥10॥

शुभ कर्म कुल ज्यांचे दशरथपुत्र असून मी ।

मातृवधरूपी पाप निन्दनीय कसे करू ॥10॥

गुरुः क्रियावान् वृद्धश्च राजा प्रेतः पितेति च ।

तातं न परिगर्हेऽहं दैवतं चेति संसदि ॥11॥

गुरु माझे वृद्ध, राजा, पिता मम दैवत ।

निंदतो न इथे त्यांना कारण परलोकि ते ॥11॥

को हि धर्मार्थयो नमीदृषं कर्म किल्बिषम् ।
स्त्रियः प्रियचिकीर्षु सन् कुर्याद् धर्मज्ञ धर्मवित् ॥12॥
धर्मज्ञ करेल ऐसा कोण हीन कर्म असे।
स्त्रीला आनंद देण्यास धर्म अर्था जाणुन ॥12॥
अन्तकाले हि भूतानि मुह्यन्तीति पुरा श्रुतिः।
राज्ञैव कुर्वता लोके प्रत्यक्षा सा श्रुतिः कृता ॥13॥
अन्तकाली मोहित होती प्राणि समजती असे।
सत्य ते दशरथ राजा करी ऐसे वागुनी ॥13॥

साध्वर्थमभिसंधाय क्रोधान्मोहाच्च साहसात् ।
तातस्य यदतिक्रान्तं प्रत्याहरतु तद् भवान् ॥14॥
पिताश्री साहसे क्रोध मोह वश उल्लंघुनी ।
संशोधून कृत्या त्या उलटूनि टाकी तया ॥14॥
पितुर्हि समतिक्रान्तं पुत्रो यः साधु मन्यते ।
तदपत्यं मतं लोके विपरीतमतोऽन्यथा ॥15॥
पित्याची चूक सुधारे संतान तोच उत्तम ।
विरुद्ध वर्तन करी त्यास श्रेष्ठ न मानती ॥15॥

तदपत्यं भवानस्तु मा भवान् दुष्कृतं पितुः।
अति यत् तत् कृतं कर्म लोके धीरविगर्हितम् ॥16॥
निंदा करती त्यांच्या कृत्याचे त्यास्तव तुम्ही ।
योग्य संतान होऊन समर्थन करू नका ॥16॥
कैकेयीं मां च तातं च सुहृदो बान्धवांश्च नः।
पौरजानपदान् सर्वास्त्रातुं सर्वमिदं भवान् ॥17॥
कैकेयी,सुहृद, तात बांधवां पौरजनां मज ।
करा रक्षणया सर्वांना स्वीकार प्रार्थना मम॥17॥

क्व चारण्यं क्व च क्षात्रं क्व जटाः क्व च पालनम् ।

ईदृशं व्याहतं कर्म न भवान् कर्तुमर्हति ॥18॥

कुठे वनवास कुठे क्षात्रधर्म कुठे जटा कुठे प्रजापालन ।

परस्परविरोधी कृत्य ऐसे न करणे आपण ॥18॥

एष हि प्रथमो धर्मः क्षत्रियस्याभिषेचनम् ।

येन शक्यं महाप्राज्ञ प्रजानां परिपालनम् ॥19॥

प्रथम क्षत्रिया धर्म राज्यावरी आरूढ व्हा ।

ज्यामुळे योग्य प्रकारे प्रजापालन होतसे ॥19॥

कश्च प्रत्यक्षमुत्सृज्य संशयस्थमलक्षणम् ।

आयतिस्थं चरेद् धर्मं क्षत्रबन्धुरनिश्चितम् ॥20॥

त्यागुनी प्रजापालन स्वीकारिल कोण क्षत्रिय ।

संशयस्थित धर्म सुखविरहित अनिश्चित ॥20॥

अथ क्लेशजमेव त्वं धर्मं चरितुमिच्छसि।

धर्मेण चतुरो वर्णाम् पालयन् क्लेशमाप्नुहि॥21॥

क्लेशयुक्त जर धर्म कराया पाहिजे तुम्हा ।

तर धर्मानुसारे चार वर्गांचे पालन कष्टे करा॥21॥

चतुर्णामाश्रमानां हि गार्हस्थ्यं श्रेष्ठमुत्तमम् ।
आहुर्धर्मज्ञ धर्मज्ञास्तं कथं त्यक्तुमिच्छसि ॥22॥
गृहस्थाश्रम म्हणती श्रेष्ठ सर्व धर्मज्ञाते।
परित्याग का करिता आपण रघुनन्दन ॥22॥
श्रुतेन बालः स्थानेन जन्मना भवतो ह्यहम् ।
स कथं पालयिष्यामि भूमिं भवति तिष्ठति ॥23॥
मी जन्माने ज्ञानानेहि बालक आपल्याहुना।
वसुधापालन कैसे आपण असता मी करू ॥23॥

हीनबुद्धिगणो बालो हीनस्थानेन चाप्यहम् ।

भवता च विनाभूतो न वर्तयितुमुत्सहे ॥24॥

बुद्धि गुणे हीन स्थाने हीन आपणाहुनी ।

तुम्हाविण जीवनहि राज्यपालन शक्य ना ॥24॥

इदं निखिलमप्यग्रयं राज्यं पित्र्यमकण्टकम्

अनुशाधि स्वधर्मेण धर्मज्ञ सह बांधवैः॥25॥

राज्य निष्कंटक सर्व पित्याचे श्रेष्ठ आपण ।

बन्धुबान्धव सर्वासह स्वधर्मे पालन करा ॥25॥

इहैव त्वाभिषिञ्चन्तु सर्वाः प्रकृतयः सह ।
ऋत्विजः सवसिष्ठाश्च मन्त्रविन्मन्त्रकोविदाः ॥26॥
वसिष्ठांसह ऋत्विज मन्त्री सेनापति प्रजा ।
उपस्थित सर्व राज्याभिषेक करण्या तुम्हा ॥26॥
अभिषिक्तस्त्वमस्माभिरयोध्यां पालने व्रजः।
विजित्य तरसा लोकान् मरुद्भिरिव वासवः ॥27॥
अभिषेक आम्ही करता इन्द्रापरि मरुद्गणे ।
प्रजापालनास्तव चला अयोध्येस झडकरी ॥27॥

ऋणानि त्रीण्यपाकुर्वन् दुहृदः साधु निर्दहन
सुहृदस्तरपयन् कामैस्त्वमेवात्रानुशाधि माम् ॥28॥
देवता ऋषि पितरांचे ऋण फेडुनि शत्रुना ।
निर्दाळुनि करा पूर्ण इच्छा नित्रगणांचिया ।
मज शिक्षण धर्मांचे अयोध्येत देत रहा ॥28॥
अद्यार्य मुदिताः सन्तु सुहृदस्तेऽभिषेचने ।
अद्य भीता पलायन्तु सुष्प्रदास्ते दिशो दश॥29॥

अभिषेके तव होतील सुहृद्गण आनंदित ।

दशदिशांस जातील शत्रु पळुनी भीतिने ॥29॥

आक्रोशं मम मातुश्च प्रमृज्य पुरुषर्षभ ।

अद्य तत्रभवन्तं च पितरं रक्ष किल्विषात् ॥30॥

कलंक मम मातेचा पुसुनी पुरुषर्षभ ।

पित्यास आपल्या पूज्य निन्देपासून वाचवा ॥30॥

शिरसा त्वाभियाचेऽहं कुरुष्व करुणां मयि ।

बान्धवेषु च सर्वेषु भूतेष्विव महेश्वरः॥31॥

मस्तक ठेवुनि चरणी याचितो मी करा दया ।

बान्धवां मजवरि जैसा महादेव भूतांवरी ॥३१॥

अथवा पृष्ठतः कृत्वा वनमेव भवानितः।

गमिष्यति गमिष्यामि भवता सार्धमप्यहम् ॥३२॥

न मानुनि प्रार्थना माझी वनातच राहता तर ।

आपणासह मीही वनामध्येच राहिम ॥३२॥

तथाभिरामो भरतेन ताम्यता प्रसायमानः शिरसा महीपतिः।

न चैव चक्रे गमनाय सत्त्ववान् मतिं पितुस्तद् वचने प्रतिष्ठितः॥३३॥

करी जरी मस्तक टेकवून प्रसन्न करण्या भरत प्रार्थना।

तथापि पित्याच्या वचनावरी दृढ राम न मानी त्याचि प्रार्थना ॥33॥

तदद्भुतं स्थैर्यमवेक्ष्य राघवे समं जनो हर्षमवाप दुःखितः।

न यात्ययोध्यामिति दुःखितोऽभवत् स्थिरप्रतिज्ञत्वमवेक्ष्य हर्षितः॥34॥

पाहूनि दृढता वचनावरील त्याची सकौतुके जनता होत दुःखित ।

न ये अयोध्या म्हणुनि दुःखित वचने दृढता पाहूनिया हर्षित ॥34॥

तमृत्विजो नैगमयूथवल्लभास्तथा विसंज्ञाश्रुकलाश्च मातरः।

तथा ब्रुवाणं भरतं प्रतुष्टवुः प्रनम्य रामं च ययाचिरे सह ॥35॥

तदा ऋत्विज पौरजन मुख्य तश्याच माता भरता प्रशंसति।
होउनि दुःखित तसेच सर्व रामास विनविती येण्या अयोध्येस ॥३५॥

इत्यर्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्येऽयोध्याकाण्डे षडधिकशततमः सर्गः॥१०६॥

अयोध्याकाण्ड सर्ग 107

पुनरेवं ब्रुवाणं तं भरतं लक्ष्मणाग्रजः।

प्रत्युवाच ततः श्रीमान् ज्ञातिमध्ये सुसंस्कृतः॥1॥

लक्ष्मणाचे अग्रज कुटुंबीयांसमवेत जे।

प्रार्थना करणाऱ्या भरता ऐसे बोलती ॥1॥

उपपन्मिदं वाक्यं यस्त्वमेवमभाषथाः।

जातः पुत्रो दशरथात् कैकेय्यां राजसत्तमम् ॥2॥

नृपश्रेष्ठ दशरथाचा कैकेयीचा पुत्र तू।

बोलसी वचन तू जे सर्वथा शोभती तुला ॥2॥

पुरा भ्रातः पिता नः स मातरं ते समुद्रहन् ।

मातामहे समाश्रौषीद् राज्यशुल्कमनुत्तमम् ॥3॥

दशरथ विवाहसमयी देती वचन पितामहा ।

राज्याभिषेक पुत्रा कैकेयीच्या करतील ते ॥3॥

देवासुरे च संग्रामे जनन्त्यै तव पार्थिवः।

सम्प्रहृष्टो ददौ राजा वरमाराधितः प्रभुः॥४॥

देवासुर संग्रामी माता तव वाचवी पित्या ।

प्रसन्न पिता तेव्हां देती वरदान तिला ॥४॥

ततः स सम्प्रतिश्राव्य तव माता यशस्विनी।

अयाचत नरश्रेष्ठं द्वौ वरौ वरवर्णिनी॥५॥

त्या वरदाना स्मरुनी माता तव यशस्विनी।

नरश्रेष्ठ पिताजींना वर दोन मागतसे ॥५॥

तव राज्यं नरव्याघ्र मम प्रव्राजनं तथा ।

तच्च राजा तस्यै नियुक्तः रददौ वरम्॥6॥

तुला राज्य वरे एका दुसऱ्याने वनवास ।

मजसाठी असे राजा वरदान करी तिज ॥6॥

तेन पित्राहमप्यत्र नियुक्तः पुरुषर्षभ ।

चतुर्दश वने वासं वर्षाणि वदानिकम् ॥7॥

वरदानरूपे मजला पित्याने पुरुषर्षभ ।

आज्ञापिले मज चौदा वर्षासाठी वनवास ॥7॥

सोऽयं वनमिदं प्राप्तो निर्जनं लक्ष्मणान्वितः।
सीतया चाप्रतिद्वन्द्वः सत्यवादे स्थितः पितुः॥८॥
यास्तव लक्ष्मण सीता यांसवे निर्जन वनी ।
आलेला आहे मी नसे प्रतिद्वन्द्वी कोणी मज ।
सत्य करण्या पितृवचना स्थित येथेच राहिन ॥८॥
भवानपि तथेत्येव पितरं सत्यवादिनम् ।
कर्तुमर्हसि राजेन्द्र क्षिप्रमेवाभिषिञ्चनात् ॥९॥

करोनिया अभिषेक राजपदी शीघ्र तुला ।

तूही पित्याच्या वचना करी सत्य उचित ते ॥9॥

ऋणान्मोचय राजानं मत्कृते भरत प्रभुम् ।

पितरं त्राहि धर्मज्ञ मातरं चाभिनन्दय ॥10॥

ऋणमुक्त कैकेयीच्या मजसाठी पित्या करी ।

पित्या वाचवुनी ऐसे मातेस आनंदित करी ॥10॥

श्रूयते धीमता तात श्रुतिर्गीता यशस्विना ।

गयेन यजमानेन गयेष्वेव पितॄन् प्रति ॥11॥

बुद्धिमान गय राजा यज्ञ गयदेशी करी ।
त्यावेळि पितरांविषयी उच्चारी वचना अश्या ॥11॥

पुन्नाम्नो नरकाद् यस्मात् पितरं त्रायते सुतः।
तस्मात् पुत्र इति प्रोक्त पितृन् यः पाति सर्वतः ॥12॥

पुन नाम नरकातुनि वाचवी पित्यास तो ।
म्हणुनी पुत्र म्हणती जो रक्षी पितरां सर्वतः॥12॥

एष्टव्या बहवः पुत्रा गुणवन्तो बहुश्रुताः ।
तेषां वै समावेतानामपि कश्चिद् गयां व्रजेत् ॥13॥

गुणवान् बहुश्रुत पुत्र अनेक व्हावे अशी ।

इच्छा करावी त्यातील एकादा जाइल गया ॥13॥

एवं राजर्षयः सर्वे प्रतीता सघुनन्दन।

तस्मात् त्राहि नरश्रेष्ठ पितरं नरकात् प्रभो ॥14॥

रघुनन्दन भरता वाटे राजर्षींना असे ।

तरी भरता तूचि पितरांस उद्धरणे ॥14॥

अयोध्यां गच्छ भरत प्रकृतीरुपरञ्जय ।

शत्रुघ्नसहितो वीर सह सर्वैर्द्विजातिभिः॥15॥

तरी वीर भरता शत्रुघ्नाब्राह्मणांसह।

जाई परत अयोध्या प्रजेस कर तू सुखी ॥15॥

प्रवेक्ष्ये दण्डकारण्यमहमप्यविलम्बयन् ।

आभ्यां तु सहितो वीर वैदेह्या लक्ष्मणेन च ॥16॥

वीरा लक्ष्मण सीता यांसह मीहि सत्वर ।

प्रवेश दंडकारण्ये करण्यसज्जमी असे ॥16॥

त्वं राजा भरत भव स्वयं नराणां वन्यानामहमपि राजराणमृगाणाम् ।

गच्छ त्वं पुरवरमद्य सम्प्रहृष्टः संहृष्टस्त्वहमपि दण्डकान् प्रवेक्ष्ये ॥17॥

भरता बन तू राजा नरांचा बनेन मी वनातिल पशूंचा ।

हर्षपूर्वक जा तू अयोध्येस मीहि सन्माने दण्डकवने ॥17॥

छाया ते दिनकरभाः प्रबाधमानं वर्षत्रं भरत करोतु मूर्ध्नि शीताम् ।

एतेषामहमपि काननद्रुमाणां छाया तामतिशयिनीं शनैः श्रमिष्ये ॥18॥

छत्र तव मस्तकी राहो छाया धरुनि सूर्यकिरणांपासून रक्षण्या ।

मजलाही वनातील वृक्षांची गर्द छाया रक्षण्या उपस्थित ॥18॥

शत्रुघ्नस्त्वतुलमतिस्तु ते सहायः सौमित्रिर्मम विदितः प्रधानमित्रम् ।

चत्वारस्तनयवरा वयं नरेन्द्र सत्यस्थं भरत चराम मा विषीद ॥19॥

शत्रुघ्न अतुल बुद्धिमान् सहाया तुज मजला सौमित्रि लक्ष्मण ।
चार पुत्र पिता दशरथाचे सत्यरक्षण करू न करी विषाद तू मनी ॥19॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्येऽयोध्याकाण्डे सप्ताधिकशततमः सर्गः॥107॥

अयोध्याकाण्ड सर्ग 108

आश्वासयन्तं भरतं जाबालिब्राह्मणोत्तमः।

उवाच रामं धर्मज्ञं धर्मापेतमिदं वचः॥1॥

जेव्हां धर्मज्ञ श्रीराम भरता समजावी असे।

ब्राह्मणोत्तम जाबालि बोले धर्मविरुद्ध मत ॥1॥

साधु राघव मा भूत ते बुद्धिरेव निरर्थिका।

प्राकृतस्य नरस्येव ह्यार्यबुद्धेस्तपस्विनः॥2॥

राघवा श्रेष्ठबुद्धि तू तपस्वी परि निरर्थक ।

अशिक्षित नरासम न करी विचार मनी ॥2॥

कः कस्य पुरुषो बन्धुः किमाप्य कस्य केनचित् ।

एको हि जायते जन्तुरेक एव विनश्यति ॥3॥

कोण बन्धू कुणाचा कुणाला काय पाहिजे ।

संसारी एकटा जन्मे नष्टही तोच होतसे ॥3॥

तस्मान्माता पिता चेति राम सज्जेत यो नरः।

उन्मत्त इव स ज्ञेयो नास्ति कश्चिद्धि कस्यचित्॥4॥

म्हणुनि जो माता पिता माने आसक्त त्यांवरी ।

मूर्ख समजावे त्याला कोणी न कुणाचा इथे ॥४॥

यथा ग्रामान्तरं गच्छन् नरः कश्चिद् बहिर्वसेत् ।

उत्सृज्य च तमावासं प्रतिष्ठेतापरेऽहनि ॥५॥

एवमेव मनुष्याणां पिता माता गृहं वसु ॥

आवासमात्रं काकुत्स्थ सज्जन्ते नात्र सज्जनाः ॥६॥

परगावी जाता नर रात्रि धर्मशाला वसे ।

सोडी दिनी दुसऱ्या तैसे माता पिता गृह ॥५॥

धन हे क्षणाचे साथी ककुत्स्थकुलभूषणा ।

पुरुष सज्जन त्यात गुन्तुनी नच राहती ॥6॥

पित्र्यं राज्यं समुत्सृज्य स नार्हसि नरोत्तम ।

आस्थातुं कापथं दुःखं विषमं बहुकण्टकम् ॥7॥

पित्याचे म्हणूनि राज्य सोडुनी वनी दुःखद ।

कण्टकाकीर्णं मार्गात जाणे योग्य नसे तुज ॥7॥

समृद्धायामयोध्यायात्मानमभिषेचय ।

एकवेणीधरा हि त्वा नगरी सम्प्रतीक्षते ॥8॥

अभिषेक करुनी घेई समृद्ध अयोध्यापुरी।
अनाथ एक वेणीधारी प्रतीक्षा ती तव करी ॥८॥

राजभोगाननुभवन् महार्हान् पार्थिवात्मज।
विहर त्वमयोध्यायां यथा शक्रस्त्रिविष्टपे॥९॥

स्वर्गीं देवराज इंद्र तसा अयोध्येत करी ।
विहार घेत आस्वाद राजभोगांचा सुखे ॥९॥

न ते कश्चिद् दशरथस्त्वं च तस्य च कश्चन।
अन्यो राजा त्वमन्यस्तु तस्मात् कुरु यदुच्यते॥१०॥

दशरथ नसे तुजला तू न त्याचा कोणिही ।

अन्य तो अन्य तू तेव्हां कर मी जे सांगतो ॥10॥

बीजमात्रं पिता जन्तो शुक्रं शोणितमेव च ।

संयुक्तमृतुमन्मात्रा पुरुषस्येह जन्म तत् ॥11॥

नरजन्मा पिता होई निमित्त्मात्र कारण ।

वीर्य रजसंयोगे ऋतुमति गर्भधारण ।

करे माता असा होई पुरुषाचा जन्म तो ॥11॥

गतः स नृपतिस्तस्त्र गन्तव्यं यत्र तेन वै।
प्रवृत्तिरेषा भूतानां त्वं तु मिथ्या विहन्यसे ॥12॥
राजा जाई जिथे जाणे त्याचे ठरलेले असे ।
स्वाभाविक जे सर्वां व्यर्थ कष्टवीसी स्वतां ॥12॥
अर्थधर्मपरा ये ये तांस्तान् शोचामि नेतरान् ।
ते हि दुःखमिह प्राप्य विनाशं प्रेत्य लेभिरे ॥13॥
अर्था त्यजुनी धर्माचा विचार करती शोच्य ते ।
धर्मास्तव भोगुनि दुःख नष्ट ते मृत्यूनंतर ॥13॥

अष्टकापितृदेवत्यमित्ययं प्रसृतो जनः।
अन्तस्योपद्रवं पश्य मृतो हि किमशिष्यति ॥14॥
श्राद्ध अन्न मिळे पितरां विचार करती असा ।
अन्ननाशच तो व्यक्ती मृत जी कैसे खाइल ॥14॥
यदि भुक्तमिहान्येन देहमन्यस्य गच्छति ।
दद्यात् प्रवसतां श्राद्धं न तत् पथ्यशनं भवेत् ॥15॥
जर अन्न खाइ एक भूक दुसऱ्याचि भागते ।
तर परगावी जाणाऱ्याचे श्राद्धच केले पाहिजे ।

रस्त्यात खाण्यासाठी त्या द्यावया नच लागते ॥15॥

दानसंवनना ह्येते ग्रन्था मेधाविभिः कृताः।

यजस्व देहि दीक्षस्व तपस्तप्यस्व संत्यज ॥16॥

तपस्या यज्ञ,पूजन दान करा ग्रन्थी असे ।

प्रवृत्त नरा करण्या सांगितले बुद्धिमान् ॥16॥

स नास्ति परमित्येतत् कुरु बुद्धिं महामते ।

प्रत्यक्षं यत् तदातिष्ठ परोक्षं पृष्ठतः कुरु ॥17॥

या लोकाविण अन्य नसे लोक जिथे तुम्हा ।

फल उत्तम मिळण्या धर्मपालन आवश्यक ॥17॥

सतां बुद्धिं पुरस्कृत्य सर्वलोकनिदर्शिनीम् ।

राज्यं स त्वं निगृह्णीश्व भरतेन प्रसादितः॥18॥

सत्पुरुष दाखवती मार्ग इतरां प्रमाण तो ।

म्हणूनि भरते दिलेले अयोध्या राज्य स्वीकारि ॥18॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्येऽयोध्याकाण्डेऽष्टाधिकशततमः सर्गः॥108॥

अयोध्याकाण्ड सर्ग 109

जाबालेस्स्तु वचः श्रुत्वा रामः सत्यपराक्रमः।

उवाच परया सूक्त्या बुद्ध्याविप्रतिपन्नया ॥1॥

सत्यपराक्रमि राम जाबालि वच ऐकुनी।

बुद्धीने आपल्या तीक्ष्ण श्रुतिसम्मत बोले वच ॥1॥

भवान् मे प्रियकामार्थं वचनं यदिहोक्तवान् ।

अकार्यं कार्यसंकाशमपथ्यं पथ्यं संनिभम् ॥2॥

मम प्रिय करण्यासाठी वचन कर्तव्यासम ।
योग्य नसे दिसे पश्य तरी अपश्य ती असे ॥2॥
निर्मर्यादास्तु पुरुषः पापाचारसमन्वितः।
मानं न लभते सत्सु भिन्नचारित्रदर्शनः॥3॥
धर्ममर्यादा सोडी जो पापाचरणी प्रवृत्त तो।
भ्रष्ट आचार विचारे सत्पुरुषे न सम्मनित ॥3॥
कुलीनमकुलीनं वा वीरं पुरुषमानिनम
चारित्रमेव व्याख्याति शुचिं वा यदि वाशुचिम् ॥4॥

वर्तनावरुनी समजे कुलीन अकुलिन तसे ।
वीर कोण पवित्र कोण तसेच अपवित्र कण ते ॥४॥
अनार्यस्त्वार्य संस्थानः शौचाद्धीनस्तथा शुचिः।
लक्षण्यवदलक्षणयो दुःशीलः शीलवानिव ॥५॥
कथित आचार करी तो दिसे आर्य परि अनार्यही ।
पवित्र बाहेरूनि परि अंतरी अपवित्र तो।
जरी दिसे शीलवान् परी दुःशील तो असे ॥५॥
अधर्म धर्मवेषेण यद्यहं लोकसंकरम्

अभिपत्स्ये शुभं हित्वा क्रियां विधिविवर्जिताम् ॥६॥

कस्ञ्चेतयानः पुरुषः कर्याकर्यविचक्षणः।

बहु मन्येत मां लोके दुर्वृत्तं लोकदूषणम् ॥७॥

अधर्म धर्मवेषात वर्णसंकर कारक ।

स्वीकारुनि अनुष्ठान सोडुनि विधिहीन मी ॥६॥

कर्म केल्यास मज जे कार्याकार्य समजती ।

देतील आदर कैसा मानतील दुराचारी ।

आणि कलङ्कित लोकां करत आहे मी असे ॥७॥

कस्य यास्यामहं वृत्तं केन वा स्वर्गमाप्नुयाम्
अनया वर्तमानोऽहं वृत्त्या हीनप्रतिज्ञया ॥८॥
प्रतिज्ञा तोडता कैसे स्वर्गप्राप्ति करेन मी ।
अनुसरू कोणा जर पिता आदि नसे कुणी ॥८॥
कामवृत्तोऽन्वयं लोकः कृत्स्नः समुपवर्तते।
यद्धृत्ताः सन्ति राजानस्तद्धृत्ताः सन्ति हि प्रजाः॥९॥
कामवृत्त मी होता सर्व लोकहि होतिल ।
कारण ज्ञात सर्वाना यथा राजा तथा प्रजा ॥९॥

सत्यमेवानृशंसं च राजवृत्तं सनातनम्
तस्मात् सत्यात्मकं राज्यं सत्ये लोकः प्रतिष्ठितः॥10॥
सत्यपालन राजाचा धर्म आहे सनातन ।
सत्यस्वरूप राज्ये लोक सत्ये प्रतिष्ठित ॥10॥
ऋषयश्चैव देवाश्च सत्यमेव हि मेनिरे।
सत्यवादी हि लोकेऽस्मिन् परं गच्छति चाक्षयम् ॥11॥
ऋषि देवता सत्याचा आदर सदैव करती ।
अक्षय परमधामी सत्यवादी जाती या लोकी ॥11॥

उद्विजन्ते यथा सोन्नरादनृतवादिनः।

धर्मः सत्यपरो लोके मूलं सर्वस्य चोच्यते ॥12॥

लोक असत्यभाषीस घाबरती सापासम।

सत्य धर्मपराकाष्ठा सत्य सर्वांचे मूलही ॥12॥

सत्यमेवेश्वरो लोके सत्ये धर्मः सदाश्रितः।

सत्यमूलानि सर्वाणि सत्यान्नास्ति परं पदम् ॥13॥

सत्य जगी हे ईश्वर धर्म सत्याचा आश्रित ।

सत्य हे मूळ सर्वांचे नसे इतर परमपद ॥13॥

दत्तमिष्टं हुतं चैव तप्तानि च तपांसि च ।

वेदाः सत्यप्रतिष्ठानास्तस्मात् सत्यपरो भवेत् ॥14॥

दान यज्ञ तप होम वेदांस सत्य आधार ।

यास्तव सत्यपरायण सर्वांनी व्हायला हवे ॥14॥

एकः पालयते लोकमेकः पालयते कुलम् ।

मज्जत्येको हि निरयः एकः स्वर्गे महीयते ॥15॥

एक पाळी जगा सर्व पाळी एक सर्व कुळा।

नरके जातसे एक स्वर्गी दुसरा जातसे ॥16॥

सोऽहं पितुर्निदेशं तु किमर्थं नानुपालये।

सत्यप्रतिश्रवः सत्यं सत्येन समयीकृतम् ॥16॥

सत्यप्रतिज्ञ सत्याच्या शपथे मी सत्यपालन।

स्वीकारले पित्याचा आदेश का नच पाळिन ॥16॥

नैव लोभान्न मोहाद् वा न चाज्ञानात् तमोऽन्वितः।

सेतुं सत्यस्य भेत्स्यामि गुरोः सत्यप्रतिश्रयः॥17॥

लोभ मोह वा अज्ञाने विवेकशून्य होउनी ।

मर्यादाभङ्ग पित्याच्या सत्याचा न करीन मी ॥17॥

असत्यसंधस्य सतश्चलस्यास्थिरचेतसः।

नैव देवा न पितरः प्रतीच्छन्तीति नः श्रुतम् ॥18॥

प्रतिज्ञा असत्य करुनी धर्मभ्रष्ट होई नर ।

हव्यकव्य दिले त्याने स्वीकारति न देवता ॥18॥

प्रत्यगात्ममिमं धर्मं सत्यं पश्याम्यहं ध्रुवम् ।

भारः सत्पुरुषैश्चीणस्तदर्थमभिनन्दते॥19॥

सत्यरूपी धर्मा श्रेष्ठ तैसे हितकर मानतो ।

जटावलकलधारी अभिनन्दनीय तापस ॥19॥

क्षात्र धर्ममहं त्यक्षे ह्यधर्मं धर्मसंहितम् ।

क्षुद्रैर्नृशंसैर्लुब्धैश्च सेवितं पापकर्मभिः॥20॥

सांगसी जे धर्मयुक्त वास्तवात अधर्म ते ।

क्षुद्र नृशंस लुब्धांच्या क्षात्रधर्मा न मानतो ॥20॥

कायेन कुरुते पापं मनसा सम्प्रधार्य तत् ।

अनृतं जिह्वया चाह त्रिविधं कर्म पातकम् ॥21॥

शरीरे होतसे पाप मनाने स्वीकारले असे ।

वाचेने वदुनी अन्या त्रिविध कायावाचामने ॥21॥

भूमिः कीर्तियशो लक्ष्मीः पुरुषं प्रार्थयन्ति हि ।

सत्यं समनुवर्तन्ते सत्यमेव भजेत् ततः॥२२॥

भूमि कीर्ति यश लक्ष्मी सर्व नर इच्छति ।

परि सत्या अनुसरती सत्यास पाळणे सदा ॥२२॥

श्रेष्ठं ह्यनार्यमेव स्याद् यद् भवानवधार्य माम् ।

आह युक्तिकरैर्वाक्यैरिदं भद्रं कुरुष्व ह ॥२३॥

तर्कपूर्ण वचने जे तुम्ही सांगितले मला ।

परि सज्जन पुरुषां नसे आचरणीय ते ॥२३॥

कथं ह्यहं प्रतिज्ञाय वनवासमिमं गुरोः।

भरतस्य करिष्यामि वचो हित्वा गुरोर्वचः ॥24॥

प्रतिज्ञा पित्यापुढे मी केली आज्ञा उल्लंघुनी ।

कशी विनंति भरताची मान्य ती करणार मी ॥24॥

स्थिरा मया प्रतिज्ञाता प्रतिज्ञा गुरुसंनिधौ ।

प्रहृष्टमानसा देवी कैकेयी चाभवत् तदा ॥25॥

प्रतिज्ञा गुरुंपुढे केली तीवरी मी असे दृढ ।

करताना ती झालेली देवी कैकेयी आनंदित ॥25॥

वनवासं वसन्नेव शुचिनियत्भोजनः।

मूलपुष्पफलैः पुण्यैः पितॄन् देवांश्च तर्पयन् ॥26॥

वनी करेन पवित्र भोजन पवित्र फले ।

पुष्पे देवता पितरा तर्पणे तृप्त करेन मी॥26॥

संतुष्टपञ्चवर्गोऽहं लोकयात्रां प्रवाहये ।

अकुहः श्रद्धानः सन् कार्याकार्यविचक्षणः॥27॥

कार्याकार्यविवेकी मी लोकयात्रा निभावेन ।

फल मूले पञ्चेन्द्रियां सन्तुष्ट करोनिया ॥27॥

कर्मभूमिमां प्राप्य कर्तव्यं कर्म यच्छुभम् ।

अग्निर्वायुश्च सोमश्च कर्मणा फलभागिनः॥28॥

अनुष्ठान करणे इष्ट कर्मभूमि प्राप्त इथे ।

अग्नि वायु सोम सर्वां भाग कर्मफले असे ॥28॥

शतं क्रतूनामाहृत्य देवराट् त्रिदिवं गतः।

तपांस्युग्राणि चास्थाय दिवं प्राप्ता महर्षयः॥29॥

अनुष्ठाने शत यज्ञ स्वर्ग देवराजा मिळे।

तपस्या करुनी उग्र दिव्य लोकी जाती ऋषी ॥29॥

अमृष्यमाणः पुनरुग्रतेजा निशम्य तन्नास्तिकवाक्यहेतुम् ।

अथाब्रवीत् तं नृपतेस्तनूजो विगर्हमाणो वचनानि तस्य ॥३०॥

त्या नास्तिकाचे असह्य शब्द करीति खण्डण परलोक सत्ता ।

करूनि निन्दा वचनाचि त्याच्या श्रीराम त्यासी बोलती पुन्हा ॥३०॥

सत्यं च धर्मं च पराक्रमं च भूतानुकम्पां प्रियवादितां च ।

द्विजातिदेवातिथिपूजनं च पन्थानमाहुस्त्रिदिवस्य सन्तः॥३१॥

प्राण्यावरी सर्व दया तसेच सत्य वचन प्रिय सर्वां पराक्रमा।

अतीथि ब्राह्मण पूजन स्वर्ग मार्ग असे सांगति साधुलोक ॥३१॥

तेनैवमाज्ञाय यथावदर्थमेकोदयं सम्प्रितपद्य विप्राः।

धर्मं चरन्तं सकलं यथावत् कांक्षन्ति लोकागममप्रमत्ताः॥३२॥

वचना तयांच्या अनुसार धर्मा जाणूनि निर्णया यथार्थ येती ।

करूनि धर्माचरणास तैसे करीति प्राप्त ब्राह्मण उत्तम लोक ॥३२॥

निन्दाम्यहं कर्म कृतं पितुस्तद् यस्त्वामगृह्णाद् विषमस्थबुद्धिम् ।

बुध्यानयैर्विधया चरन्तं सुनास्तिकं धर्मपथादपेतम् ॥३३॥

विचार वेदविरुद्ध ज्यांचे अधार्मिक घोर नास्तिक विषमबुद्धि।

पिता करे याजक अश्या मनुष्या निंदा तयांची करत मी असे ॥३३॥

यथा हि चोरः स तथा हि बुद्धस्तथागतं नास्तिकमत्र विद्धि ।

तस्माद्धि यः शक्यतमः प्रजानां स नास्तिके नाभिमुखो बुधः स्यात् ॥३४॥

अशी बुद्धी ज्याची असे चोरासमान असे नास्तिक तो दण्डनीय ।

विद्वान् ब्राह्मण न करोत वार्तालाप ऐशा नास्तिक व्यक्ति बरोबर ॥३४॥

त्वत्तो जनाः पूर्वतरे द्विजाश्च शुभानि कर्माणि बहूनि चक्रुः।

छित्वा सदेमं च परं च लोकं तस्माद् द्विजाः स्वस्ति कृतं हुतं च ॥३५॥

जे ब्राह्मण तुम्हापूर्वी तयांनी सोडूनि फलकामना दोन्ही लोकी।

कर्म शुभ केलि वेदां प्रमाणे म्हणूनि सम्पादति स्वस्ति कृत हुत॥३५॥

धर्मो रताः सत्पुरुषैः समेतास्तेजस्विनी दानगुणप्रधानाः।

अहिंसका वीतमलाश्च लोके भवन्ति पूज्या मुनयः प्रधानाः॥३६॥

धर्मात् तत्पर तेज संपन्न जे करिती सत्पुरुषां साथ दानधर्मी ।

न हिंसति कुणा मलसंसर्ग रहित श्रेष्ठ मुनि संसारि पूजनीय ॥३६॥

इति ब्रुवन्तं वचनं सरोषं रामं महात्मानमदीनसत्त्वम् ।

उवाच पथ्यं पुनरास्तिकं च सत्यं वचः सानुनयं च विप्रः ॥३७॥

असे वचन बोलुन रोषपूर्ण जरी महात्मा श्रीराम दयाळू।

जाबालि ब्राह्मण पुन्हा विनयपूर्वक वदे वच आस्तिकतापूर्ण॥३७॥

न नास्तिकानां वचनं ब्रवीम्यहं न नास्तिकोऽहं न च नास्ति किंचन।

समीक्ष्य कालं पनरास्तिकोऽभवं भवेय काले पुनरेव नास्तिकः॥३८॥

न मी नास्तिक रघुनन्दन बोल नास्तिकांचे बोललो मी ते नसे माझे मता।

कालानुसार आस्तिक जाहलो मी पुन्हा जर आवश्यक नास्तिक होईन

मी॥३८॥

चापि कालोऽयमुपागतः शनैर्यथा मया नास्तिकवागुदीरिता ।

निवर्तनार्थं तव राम कारणात् प्रसादनार्थं च मयैअदीरितम् ॥३९॥

आली अशी वेळ म्हणून नास्तिकसमान वचन बोललो मी।

मला वाटले की अयोध्या परतण्या आपणा करीन तयार मी ॥39॥

इत्यर्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्येऽयोध्याकाण्डे नवाधिकशततमः सर्गः ॥109॥

अयोध्याकाण्ड सर्ग 110

कृद्धमाज्ञाय रामं तु वसिष्ठः प्रत्युवाच ह ।

जाबालिरपि जानीते लोकस्यास्य गतागतिम् ॥1॥

कृद्ध पाहुनि रामास वसिष्ठ वदती तथा ।

जाबालिहि जाणती लोकांची परलोकी गति ॥1॥

निवर्तयितुकामस्तु त्वामेतद् वाक्यमब्रवीत् ।

इमां लोकसमुत्पत्तिं लोकनाथ निबोध मे॥2॥

तुज परतविण्यासाठी जाबालि वचन बोलले।
परि मी तुजला वृत्त लोकोत्पत्तीचे सांगतो ॥२॥

सर्व सलिलमेवासीत् पृथिवी तत्र निर्मिता ।

ततः समभवद् ब्रह्मा स्वयंभूर्देवतैः सह ॥३॥

प्रारंभी सर्वत्र जल होते पृथ्वी निर्माण नंतर ।

देवता नन्तर सर्व स्वयंभू ब्रह्मा नन्तर ॥३॥

स वराहस्ततो भूत्वा प्रोज्जहार वसुंधराम् ।

असृजच्च जगत् सर्व सह पुत्रैः कृतात्मभिः॥४॥

वराहरूपे विष्णूनी पृथ्वीस जलातुनी ।

बाहेर काढुनी पुत्रांसह जग सर्व निर्मिले॥४॥

आकाशप्रभवो ब्रह्मा शाश्वतो नित्य अव्ययः।

तस्मान्मरीचिः संजज्ञे मरीचेः कश्यपः सुतः॥५॥

आकाशस्वरूप ब्रह्माचा असे जनक परमात्मा ।

निर्मिले मरिचि त्यांनी कश्यप पुत्र मरीचिचा ॥५॥

विवस्वान् कश्यपाज्जज्ञे मनुर्वैवस्वतः स्वयम् ।

स तु प्रजापतिः पूर्वमिक्ष्वाकुस्तु मनोः सुतः॥६॥

विवस्वान् कश्यपपुत्र त्याचा वैवस्वत मनु ॥।

पूर्वी प्रजापति होता इक्ष्वाकु मनुचा पुत्र ॥6॥

यस्येयं प्रथमं दत्ता समृद्धा मनुना मही ।

तमिक्ष्वाकुमयोध्यायां राजानं विद्धि पूर्वकम् ॥7॥

ज्यास सोपविले राज्य मनुने समृद्ध पृथिवचे।

समज इक्ष्वाकूस तू प्रथम अयोध्येचा नृप ॥7॥

इक्ष्वाकोस्तु सुतः श्रीमान् कुक्षिरित्येव विश्रुतः।

कुक्षेरथात्मजो वीरो विकुक्षितरुदपद्यत ॥8॥

इक्ष्वाकुचा पुत्र कुक्षि नामे विख्यात होतसे।

कुक्षिचा असे पुत्र वीर नामे विकुक्षी ॥८॥

विकुक्षेस्तु महातेजाः बाणः पुत्रः प्रतापवान् ।

बाणस्य च महाबाहुरनरण्यो महातपाः ॥९॥

महातेजस्वी प्रतापी बाण पुत्र विकुक्षिचा ।

अनरण्य त्याचा पुत्र महातपस्वी जो असे ॥९॥

नानावृष्टिर्बभूवास्मिन् न दुर्भिक्षः सतां वरे।

अनरण्ये महाराजे तस्करो वापि कश्चन ॥१०॥

राज्ये अनरण्याच्या सत्पुरुष श्रेष्ठ जो ।

दुष्काल न अनावृष्टि कधी चोरी न होतसे॥10॥

अनरण्यान्महाराज पृथु राजा बभूव हा

तस्मात् पृथोर्महातेजास्त्रिशङ्करुदपद्यत ॥11॥

पृथु पुत्र महाराज अनरण्यास होतसे ।

पृथूस महातेजस्वी त्रिशंकु पुत्र होतसे ॥11॥

स सत्यवचनाद् वीरः सशरीरो दिवं गतः।

त्रिशङ्कोरभवत् सूनुधुन्धुमारो महायशाः॥12॥

विश्वामित्रप्रभावे जो स्वर्गी सशरीर जातसे ।

धुन्धुमार त्रिशंकूला महायशस्वी होतसे ॥12॥

धुन्धुमारात्महातेजा युवनाश्वो व्यजायत ।

युवनाश्वसुतःश्रीमान् मान्धाता समपद्यत ॥13॥

युवनाश्व धुन्धुमारा महातेजस्वी पुत्र तो ।

मान्धाता श्रीमान पुत्र युवनाशवास होतसे ॥13॥

मान्धातुस्तु महातेजाः सुसंधिरुदपद्यत ।

सुसंधेरपि पुत्रौ द्वौ ध्रुवसंधिः प्रसेनजित् ॥14॥

महातेजस्वी सुसंधि मान्धात्या पुत्र होतसे ।

सुसंधिस दो पुत्र ध्रुवसंधि प्रसेनजित् ॥14॥

यशस्वी ध्रुवसंधेस्तु भरतो रिपुसूदनः।

भरतात् तु महाबाहोरसितो नाम जायत ॥15॥

ध्रुवसंधीस यशस्वी भरत रिपुसूदन।

महाबाहु भरताचा असित नामे पुत्र तो॥15॥

यस्यैते प्रतिराजान् उदपद्यन्त शत्रवः।

हैहयास्तालजङ्घाश्च शूराश्च शशबिन्दवः॥16॥

त्याचे प्रतिपक्षी राजा शत्रुवत् त्या होति ते ।

तालजङ्घ शशबिन्दु हैहव शूर पुत्र ते ॥16॥

तांस्तु सर्वान् प्रतिव्यूह्य युद्धे राजा प्रवासितः।

स च शैलवरे रम्ये बभूवाभिरतो मुनिः॥17॥

त्यांसी करता युद्ध पराजित असित होउनी ।

शैलशिखरी जाउनि राही प्रसन्न मुनि ॥17॥

द्वे चास्य भार्ये गर्भिण्यो बभूवतुरिति श्रुतिः।

तत्र चैका महाभागा भर्गवं देववर्चसम् ॥18॥

ववन्दे पद्मपत्राक्षी कांक्षिणी पुत्रमुत्तमम् ।

एका गर्भविनाशाय सपत्न्यै गरलं ददौ ॥19॥

दोन भार्या त्याच्या तेव्हां असती गर्भवती ।

त्यातील कमललोचना एक उत्तम पुत्रास्तव ॥18॥

भार्गव मुनींस वन्दन करि परि सवत तिची ।

देई जहर तिजला गर्भनाश होण्यास्तव ॥19॥

भार्गवश्चवनो नाम हिमवन्तमुपाश्रितः।

तमृषिं साभ्युपागम्य कालिन्दी त्वभ्यवादयत् ॥20॥

हिमालयि तेव्हां होते च्यवन मुनि भार्गव ।

कालिन्दि असितस्त्री चरणस्पर्श करी तयां ॥20॥

स तामभ्यवदत् प्रीतो वरेप्सुं पुत्रजन्मनि।

पुत्रस्ते भविता देवि महात्मा लोकविश्रुतः॥21॥

धार्मिकश्च सुभीमश्च वंशकर्तारिसूदनः।

प्रसन्न होवोनि मुनि आशीर्वाद देती तिला ।

धर्मात्मा लोकविख्यात तुजला शत्रुसंहारक॥21॥

होईल पुत्र मनस्वी वंश जो चालवी पुढे ।

श्रुत्वा प्रदक्षिणां कृत्वा मुनिं तमनुमान्य च ॥22॥

पद्मपत्रसमानाक्षं पद्मगर्भसमप्रभमम् ।

ततः सा गृहमागम्य पत्नीं पुत्रमकायत ॥23॥

ऐकूनि वच हे राणी करुनी प्रदक्षिणा तयां ।

येउनिया गृही जन्म देई पुत्रास सुंदर ।

कमलकान्ति जया नेत्र कमलदल कोमल ॥23॥

सपत्न्या तु गरस्तस्यै दत्तो गर्भजिघांसया ।

गरेण सह तेनैव तस्मात् स सगरोभवत् ॥24॥

सवतीने गर्भ नष्ट करण्या दिधले जे गर (विष)।
त्यासह जन्मे म्हणुनी सगर नामे प्रसिद्ध तो॥24॥
स राजा सगरो नाम यः समुद्रमखानयत् ।
इष्ट्वा पर्वणि वेगेन त्रासयान इमाः प्रजाः॥25॥
सगर राजा पर्वदिनी खोदुनि समुद्र करी ।
भयभीत प्रजेस सर्व दीक्षाग्रहणोत्तर ॥25॥
असमञ्जस्तु पुत्रोऽभूत् सगरस्येति नः श्रुतम् ।
जीवन्नेन स पित्रा तु निरस्तः पापकर्मकृत् ॥26॥

सगरपुत्र असमंज ऐसे सांगितले जाते ।

जीवित असता त्यास हाकलुनी राज्यातूनि ॥26॥

अंशुमानपि पुत्रोऽभूदसमञ्जस्य वीर्यवान् ।

दिलीपोंऽशुमतः पुत्रो दिलीपस्य भगीरथः॥27॥

असमंजाचा सुपुत्र अंशुमान् पराक्रमी ।

दिलीप त्याचा पुत्र दिलीपाचा भगीरथ ॥27॥

भगीरथात् ककुत्स्थश्च काकुत्स्था येन तु स्मृताः।

ककुत्स्थस्य तु पुत्रोऽभूद् रघुर्येन तु राघवाः॥28॥

भगीरथपुत्र ककुत्स्थ काकुत्स्थ नाम त्यामुळे ।

ककुत्स्थपुत्र रघु ज्याच्यामुळे वंश राघव ॥28॥

रघोस्तु पुत्रस्तेजस्वी प्रवृद्धः पुरुषादकः।

कल्माषपादः सौदास इत्येवं प्रथितो भवि ॥29॥

कल्माषपाद तेजस्वी रघुचा पुत्र शापवश ।

होई नरभक्षक दैत्य सौदास नामे विख्यात ॥29॥

कल्माषपादपुत्रोऽभूच्छङ्खणस्त्विति नः श्रुतम् ।

यस्तु तदीर्यमासाद्य सहसैन्यो व्यनिनशत्॥30॥

कल्माषपादा शङ्खण पुत्र सांगितले असे ।
युद्धात पराक्रमी असुनी सैन्यासह नष्ट होतसे ॥30॥
शङ्खणस्य तु पुत्रोऽभूच्छूरः श्रीमान् सुदर्शनः।
सुदर्शनस्याग्निवर्णं अग्निवर्णस्य शीघ्रगः ॥31॥
शंखणाचा शूरवीर पुत्र श्रीमान् सुदर्शन ।
सुदर्शना अग्निवर्णं आणि शीघ्रण त्याजला ॥31॥
शीघ्रगस्य मरुः पुत्रो मरोः पुत्रः प्रशुश्रुवः।
प्रशुश्रुवस्य पुत्रोऽभूदम्बरीषो महामतिः॥32॥

मरु पुत्र शीघ्रगाचा प्रशुश्रुव मरुचा असे ।
प्रशुश्रुवा अम्बरीष महाबुद्धिमान् पुत्र तो ॥३२॥
अम्बरीषस्य पुत्रोऽभून्नहुषः सत्यविक्रमः।
नहुशस्य च नाभागः पुत्रः परमधार्मिकः॥३३॥
अम्बरीषास असे पुत्र नहुष सत्यपराक्रमी ।
नहुषास होइ नाभाग पुत्र परमधार्मिक ॥३३॥
अजश्च सुव्रतश्चैव नाभागस्य सुतावुभौ ।
अजस्य चैव धर्मात्मा राजा दशरथः सुतः॥३४॥

नाभागास पुत्र दोन असती अज नि सुव्रत ।

पुत्र अजास धर्मात्मा महाराज दशरथ ॥34॥

तस्य जेष्ठोऽसि दायादो राम इत्यभिविश्रुतः।

तद् गृहाण स्वकं राज्यमवेक्षस्व जगनृप ॥35॥

ज्येष्ठ पुत्र तयाचा तू श्रीरामा नरेश्वर ।

अयोध्या हे तव राज्य घेउनी ते तू चालवी ॥35॥

इक्ष्वाकूणां हि सर्वेषां राजा भवति पूर्वजः।

पूर्वजे नावरः पुत्रो ज्येष्ठो राजाभिषिच्यते ॥36॥

इक्ष्वाकुकुले राजा ज्येष्ठ पुत्र ही परंपरा ।

कनिष्ठ न बने राजा ज्येष्ठ असता त्यासच।

राज्याभिषेक राजा म्हणुनी करणे आवश्यक ॥३६॥

स राघवाणां कुलधर्ममात्मनः सनातनं नाद्य विहन्तुमर्हसि ।

प्रभूतर्नामनुशाधि मेदिनी प्रभूतराष्ट्रां पितृवन्महायशः॥३७॥

तरी सनातन कुलधर्म राघवा तो नष्ट करणे न योग्य तुजला ।

अनेक देशांसहित रत्नराशि सम्पन्न वसुधा पित्यासम पाळ तू ॥३७॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्येऽयोध्याकाण्डे दशाधिकशततमः सर्गः॥११०॥

अयोध्याकाण्ड सर्ग 111

वसिष्ठः स तदा राममुक्त्वा राजपुरोहितः।

अब्रवीद् धर्मसंयुक्तं पुनरेवापरं वचः ॥1॥

राजपुरोहित रामा वसिष्ठ सांगती असे ।

त्यानंतर पुन्हा काही धर्मयुक्त गोष्टी सांगती ॥1॥

पुरुषस्येह जातस्य भवन्ति गुरवः।

आचार्यश्चैव काकुत्स्थ पिता माता च राघव ॥2॥

जन्मास येता पुरुषा सदैव असती गुरु ।

आचार्य पिता माता तीन असती राघवा ॥२॥

पिता ह्येनं जनयति पुरुषं पुरुषर्षभ ।

प्रज्ञा ददाति चाचार्यस्तस्मात् स गुरुरुच्यते ॥३॥

पुरुषाचा देह निर्मीं पिता तो म्हणुनी गुरू ।

आचार्य देती ज्ञान म्हणुनी असती ते गुरु ॥३॥

स तेऽहं पितुराचार्यस्तव चैव परंतप ।

मम त्वं वचनं कुर्वन् नातिवर्तेः सतां गतिम्॥४॥

आचार्य तव पित्याचा तुझाही मी परंतप।

सत्पुरुष पथ न त्यागी आज्ञापालन करी मम ॥4॥

इमा हि ते परिषदो ज्ञातयश्च नृपास्तथा ।

एषु तात चरन् धर्मं नातिवर्तेः सतां गतिम् ॥5॥

ज्ञानि सामन्त राजे यांच्यासह धर्मवर्तन ।

करसी तर सन्मार्ग उल्लंघन नच होइल ॥5॥

वृद्धाया धर्मशीलाया मातुर्नाहस्यवर्तितुम् ।

अस्या हि वचनं कुर्वन् नातिवर्तेः सतां गतिम् ॥6॥

धर्मपरायण वृद्ध मातेची नच टाळणे ।

आज्ञा तसे केल्यास सन्मार्गाचे पालन ॥6॥

भरतस्य वचः कुर्वन् याचमानस्य राघव ।

आत्मानं नातिवर्तेस्त्वं सत्यधर्मपराक्रम ॥7॥

भरत याचतसे बोल ऐकलेस श्रीरामा तर ।

धर्म उल्लंघसि ऐसा ओळखला नच जाशील ॥7॥

एवं मधुरमुक्तः स गुरुणा राघवः स्वयम् ।

प्रत्युवाच समासीनं वसिष्ठं पुरुषर्षभः॥8॥

गुरु वसिष्ठ मधुर वाणीने बोलता असे ।

प्रत्युत्तर देई त्यांना श्रीराम पुरुषोत्तम ॥८॥

यन्मातापितरौ वृत्तं तनये कुरुतः सदा।

न सुप्रतिकरं तत् तु मात्रा पित्रा च यत्कृतम् ॥९॥

यथाशक्तिप्रदानेन स्वापनोच्छादनेन च ।

नित्यं च प्रैयवादेन तथा संवर्धनेन च ॥१०॥

माता पिता करती जे स्नेहपूर्ण पुत्राप्रति ।

वर्तन जे यथाशक्ति खाण्यापिण्यास देऊनी ॥९॥

पालनपोषण करुनी बोलती मधुर शब्द ।

उपकार हे त्यांचे फेडणे सहज शक्य ना ॥10॥

स हि राजा दशरथः पिता जनयिता मम ।

आज्ञापयन्मां यत् तस्य न त्निमथ्या भविष्यति ॥11॥

त्यामुळे दशरथ राजा जन्मदाता पिता मम।

आज्ञा केली जी त्यांनी न मिथ्या ठरेल ती ॥11॥

एवमुक्तस्तु रामेण भरतः प्रत्यनन्तरम् ।

उवाच विपुलोरस्कः सूतं परमदुर्मनाः॥12॥

रामाने वदता ऐसे भरत उदास मने ।

सुमन्त्रास बसलेल्या जवळ बोलती असे ॥12॥

इह तु स्थण्डिले शीघ्रं कुशानास्तर सारथे।

आर्यं प्रत्युपवेक्ष्यामि यावन्मे सम्प्रसीदति ॥13॥

निराहारो निरालोको धनहीनो यथा यथा द्विजः।

शये पुरस्ताच्छायालायां यावन्मां प्रतियास्यति ॥14॥

वेदीवरी शीघ्रं कुशं पसरा त्यावरि मी धरी।

धरणे जोवरि आर्यं मानती न वचनं मम ॥13॥

निर्धन केलेला द्विज महाजने द्वारासमोरा
पडून राहि न खाता पिता तैसा पडुन राहिन॥14॥

स तु राममवेक्षन्तं सुमन्त्रं प्रेक्ष्य दुर्मनाः।

कुशोत्तरमुपस्थाप्य भूमावेवास्थितः स्वयम् ॥15॥

एकोनि सुमन्त्र पाही श्रीरामचन्द्राकडे ।

होवोनि भरत दुःखी स्वतः करुनी आसना।

दर्भाचे भूमीवरी तो बैठक मारुनि बसे ॥15॥

तमुवाच महातेजो रामो राजर्षिसत्तमः।

किं मां भरत कुर्वाणं तात प्रत्युपवेक्ष्यसे ॥16॥

त्यास तेव्हां महातेज श्रीराम राजर्षि म्हणे ।

काय केले असे मी की धरसी धरणे असे ॥16॥

ब्राह्मणो ह्येकपाईन नरान् रोडुमिहार्हसि।

न तु मूर्धाभिषिक्तानां विधिः प्रत्युपवेशने ॥17॥

ब्राह्मण धरणे धरुनी अन्याय रोखू शके ।

राजतिलक ग्रहण करणाऱ्या क्षत्रिया हे न शोभते ॥17॥

उत्तिष्ठ नरशार्दूल हित्वैतद् दारूणं व्रतम् ।

पुरवर्यामितः क्षिप्रमयोध्यां याहि राघव ॥18॥

म्हणुनि नरशार्दूला सोडुनी कठोर व्रत ।

ऊठ आणि येथुनि जा शीघ्र अयोध्यापुरीत ॥18॥

आसीनस्त्वेव भरतः पौरजानपदं जनम् ।

उवाच सर्वतः प्रेक्ष्य किमार्य नानुशासथ ॥19॥

एकोनि भरत बोले पौरजानपदा जनां ।

बन्धूस आपण का न समजाविता यापरी ॥19॥

ते तदोचुर्महात्मानं पौरजानपदा जनाः।

काकुत्स्थमभिजानीमः सम्यग् वदति राघवः॥२०॥

तदा पौरजन भरता बोलति ” योग्यच आपण

श्रीरामचन्द्रा विषयो बोलता रघुकुलनन्दना””” ॥२०॥

एषोऽपि हि महाभागः पितुर्वचसि तिष्ठति।

अतः एव न शक्ताः स्मो व्यावर्तयितुमञ्जसा ॥२१॥

परि श्रीरामही योग्य पित्राज्ञा करति पालन ।

त्यामुळे परतविण्या असमर्थ त्यांना आम्ही ॥२१॥

तेषामाज्ञाय वचनं रामो वचनमब्रवीत् ।
एवं निबोध वचनं सुहृदां धर्मचक्षुषाम् ॥22॥
वचन ऐकुनि त्यांचे श्रीराम भरता वदे ।
मित्र धर्मानुसारेण म्हणती घे समजुनी ॥22॥
एतच्चैवोभयं श्रुत्वा सम्यक् सम्पश्य राघव ।
उत्तिष्ठ त्वं महाबाहो मां च स्पृश तथोदकम् ॥23॥
एकोनि वचना त्यांच्या माझ्या योग्य विचार ।
करुनीया महाबाहू स्पर्श कर मज जलासवे ॥23॥

अथोत्थाय जलं स्पृष्ट्वा भरतो वाक्यमब्रवीत् ।
श्रुण्वन्तु मे परिषदो मन्त्रिणः श्रुणुयुस्तथा ॥24॥
न याचे पितरं राज्यं नानुशासामि मातरम् ।
एवं परमधर्मज्ञं नानुजानामि राघवम् ॥25॥
तेव्हा जल हाती घेत बोले भरत उठूनिया ।
ऐका सभासद मन्त्री मी न मागितले होते ॥24॥
राज्य न मातेस ऐसे काही बोललो होतो ।
वनवासा श्रीरामाच्या सम्मति नव्हती मम ॥25॥

यदि त्ववश्यं वस्तव्यं कर्तव्यं च पितुर्वचः।

अहमेव निवत्स्यामि चतुर्दश वने समाः॥26॥

पितृवचनासाठी वनवास अवश्य तुज ।

तर तुझ्याऐवजी मी राहीन चौदा वर्षे वनी ॥26॥

धर्मात्मा तस्य सत्येन भ्रातुर्वाक्येन विस्मितः।

उवाच रामः सम्प्रेक्ष्य पौरजानपदं जनम् ॥27॥

बन्धु भरत वचने होइ श्रीराम विस्मित ।

पुरवासी राज्यनिवासी जनां बोले पाहुनी ॥27॥

विक्रीतमाहितं क्रीतं यत् पित्रा जीवता मम ।
न तल्लोपयितुं शक्यं मया वा भरतेन वा ॥28॥
जीवित असता वस्तू पित्याने विकली असे ।
किंवा खरेदी केली वा गहाण ठेवली असे ।
भरत वा मी न बदलू शकतो व्यवहार तो ॥28॥
उपाधिन मया कार्यो वनवासे जुगुप्सितः।
युक्तमुक्तं च कैकेय्या पित्रा मे सुकृतं कुलम् ॥29॥
प्रतिनिधी वनवासी धाडणे न उचित मला ।

उचित मागे कैकेयी करी पुण्य देत पिता ॥29॥

जानामि भरतं क्षान्तं गुरुसत्कारकारिणम् ।

सर्वमेवात्र कल्याणं सत्यसंधे महात्मनि ॥30॥

भरत कल्याणकारी सर्व गुणसंपन्न तो ।

जाणतो मी क्षमाशील गुरुसत्कार तो करी॥30॥

अनेन धर्मशीलेन वनात् प्रत्यागतः पुनः।

भ्रात्रा सह भविष्यामि पृथिव्याः पतिरुत्तमः॥31॥

परत वनातुनि येता बन्धूसवे धर्मशील या ।

श्रेष्ठ राजा या पृथ्वीचा बनूनी राज्य करीन मी ॥३१॥

वृतो राजा हि कैकेय्या मया तद्वचनं कृतम् ।

अनृतान्मोचयानेन पितरं तं महीपतिम् ॥३२॥

कैकेयीने मागितला राजाकडुनी जो वर।

पाळणे स्वीकारले मी तरी ते वचन भरता ।

मानुनी पित्या मुक्त असत्य वचनातुनी ॥३२॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्येऽयोध्याकाण्डे एकादशाधिकशततमः सर्गः ॥१११॥

अयोध्याकाण्ड सर्ग 112

तमप्रतिमतेजोभ्यां भ्रातृभ्यां रोमहर्षणम् ।

विस्मिताः संगमं प्रेक्ष्य समुपेता महर्षयः॥1॥

तेजस्वी अप्रतिम त्या बन्धूंचा प्रेमसंगम।

पाहुनि विस्मित होती महर्षि उपस्थित ॥1॥

अन्तर्हिता मुनिगणा स्थिताश्च परमर्षयः।

तौ भ्रातरौ महाभागौ काकुत्स्थौ प्रशशंसिरे ॥2॥

अदृश्य आणि प्रत्यक्ष रूपे उपस्थित मुनी ।
प्रशंसति महाभागा काकुत्स्था बंधुद्वया ॥2॥
स धन्यो यस्य पुत्रौ द्वौ धर्मज्ञौ धर्मविक्रमौ ।
श्रुत्वा वयं हि सम्भाषामुभयोः स्पृहयामहे ॥3॥
धन्य तो ज्याचे पुत्र धर्मज्ञ धर्मे वागती ।
ऐकुनी संवाद त्यांचा ऐकू वाटे पुनःपुन्हा ॥3॥
ततस्त्वृषिगणाः क्षिप्रं दशग्रीवघैषिणः।
भरतं राजशार्दूलमित्यूचुः संगता वचः॥4॥

रावणवध होण्याची इच्छा धरति जे मुनी।

सर्व मिळुनि वदती राहसिंहा भरता असे ॥4॥

येथे रावणवध हे रामाचे नियोजित कार्य आहे हा संदर्भ

कुले जाता महाप्राज्ञ महावृत्त महायशः।

ग्राह्यं रामस्य वाक्यं ते पितरं यद्यवेक्षसे ॥5॥

जन्मसी उत्तम कुले महाप्राज्ञा यश उत्तम ।

पित्या स्मरुनि रामाचे वचन ग्राह्य असे तुज ॥5॥

सदानृणमिमं रामं वयमिच्छामहे पितुः।

अनृणत्वाच्च कैकेय्याः स्वर्गं दशरथो गतः॥६॥

पितृ ऋणातुन मुक्त श्रीरामा पाहु इच्छितो ।

कैकेयी ऋणमुक्तीस्तव स्वर्गवासी दशरथ ॥६॥

एतावदुक्त्वा वचनं गन्धर्वाः समहर्षयः।

राजर्षयश्चैव तथा सर्वे स्वां स्वां गतिं गताः॥७॥

येवढे बोलुन गन्धर्व महर्षि राजर्षि तथा ।

जाती निघोनिया सर्व स्थानी आपआपल्या ॥७॥

ह्लादितस्तेन वाक्येन शुशुभे शुभदर्शनः।

रामः संहृष्टवदनस्तानृषीनभ्यपूजयत् ॥८॥

शुभदर्शन श्रीराम प्रसन्न महर्षि वचे ।

प्रशंसा तो महर्षींची संतुष्ट वदने करी ॥८॥

त्रस्तगात्रस्तु भरतः स वाचा सज्जमानया ।

कृताञ्जलिरिदं वाक्यं राघवं पुनरब्रवीत् ॥९॥

भरत मात्र थरकांपे अडखळत वाणिने ।

हात जोडुनिया पुन्हा राघवा बोले असा ॥९॥

रामं धर्ममिमं प्रेक्ष्य कुलधर्मानुसंततम् ।
कर्तुमर्हसि काकुत्स्थ मम मातुश्च याचनाम् ॥10॥
अनुसरुनि कुलधर्मा करुनि राज्यारोहण ।
माझी नि मम मातेची याचना मान्य तू करी ॥10॥
रक्षितुं सुमहद् राज्यमहमेकस्तु नोत्सहे ।
पौरजानपदांश्चापि रक्तान् रञ्जयितुं तदा ॥11॥
रक्षण विशाल राज्याचे एकटा मी न करू शके ।
पौरजनसुद्धा नसती प्रसन्न आपल्याविना ॥11॥

ज्ञातयश्चापि योद्धाश्च मित्राणि सुहृदश्च नः।

त्वामेव हि प्रतीक्षन्ते पर्जन्यमिव कर्षकाः॥12॥

कृषक जशि मेघाची तैसे योद्धा मित्र सुहृद् ।

प्रतीक्षा बन्धु बान्धव करती आपलीचही ॥12॥

इदं राज्यं महाप्राज्ञ स्थापय प्रतिपद्य हि ।

शक्तिमान् स हि काकुत्स्थ लोकस्य परिपालने ॥13॥

स्वीकारुनि हे राज्य पालना दुसऱ्यास द्या ।

जो आपल्या प्रजाजनां समर्थ लोकां पाळण्या॥13॥

एवमुक्त्वापतद् भ्रातुः पदयोर्भरतस्तदा ।

भृशं सम्प्रार्थयामास राघवेऽतिप्रियं वदन् ॥14॥

बोलुनी भरत ऐसे बन्धुच्या पायावरि पडे ।

प्रिय वचने रामास प्रार्थी राज्यग्रहणास्तव ॥14॥

तमङ्के भ्रातरं कृत्वा रामो वचनमब्रवीत् ।

श्यामं नलिनपत्राक्षं मत्तहंसस्वरः स्वयम् ॥15॥

तेव्हां श्रीराम भरता श्यामवर्ण कमलनेत्रा ।

अङ्की बसवुनि बोले मदमत्त हंस स्वरे ॥15॥

आगता त्वामिवं बुद्धिः स्वजा वैनयिकी च या ।
भृशमुत्सहसे तात रक्षितुं पृथिवीमपि ॥16॥
बुद्धि तुज विनयशील प्राप्त योजुनी तीच तू ।
भूमण्डलाचे रक्षण करण्या समर्थ पूर्ण तू ॥16॥
अमात्यैश्च सुहृदभिः बुद्धिमद्भिश्च मन्त्रिभिः।
सर्वकार्याणि समन्त्र्य महान्त्यपि हि कारय ॥17॥
अमात्य मित्र मन्त्री बुद्धिमान् त्यांचा सल्ला ।
घेउनी सर्व कार्ये महानही करशील तू ॥17॥

लक्ष्मीश्रंद्रादपेयाद् वा हिमवान् वा हिमं त्यजेत् ।

अतीयात् सागरो वेलानं न प्रतिज्ञामहं पितुः॥18॥

चंद्र प्रभाहीन होवो हिमालय वा हिम त्यजो ।

सागर सीमा उल्लङ्घो पितृप्रतिज्ञा न मोडि मी ॥18॥

कामात् वा तात लोभात् वा मात्रा तुभ्यमिदं कृतम् ।

न तन्मनसि कर्तव्यं वर्तितव्यं च मातृवत् ॥19॥

कामना वा लोभ प्रेरित माता करी तुजसाठि जे ।

विचार न करी त्याचा करी जे उचित मातेप्रति ॥19॥

एवं ब्रुवाणं भरतः कौसल्यासुतमब्रवीत् ।
तेजसाऽऽदित्यसंकाशं प्रतिपच्चन्द्रदर्शनम् ॥20॥
सूर्यासम तेजस्वी आह्लादक प्रतिपच्चन्द्रवत् ।
बोलता कौसल्या सुत राम वदे भरत त्यावरी ॥20॥
अधिरोहार्य पादाभ्यां पादुके हेमभूषिते ।
एते हि सर्वलोकस्य योगक्षेमं विधास्यतः॥21॥
अर्पितो सुवर्णभूषित पादुका चरणि आपल्या ।
करा चरणस्पर्श त्या करतील जग रक्षण ॥21॥

सोऽधिरुह्य नरव्याघ्रः पादुक व्यवमुच्य च ।

प्रायच्छत् सुमहातेजा भरताय महात्मने ॥22॥

पादुका घालुनी तेव्हां उतरवूनी भरता पुन्हा ।

महातेजस्वी श्रीराम सुपुर्द करि त्याजला ॥22॥

स पादुके सम्प्रणम्य रामं वचनमब्रवीत् ।

चतुर्दश हि वर्षाणि जटाचीरधरो ह्यहम् ॥23॥

फलमूलाशनो वीरं भवेयं रघुनन्दन ।

तवागमनकांक्षन् वसन् वै नगराद् बहिः ॥24॥

तव पादुकयोर्यस्य राज्यतन्त्रं परंतप ।

नमुनिया पादुकांना भरत श्रीरामा वदे ।

मीही चौदा वर्षे जटा धारण करूनिया ॥23॥

भक्षुनिया फलमूल प्रतीक्षा करि आपली ।

अयोध्येबाहेर राहून पादुकावरि भार या ॥24॥

राज्याचा सर्व टाकेन वीर हे रघुनन्दना ।

चतुर्दशे हि सम्पूर्ण वर्षेऽहनि रघूत्तम ॥25॥

न द्रक्ष्यामि यदि त्वां तु प्रवेक्ष्यामि हुताशनम् ।

वर्षानंतर चौदा प्रथम दिनि न तुज पाहिन ॥25॥

भक्षुनिया अग्निकाष्ठे संपवीन स्वतःस मी ।

तथेति च प्रतिज्ञाय तं परिष्वज्य सादरम् ॥26॥

शत्रुघ्नं च परिष्वज्य वचनं चेदमब्रवीत् ।

सम्मति देउनि त्याला प्रेमाने आलिङ्गुनी ॥26॥

शत्रुघ्नासहि नंतर कवळुनी वदती असे ।

मातरं रक्ष कैकेयीं मा रोष कुरु तांप्रति ॥27॥

मया च सीतया चैव शप्तोऽसि सधुनन्दन ।

इत्युक्त्वाश्रुपरीताक्षो भ्रातरं विससर्ज ह ॥28॥

शपथ सीतेसह घेऊन सांगतो रघुनन्दना ।

रक्षी माता कैकेयीस न कोप करी तिजवरी ।

साश्रुनयने वदुनी निरोप देई बन्धुंना ॥28॥

स पादुके ते भरतः स्वलंकृते महोज्ज्वले सम्परिगृह्य धर्मवित् ।

प्रदक्षिणं चैव चकार राघवं चकार चैवोत्तमनागमूर्धनि ॥29॥

अलंकृत पादुका परम उज्ज्वल श्रीरामा घालुनि प्रदक्षिणा।

घेऊनी भरत स्थापित करी मस्तकी सर्वश्रेष्ठ गजराजाच्या ॥29॥

अथानुपूर्व्या प्रतिपूज्य तं जनं गुरुंश्च मन्त्री प्रकृतीस्थानुजौ ।
 व्यसर्जयद् राघववंशवर्धनः स्थितः स्वधर्मे हिमवानिवाचलः॥३०॥
 करूनि सत्कार क्रमे गुरुंचा मन्त्री प्रजा बन्धु प्रजाजनांचा ॥
 हिमालयवत् अविचल धर्मस्थित रघुवंशवर्धन निरोप देई ॥३०॥
 तं मातरो बाष्पगृहीतकण्ठयो दुःखेन नामन्त्रयितुं हि शेकुः।
 स चैव मातृरभिवाद्य सर्वा रुदन् कुटीं स्वां प्रविवेश रामः॥३१॥

भरूनि येई सर्व मातांचा कंठ त्यामुळे न शकति बोलाबया ।

श्रीरामहि करुनि प्रणाम त्याना कुटीत प्रवेश करत रुदन ॥३१॥

इत्यर्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्येऽयोध्याकाण्डे ब्वादशाभिकशततमः सर्गः॥११२॥

अयोध्याकाण्ड सर्ग 113

ततः शिरसि कृत्वा पादुके भरतस्तदा ।

आरुरोह रथं हृष्टः शत्रुघ्नसहितस्तदा ॥1॥

पादुका मस्तकी दोन्ही नंतर शत्रुघ्नासह ।

घेऊन बैसे भरत रथी प्रसन्नतापूर्वक ॥1॥

वसिष्ठो वामदेवश्च जाबालिश्च दृढव्रतः।

अग्रतः प्रययुः सर्वे मन्त्रिणो मन्त्रपूजिताः॥2॥

जाबालि वसिष्ठ सर्व वामदेव दृढव्रत ।
मन्त्री मन्त्रणा देण्यास चालती सर्वांपुढे ॥2॥
मन्दाकिनी नदी रम्यां प्राङ्मुखास्ते ययुस्तदा ।
प्रदक्षिणं च कुर्वाणश्चित्रकूटं महागिरिम् ॥3॥
प्रदक्षिणा चित्रकूटास करुनी भव्य पर्वता ।
मन्दाकिनी रम्य पार करुनी पूर्वेस प्रस्थित ॥3॥
पश्यन् धातु सहस्राणि रम्याणि विविधानि च ।
प्रययौ तस्य पार्श्वेन ससैन्यो भरतस्तदा ॥4॥

सहस्रावधि रमणीय धातु विविध पहात ।
जात चित्रकूटा भवती भरत सैन्यासह ॥४॥
अदूराच्चित्रकूटस्य ददर्श भरतस्तदा ।
आश्रमं यत्र स मुनिर्भरद्वाजः कृतालयः॥५॥
चित्रकूटाजवळी थोडे येता भरता आश्रम ।
भरद्वाज मुनि वास करत असती जिथे ॥५॥
स तमाश्रमागम्य भरद्वाजस्य वीर्यवान् ।
अवतीर्य रथात् पादौ ववन्दे कुलनन्दनः॥६॥

भरत कुलनन्दन भरद्वाज ऋषि आश्रमे ।

पोचता उतरुन खाली वन्दन मुनिंना करी ॥६॥

ततो हृष्टो भरद्वाजो भरतं वाक्यमब्रवीत् ।

अपि कृत्यं कृतं तात रामेण च समागतम् ॥७॥

प्रसन्न होत भरद्वाज भरता विचारीतसे ।

झाले का कार्य पूर्ण तव श्रीरामा भेटण्याचे ॥७॥

एव मुक्तः स तु ततो भरद्वाजेन धीमता ।

प्रत्युवाच भरद्वाजं भरतो धर्मवत्सलः॥८॥

बुद्धिमान भरद्वाजे भरतास विचारता ।
उत्तरे धर्मवत्सल भरत त्याना असे ॥८॥

स याच्यमानो गुरुणा मया च दृढविज्रमः।
राघवः परमप्रीतो वसिष्ठं वाक्यमब्रवीत् ॥९॥

प्रार्थना बहु मी केली गुरुंनीही मजसवे ।
दृढप्रतिज्ञ श्रीराम आम्हा वदले असे ॥९॥

पितुः प्रतिज्ञां तामेव पालयिष्यामि तत्त्वतः।
चतुर्दश हि वर्षाणि या प्रतिज्ञा पितुर्मम ॥१०॥

प्रतिज्ञा पित्याने केली ती मी पाळिन तत्त्वतः।

वनात राहिन चौदा वर्षे करण्या पूर्ण मी ॥10॥

ऐकुनिया त्याचे बोल वसिष्ठ मर्म जाणुनी ।

महत्वपूर्ण सांगती गोष्ट श्रीरामा वाक्पटु ॥11॥

एते प्रयच्छ संहृष्टः पादुके हेमभूषिते ।

अयोध्यायां महाप्राज्ञा योगक्षेमकरो भव ॥12॥

सुवर्णभूषित या दे प्रतिनिधिरूपे पादुका ।

भरता करण्यास त्या अयोध्येच्या योगक्षेमा ॥12॥

एवमुक्तो वसिष्ठेन राघवः प्राङ्मुखः स्थितः।

पादुके हेमविकृते मम राज्याय ते ददौ ॥13॥

सांगता वसिष्ठ ऐसे पूर्वाभिमुख राघव ।

राज्यसंचलनास्तव देती सुवर्ण पादुका ॥12॥

निवृत्तोऽहमनुज्ञातो रामेण सुमहात्मना ।

अयोध्यामेव गच्छामि गृहित्वा पादुका शुभे ॥14॥

अनुज्ञेने श्रीरामाच्या परत येऊनि मी ।

पादुका शुभ घेऊनी अयोध्येस जात असे ॥14॥

एतच्छृत्वा शुभं वाक्यं भरतस्य महात्मनः।

भरद्वाजः शुभतरं मुनिर्वाक्यमुदाहरत् ॥15॥

महात्मा भरताचे हे वचन शुभ ऐकुनी ।

परममंगल हे वाक्य भरद्वाज मुनि बोलती ॥15॥

नैतच्चित्रं नरव्याघ्र शीलवृत्तविदां वरे ।

यदार्थं त्वयि तिष्ठेत्तु निम्नोत्सृष्टमिवोदकम् ॥16॥

नरव्याघ्र सदाचारी श्रेष्ठ शील असे तुझे ।

असे गुण तुझ्यामध्ये असती आश्चर्य नसे ।

सखोल जागी जल येते असे नियम हा जगी ॥16॥

अनृणः स महाबाहुः पिता दशरथस्तव।

यस्य त्वमीदृषः पुत्रो धर्मात्मा धर्मवत्सलः॥17॥

ज्यास तुझ्यासम धर्मात्मा पुत्र लाभला ।

पिता महाबाहु दशरथ ऋणमुक्त होतसे ।

तमृषि तु महाप्राज्ञमुक्तवाक्यं कृताञ्जलिः।

आमन्तयितुमारेभे चरणावुपगृह्य च ॥18॥

महाज्ञानी ऋषि ऐसे वदता हात जोडुनी ।
मागे आज्ञा जाण्याची चरणा स्पर्श करोनी ॥18॥

ततः प्रदक्षिणं कृत्वा भरद्वाजं पुनःपुनः।
भरतस्तु ययौ श्रीमानयोध्यां सह मन्त्रिभिः॥19॥

श्रीमान् भरत घाली भरद्वाजा प्रदक्षिणा।
आणि मन्त्रीसहित अयोध्येकडे निघतसे ॥19॥

यानैव शकटैश्चैव हयैर्नागैश्च सा चमूः।
पुनर्निवृत्ता विस्तीर्णा भरतस्यानुयायिनीः॥20॥

विस्तीर्ण सेना ती रथ,अश्व गज शकटांसहा
अनुसरुनि भरता अयोध्येस जाई पुन्हा ॥20॥
ततस्ते यमुनां दिव्यां नदीं तीत्वोर्मिमालिनीम् ।
ददृशुस्तां पुनः सर्वे गङ्गां शुभजलां नदीम् ॥21॥
नंतर पुढे जाउन तरंगमालाशोभित ।
दिव्य यमुना करुनी पार करती गङ्गादर्शन ॥21॥
तां रम्यजलसम्पूर्णां संतीर्य सहबान्धवः।
शृङ्गवेरपुरं रम्यं प्रविवेश ससैनिकः ॥22॥

बन्धुबान्धव सैनिकांसह गङ्गा करुनी पार ।

शृङ्गवेरपुरी रम्य पोचती सर्व जाउनी ॥22॥

शृङ्गवेरपुराद् भूय अयोध्यां संददर्श ह॥23॥

शृङ्गवेरपुरातून अयोध्यादर्शन हो तयां ॥23॥

अयोध्यां तु तदा दृष्ट्वा पित्रा भ्रात्रा विवर्जिताम् ।

भरतो दुःखसंतप्तः सारथिं चेदमब्रवीत् ।24॥

पिता बन्धुविहिन ती अयोध्या पाहुनिया ।

भरत दुःखसंतप्त सारथ्यास असे म्हणे ॥24॥

सारथे पश्य विध्वस्ता अयोध्या न प्रकाशते ।

निराकारा निरानन्दा दीना प्रतिहतस्वना ॥25॥

सुमन्त्रा पहा अयोध्या उध्वस्त प्रकाशाविना ।

रूप सुन्दर आनंदा विना दीन नीरव दिसे ॥25॥

इत्यर्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्येऽयोध्याकाण्डे त्रयोदशाधिकशततमः सर्गः॥113॥

अयोध्याकाण्ड सर्ग 114

स्निग्धगम्भीर घोषेण स्यन्दनेनोपयान् प्रभुः।

अयोध्यां भरतः क्षिप्रं प्रविवेश महायशाः ॥1॥

बैसुनि स्निग्ध गम्भीर घोष करणाच्या रथी ।

भरत महायशस्वी अयोध्येत प्रवेशता ॥1॥

बिडालोलूकचरितामालीननरवारिणाम् ।

तिमिराभ्याहतां कालीमप्रकाशां निशामिव॥2॥

गिधाडे घुबडे दिसती गृहद्वारे बन्द ती ।

कृष्णपक्ष रात्रीसम अन्धारे नगरी दिसे ॥2॥

राहशत्रोः प्रियां पत्नीं श्रिया प्रज्वलितप्रभाम् ।

ग्रहेणाभ्युदितेनैकां रोहिणीमिव पीडिताम् ॥3॥

राहूने ग्रासता चंद्रा रोहिणी स्वप्रकाशित ।

जशी एकटी असहाय नृपावीण पुरी तशी ॥3॥

अल्पोष्णक्षुब्धिसलिलां धर्मतप्तविहंगमाम् ।

लीनमीनझषग्राहां कृशां गिरिनदीमिव ॥4॥

पर्वतीय नदीसम कृश जल जिचे तप्त ।

मीन ग्राह जिचे मत्स्य जली खोल लपून जे ॥४॥

विधूमामिव हेमाभां शिख्रामग्नेः समुत्थिताम् ।

हविरभ्युक्षिताम् पश्चाच्छिखां विप्रलयं गताम् ॥५॥

अग्निज्वालापरि शोभे सुवर्णशिखांसह जिच्या ।

हविदुग्धे विझलेल्या ज्वालांपरि मलूल ती ॥५॥

विध्वस्तकवचां रुग्णगजवाजिरथध्वजाम् ।

हतप्रवीरामापन्नां चमूमिव महाहवे ॥६॥

जिचे कवच उध्वस्त गज अश्व रथ ध्वज।
छिन्न वीर मृत मुख्य सेनेपरि दशा तिची ॥६॥

सफेनां सस्वनां भूत्वा सागरस्य समुत्थिताम् ।
प्रशान्तमरुतोद्धतां जलोर्मिमिव निःस्वनाम् ॥७॥

उठती सागरलाटा फेस गर्जनासह त्या।
वारा पडता शान्त होती अयोध्याही तशी ॥७॥

त्यक्तां यज्ञायुधैः सर्वैरभिरूपैश्च याजकैः।
सुत्याकाले सुनिर्वृत्ते वेदिं गतरवामिव ॥८॥

संपता यज्ञ याजक निघता आयुधांसह।
मंत्रध्वनिविन वेदीसम अयोध्या दिसे आता ॥८॥
गोष्ठमध्ये स्थितामार्तामचरन्तीं नवंतृणम् ।
गोवृषेण परित्यक्तां गवां पत्नीमिवोत्सुकाम् ॥९॥
समागम उत्सुक धेनु बैलापासुन वेगळी ।
न खाता तृण उभी तैसी खिन्न अयोध्यापुरी ॥९॥
प्रभाकराद्यैः सुस्निग्धैःप्रज्वलद्भिरिवोत्तमैः।
वियुक्तां मणिभिर्जात्यैर्नवां मुक्तावलीमिव॥१०॥

उत्तम मणि विरहित माला निस्तेज जशी ।

श्रीरामाविन श्रीहीन अयोध्या दिसते तशी ॥10॥

सहसाचरितां स्थानान्महीं पुण्यक्षयाद् गताम् ।

संहतद्युतिविस्तारां तारामिव दिवश्च्युताम्॥11॥

स्थानभ्रष्ट पुण्यक्षये निखळुनी धरेवरी ।

येता निस्तेज होई ती शोभाहीन अयोध्या तशी ॥11॥

पुष्पनद्धां वसन्तान्ते मत्तभ्रमरशालिनीम् ।

द्रुतदावाग्निविप्लुष्टां क्लान्तां वनलतामिव ॥12॥

वसन्त सरता पुष्प भ्रमर शोभित वनलता।
ग्रीष्मतापे सुके जैसी अयोध्या उदास तशी ॥12॥

सम्मूढनिगमां सर्वां संक्षिप्तविपणापणाम् ।

प्रच्छन्नशशिनक्षत्रां द्यामिवाम्बुधरैर्युताम् ॥13॥

वणिकजन शोके मूढ दुकाने बन्द त्यामुळे ।

मेघाच्छादित नभात शशिनक्षत्रे झाकल्या ।

नभापरि शोभाविहीन अयोध्या दिसतसे ॥13॥

क्षीणपानोत्तमैर्भग्नैः शरावैरभिसंवृताम् ।

हतशौण्डामिव ध्वस्तं पानभूमिमसंस्कृताम् ॥14॥

मधुशालेत अस्वच्छ पडले फुटके प्याले अशी।

पिणारेही नसती जेथे नगरीची दशा तशी॥14॥

वृक्णभूमितलां निम्नां वृक्णपात्रैः समावृताम् ।

उपयुक्तोदकां भग्नां प्रपां निपतितामिव ॥15॥

पडकी विहिर जिचा पाया असे ढासळला तशी।

जलविहिन असे जी फुटकी पात्रे सभोवती ।

वाटे जणू दरी तैसी अयोध्यानगरी दिसे ॥15॥

विपुलां विततां चैव युक्तपाशां तस्विनाम् ।

भूमौ बाणैर्विनिष्कृतां पतितां ज्यामिवायुधात् ॥16॥

प्रत्यंचा धनुष्याची जी विशाल सम्पूर्ण असे।।

शरे वीरांच्या तुटता दिसे तैसी अयोध्या दिसे ॥16॥

सहसां युद्धशौण्डेन हयारोहेण वाहिताम् ।

निहतां प्रतिसैन्येन वदावामिव पातितम् ॥17॥

युद्धभूमीवरी पडलेली हल्ला होउनिया मृत ।

घोडी दिसे दशा तैसी अयोध्येची अवस्था दिसे ॥17॥

भरतस्तुरथस्थः सन् श्रीमान् दशरथात्मजः।

वाहयन्तं रथश्रेष्ठं सार्थिं वाक्यमब्रवीत् ॥18।

भरत दशरथपुत्र बैसलेला श्रेष्ठ रथी ।

सुमन्त्रा रथचालका वदे ऐसे बोलही ॥18॥

किं नु खल्वद्य गम्भीरो मूर्च्छितो न निशाम्यते ।

यथापुरमयोध्यायां गीतवादित्रनिःस्वनः॥19॥

किती कष्टदायक हे पूर्वीसम अयोध्येत ।

गम्भीर नाद वाद्यांचा संगीताचा ऐकू न ये ॥19॥

वारुणीमदगन्धश्च माल्यगन्धश्च मूर्च्छितः।

चन्दनागुरुगन्धश्च न प्रवाति समन्ततः॥20॥

चार बाजूनी मादक गन्ध वारुणीचा तसा ।

चन्दन अगुरु यांचा पवित्र गन्ध न येतसे ॥20॥

यानप्रवरघोषश्च सुस्निग्धहयनिःस्वनः।

प्रमत्तगजनादश्च महंश्च रथनिःस्वनः॥21॥

वाहनांचे ध्वनी अश्वांचे खिंकाळणे तसे गज ।

चित्कारति ध्वनि ते न सर्व येति कानावरी ॥21॥

नेदानीं श्रूयते पुर्यामस्यां रामे विवासिते।

चन्दनागुरुगन्धांश्च महार्हाश्च वनस्रजः॥22॥

गते रामे हि तरुणाः संतप्ता नोपभुञ्जते ।

बहिर्यात्रां न गच्छन्ति चित्रमाल्यधरा नराः॥23॥

कोलाहल नसे नगरीत राम नसल्यामुळे ।

तरुण अस्वस्थ न सेवति चन्दन अगुरु ॥22॥

बहुमूल्य वनमाला धारण करती न ते ।

पुष्पहार घालून न बाहेर फिरती नर ॥23॥

नोत्सवाः सम्प्रवर्तन्ते रामशोकार्दिते पुरे ।

सा हि नूनं मम भ्राता पुरस्याय द्युतिर्गता॥24॥

शोकपीडित नगरी उत्सवाविन असे ।

बन्धु मम जाता शोभा पुरीची सर्व जातसे ॥24॥

नहि राजत्ययोध्येयं सासारेवार्जुनी क्षपा ।

कदा नु खलु मे भ्राता महोत्सव इवागतः॥25॥

जनयिष्यत्ययोध्यायां हर्ष ग्रीष्म इवाम्बुदः।

शुक्लपक्षात पर्जन्ये चांदणी रात्र न शोभते ।
तशी अश्रुपूर्ण पुरी अयोध्या नच शोभते ॥25॥
बन्धु महोत्सवे येता अयोध्येत जनमानसी।
हर्ष संचार करेल मेघासम ग्रीष्मकालिन ।
तरुणैश्चारुवेषैश्च नरैरुन्नतगामिभिः॥26॥
सम्पतद्भिरयोध्यायां नाभिभान्ति महापथाः।

महामार्ग अयोध्येचे वेषधारी मनोहर ॥26॥

हर्षोत्फुल्ल तरुणांच्या ताफ्यांनी नच शोभति ।

इति ब्रुवन् सारथिना दुःखितो भरतस्तदा ।

अयोध्यां सम्प्रविश्यैव विवेश वसतिं पितुः।

तेन हीनां नरेन्द्रेण सिंहहीनां गुहामिव ॥28॥

बोलता सारथ्यापाशी ऐसे भरत दुःखित।

अयोध्येत येता दुःखी पित्याच्या भवनी जातसे।

दशरथाविण भासे जे सिंहाविण जशी गुहा॥28॥

तदा तदन्तःपुरमुज्झितप्रभं सुरैरिवोत्कृष्टमभास्करं दिनम
निरीक्ष्य सर्वत्र विभक्तमात्मवान् मुमोच बाष्पं भरतः सुदुःखितः॥29॥
तदा अन्तःपुर पाहुनि ते निष्प्रभ ढगात जाता सूर्य दिनी जसा ।
करती शोक देवता तसा भरत धैर्यवान् दुःखी होउनि अश्रु ढाळित ॥29॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्येऽयोध्याकाण्डे चतुर्दशाधिकशततमः सर्गः॥114॥

अयोध्याकाण्ड सर्ग 115

ततो निक्षिप्य मातृस्ता अयोध्यायां दृढव्रतः।
भरतः शोकसंतप्तो गुरूनिदमथाब्रवीत् ॥1॥
अयोध्येत सर्व मातां सोडुनि शोकसंतप्त।
भरत दृढव्रत बोले इतुके गुरुजना वदे ॥1॥

नन्दिग्रामं गमिष्यामि सर्वानामन्त्रयेऽत्र वः।
तत्र दुःखमिदं सर्वं सहिष्ये राघवं विना ॥२॥
आपली घेउनी आज्ञा निघालो नंदिग्रामि मी ।
प्राप्त श्रीरामाविण दुःख सहन करेन मी ॥२॥
गतश्चाहो दिवं राजा वनस्थः स गुरुर्मम ।
रामं प्रतीक्षे राज्याय स हि राजा महायशाः॥३॥
स्वर्गवासी पिता राजा श्रीरामचंद्र गुरु वनी।
करिन प्रतीक्षा त्यांची महायशस्वी ते नृप ॥३॥

एतच्छ्रुत्वा शुभं वाक्यं भरतस्य महात्मनः।

अब्रुवन् मन्त्रिणः सर्वे वसिष्ठश्च पुरोहितः॥४॥

शुभ वचन ऐकून महात्मा भरताचे तसे ।

मन्त्री सर्व पुरोहित वसिष्ठ त्याला बोलती॥४॥

सुभृशं श्लाघनीयं च यदुक्तं भरत त्वया ।

वचनं भ्रतृवात्सल्यादनुरूपं तवैव तत् ॥५॥

भ्रातृभक्ति प्रेरित तू बोललासी भरता जे।

प्रशंसनीय असुनी योग्यहि तुजला असे ॥५॥

नित्यं ते बन्धुलुब्धस्य तिष्ठतो भ्रातृसौहृदे ।

मार्गमार्यं प्रपन्नस्य नानुमन्येत कः पुमान् ॥६॥

बन्धुदर्शनि तू लुब्ध नित्य प्रेम तयावरी।

असता श्रेष्ठ मार्गीं तू अनुमोदितो निश्चित ॥६॥

मन्त्रिणां वचनं श्रुत्वा यथाभिलषितं प्रियम् ।

अब्रवोत् सारथिं वाक्यं रथो मे युज्यतामिति ॥७॥

एकोनिया अपेक्षित वचना मन्त्र्यांच्या प्रिय ।

रथ जोडुनिया ठेवी सांगे भरत सारथ्या ॥७॥

प्रहृष्टवदनः सर्वा मातृः समभिभाष्य च ।
 आरुरोह रथं श्रीमान्शत्रुघ्नेन समन्वितः॥८॥
 प्रसन्नवदन त्याने सर्वा मातांस सांगुनी ।
 शत्रुघ्नासह श्रीमान् भरत आरूढ हो रथी ॥८॥
 अरुह्य तु रथं क्षिप्रं शत्रुघ्नभरतावुभौ ।
 ययतुः परमप्रीतौ वृतो मन्त्रिपुरोहितैः ॥९॥
 रथी आरूढ होऊन मन्त्रि पुरोहितांसवे ।
 भरत शत्रुघ्न दोघे निघती शीघ्रता पूर्वक ॥९॥

अग्रतो गुरवः सर्वे वसिष्ठप्रमुखा द्विजाः।

प्रययुः प्राङ्मुखाः सर्वे नन्दिग्रामो यतो भवेत् ॥10॥

चालती वसिष्ठ पुढे गुरुजन ब्राह्मणांसवे ।

घेती पूर्वाभिमुख मार्ग जाइ नन्दिग्रामाप्रति ॥10॥

बलं च तदनाहूतं गजाश्वर्थसंकुलम् ।

प्रययौ भरते याते सर्वे च पुरवासिनः॥11॥

निघता भरत त्यामागे सेना गज अश्वासवे ।

बोलाविता न पुरवासी तेहि चालति त्यांसवे ॥11॥

रथस्थः स तु धर्मात्मा भरतो भ्रातृवत्सलः।

नन्दिग्रामं ययौ तूर्णं शिरस्यादाय पादुके ॥12॥

पादुका शिरि घेऊनी भरत भ्रातृवत्सल ।

रथी बसुनि वेगाने जात नंदिग्रामाप्रति ॥12॥

भरतस्तु ततः क्षिप्रं नन्दिग्रामं प्रविश्य सः।

अवतीर्य रथात् तूर्णं गुरुनिदमभाषत ॥13॥

पोचता नन्दिग्रामी शीघ्र भरत रथातुनी ।

उतरुनी गुरुजनां ऐसे वचन बोलला ॥13॥

एतद् राज्यं मम भ्राता दत्तं संन्यासमुत्तमम् ।
योगक्षेमवहे चेमे पादुके हेमभूषिते ॥14॥
ठेव म्हणुनि हे राज्य मजला बन्धु देतसे ।
चरणपादुका याच सुवर्णभूषित उत्तम ।
योगक्षेम जनांचा त्या सर्व करतिल यापुढे ॥14॥
भरतः शिरसा कृत्वा संन्यासं पादुके ततः।
अब्रवीद् दुःखसंतप्तः सर्वं प्रकृतिमण्डलम् ॥15॥

पादुका ठेवुनी खाली मस्तका झुकवूनिया ।
करी समर्पित राज्य नंतर सर्वां वदे असे ॥15॥

छत्रं धारयत क्षिप्रमार्यपादाविमौ गतौ ।
आभ्यां राज्ये स्थितो धर्मः पादुकाभ्यां गुरोर्मम॥16॥

साक्षात् चरण रामाचे मानतो त्यांच्यावरी ।
धरूया छत्र करतील राज्यात धर्मस्थापन ॥16॥

भ्राता तु मयि संन्यासो निक्षिप्तः सौहृदादयम् ।
तमिमं पालयिष्यामि राघवागमनं प्रति ॥17॥

मजवरी सोपविल्या प्रेमाने मम बंधुने ।

रक्षीन तयां त्याच्या आगमनापर्यंत मी ॥17॥

क्षिप्रं संयोजयित्वा तु राघवस्य पुनः स्वयम् ।

चरणौ तौ तु रामस्य द्रक्ष्यामि सहपादुकौ ॥18॥

रामाचरणी कल्पून पादुका दर्शन करून मी ।

युगलचरण रामाचे पाहतो समजेन मी ॥18॥

ततो निक्षिप्तभारोऽहं राघवेण समागतः।

निवेद्य गुरवे राज्यं भजिष्ये गुरुवर्तिताम् ॥19॥

श्रीराम परत येता करुनी राज्य समर्पित ।

आज्ञाधीन त्यांच्या होत सेवेत त्यांच्या राहिन ॥19॥

राघवाय च संन्यासं दत्त्वेमे वरपादुके ।

राज्यं चेदमयोध्यां च धूतपापो भवाम्यहम् ॥20॥

राघवास पादुका या त्याच्या राज्यासह देउनी ।

सेवारत त्याच्या राहून होईन पापमुक्त मी ॥20॥

अभिषिक्ते तु काकुत्स्थे प्रहृष्टमुदिते जने ।

प्रीतिर्मम यशश्चैव भवेद् राज्याच्चतुर्गुणम् ॥21॥

अभिषेके रामाच्या हर्षभरित जन होतिला।

मज राज्यप्राप्तिहुनी यश लाभेल चौपट ॥21॥

एवं तु विलपन् दीनो भरतः स महायशाः।

नन्दिग्रामेऽकरोद् राज्यं दुःखितो मन्त्रिभिः सह ॥22॥

विलपत दीनभावे नन्दिग्रामे राहुनी ।

भरत राज्यशासन मन्त्र्यांसह लागे करू ॥22॥

स वल्कलजटाधारी मुनिवेषधरः प्रभुः।

नन्दिग्रामेऽवसद् धीरः ससैन्यो भरतस्तदा ॥23॥

वल्कलासह जटाधारी प्रभावशाली भरत ।
सेनेसह धीर वीर नन्दिग्रामात राहिला ॥23॥
रामागमनमाकांक्षन् भरतो भ्रातृवत्सलः।
भ्रातुर्वचनकारी च प्रतिज्ञापारगस्तदा ।
पादके त्वभिषिच्याथ नन्दिग्रामेऽवसत् तदा ॥24॥
बन्धुची पालन आज्ञा भरत भ्रातृवत्सल।
धरुनी मनी आकांक्षा त्याच्या पुनरागमनाची।
अभिषेक पादुकांना करुनि नन्दिग्रामि वसे ॥24॥

सवालव्यजनं छत्रं धारयामास स स्वयम् ।

भरतः शासनं सर्वं पादुकाभ्यां निवेदयन् ॥25॥

पादुकांवरी छत्र धरुनी भरत स्वतः।

राज्यशासन करी सर्वं निवेदन करुनी तयां ॥25॥

ततस्तु भरतः श्रीमानभिषिच्यार्थपादुके।

तदधीनस्तदा राज्यं कारयामास सर्वदा ॥26॥

अभिषेक पादुकांना करुनी राज्यावरी ।

अधीन राहुनि त्यांच्या सदैव राज्य करीतसे ॥26॥

तदा हि यत् कार्यमुपैति किञ्चिदुपायनं चोपहृतं महार्हम् ।
स पादुकाभ्यां प्रथमं निवेद्य चकार पश्चाद् भरतो यथावत् ॥२७॥
होता उपस्थित कार्यं किंवा येता कधी बहुमूल्य भेट ।
करी निवेदन तो पादुकांना आणि कृती योग्य करीतसे ॥२७॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्येऽयोध्याकाण्डे पञ्चदशाधिकशततमः सर्गः॥११५॥

अयोध्याकाण्ड सर्ग 116

प्रतियाते तु भरते वसन् रामस्तदा वने।
लक्षयामास सोढेगमथौत्सुक्यं तपस्विनाम् ॥1॥
भरत परत जाता वनात श्रीराम पाहती ।
तपस्वीजन उद्विग्न उत्सुक वन सोडण्या ॥1॥
ये तत्र चित्रकूटस्य पुरस्तात् तापसाश्रमे।
रामाश्रित्य निरतास्तानलक्षयदुत्सुकान् ॥2॥

श्रीरामाश्रये पूर्वी जे तपस्वी चित्रकूटावरी ।
आश्रमी आनन्दमग्न पाही त्यांना उत्सुक ॥2॥

नयनैर्भृकुटीभिश्च रामं निर्दिश्य शङ्किताः।
अन्योन्यमुपजल्पन्तः शनैश्चक्रुर्मिथः कथाः॥3॥

नेत्र भृकुटि संकेत दर्शवीत रामाप्रति ।
परस्परांत कुजबूज तपस्वी करती मुनी ॥3॥

तेषामौत्सुक्यमालक्ष्य रामस्त्वात्मनि शङ्कितः।
कृताञ्जलिरुवाचेदमृषिं कुलपतिं ततः ॥4॥

औत्सुक्या पाहुनी त्यांच्या रामास ये शंका मनी।
बोलती हात जोडुनि महर्षि कुलपतींना असे ॥४॥

न कश्चिद् भगवन् किञ्चित् पूर्ववृत्तमिदं मयि।
दृष्यन्ते विकृतं येन विक्रियन्ते तपस्विनः॥५॥

पूर्वी होउनि गेलेले दुष्कृत्य किंवा आजचे ।
मम आचरणे ज्याने दिसती विचलित ऋषि ॥५॥

प्रमादाच्चरितं किञ्चित् कच्चिन्नावरजस्य मे ।
लक्ष्मणस्यर्षिभिर्दृष्टम् नानुरूपं महात्मनः॥६॥

अपराध मम बंधूचा किंवा आचरण असे ।
पाहिले ऋषीनी ऐसे अयोग्य त्यांना वाटले ॥६॥

कच्चिच्छुश्रुमाणाः वः शुश्रूषणपरा मयि।
प्रमदाभ्युचितां वृत्तिं सीता युक्तां न वर्तते ॥७॥
किंवा शुश्रूषा आपली अर्घ्यपाद्यादि ना घडे ।
सीतेकडुनि ती मग्न सेवेत मम झाल्यामुळे ॥७॥

अथर्षिर्जराया वृद्धस्तपसा च जरां गतः ।
वेपमान इवोवाच रामं भूतदयापरम् ॥८॥

तपस्या वये वृद्ध कांपत प्रकट होउनी ।

सर्वावरि दयाळु जो रामास वच बोलती ॥८॥

कुतः कल्याणसत्त्वायाः कल्याणाभिरते सदा ।

चलनं तात वैदेह्यास्तपस्विष विशेषतः॥९॥

स्वभावे कल्याणकारी सीता सदाचारी असे ।

कशास्तव तिची भीती आम्हा तपस्वीजनां ॥९॥

त्वन्मिदं तावत् तापसान् प्रति वर्तते।

रक्षोभ्यस्तेन संविग्नाः कथयन्ति मिथः कथाः॥१०॥

शत्रुत्व तुजसी ज्यांचे राक्षस ते या ऋषींवर ।
अत्याचार करति म्हणुनी रक्षण त्यांचेपासुनी ।
कसे होईल चिन्तेने चर्चा करत असति ते ॥10॥

रावणावरजः कश्चित् खरो नामेन राक्षसः।
उत्पाट्य तापसान् सर्वाञ्जनस्थाननिवासिनः॥11॥
धृष्टः च जितकाशी च नृशंसः पुरुषादकः।
अवलिप्तश्च पापश्च त्वां च तात न मृष्यते ॥12॥

खर नामक राक्षस कनिष्ठ बन्धु रावणा ।

घमेंडी विजयाकांक्षी क्रूर नरमांसभक्षक ॥12॥

पळवून लावितसे ऋषींना जनस्थानस्थित ।

सहन करण्या आम्ही असमर्थ तुम्हासह ॥13॥

त्वं यदाप्रभृति ह्यस्मिन्नाश्रमे तात वर्तसे ।

तदाप्रभृति रक्षांसि विप्रकुर्वन्ति तापसान् ॥13॥

जेव्हांपासुन आश्रमी आलात तेव्हांपासुनी ।

राक्षस हे दुर्व्यवहारे छळती तपस्व्यांस या ॥13॥

दर्शयन्ति हि बीभत्सैः क्रूरभीषणकैरपि ।

नानारूपैर्विरूपैश्च रूपैरसुखदर्शनैः॥14॥

प्रकट होती विचित्र रूपे हे हानिकारक ।

जुलुम करण्या येती भेसुर रूपे घेउन ॥14॥

अप्रशस्तैरशुचिभिः सम्प्रयुज्य च तापसान् ।

प्रतिजन्त्यपरान् क्षिप्रमनार्याः पुरतः स्थितान् ॥15॥

अशुभ अस्वच्छ वस्तु फेकती ते तपस्यांवरी ।

उभे राहुनिया पुढती त्यांच्या करती वधही कधी ॥15॥

तेषु तेष्व्वाश्रमस्थानेष्वबुद्धमवलीय च।

रमन्ते तापसांस्तत्र नाशयनोऽल्पचेतसः॥16॥

आश्रमी गुप्त राहूनी त्यांच्या न कळता तयां।

नष्ट करण्यामध्ये घेति आनंद राक्षस ॥16॥

अवक्षिपन्ति स्रुग्भाण्डानग्नीन् सिञ्चति वारिणा।

कलशांश्च प्रमर्दन्ति हवने समुपस्थिते ॥17॥

अग्नीस आहुती देता पात्रे विखरूनि टाकती ।

फेकती जल अग्नीत जलपात्रेहि फोडती ॥17॥

तैर्दुरात्माभिराविष्टानाश्रमान् प्रजिहासवः।

गमनयान्यदेशस्य चोदयन्त्युषयोऽद्य माम् ॥18॥

दुरात्म्यांच्या आक्रमणे या आश्रमा सोडुनिया ।

दुसऱ्या जागी जाण्याचा तपस्वी धरति आग्रह ॥18॥

तत् पुरा राम शारीरीमुपहिंसां तपस्विषु ।

दर्शयन्ति हि दुष्टास्ते त्यक्ष्याम इममाश्रमम् ॥19॥

त्यामुळे पोचण्यापूर्वी तपस्व्यांस शारीरिक ।

इजा सोडुनि जातो आम्ही आश्रमास या ॥19॥

बहुमूलफलं चित्रमविदूरादितो वनम्

अश्वस्याश्रममेवाहं श्रयिष्ये सगणः पुनः॥20॥

बहुमूळफळे युक्त असे जवळी उपवन।

ऋषींसह आश्रमि त्या पूर्वीच्या घेउ आश्रय ॥20॥

खरस्वय्यपि चायुक्तं पुरा राम प्रवर्तते ।

सहास्माभिरितो गच्छ यदि बुद्धिः प्रवर्तते ॥21॥

तुम्हासवेहि खर ऐसे दुष्ट वर्तन करू शके।

जर तुज वाटे योग्य तूहि ये आम्हासवे ॥21॥

सकलत्रस्य संदेहो नित्यं युक्तस्य राघव।

समर्थस्यापि हि सतो वासो दुःखमिहाय ते ॥22॥

पत्नी आपणासवे जरि समर्थ आपण ।

सतर्क तरि धोक्याचे राहणे दुःखद इथे ॥22॥

इत्युक्तवन्तं रामस्तं राजपुत्रस्तपस्विनम् ।

न शशाकोत्तरैर्वाक्यैरवरोद्धुम् समुत्सुकम् ॥23॥

स्थान सोडण्याविषयी ऐकुनी वचनास या ।

उत्तरून तपस्व्यां त्या राम थाम्बवु ना शके ॥23॥

अभिनन्द्य समापृच्छय समाधाय च राघवम् ।

स जगामाश्रमं त्यक्त्वा कुलैः कुलपतिः सह ॥24॥

नमस्कारुनि रामास निरोप त्याचा घेउनी ।

नेता ऋषींचा घेउनि त्या आश्रम सोडुनि जातसे ॥24॥

रामः संसाध्य ऋषिगणमनुगमनाद् देशात् तस्मात् कुलपतिमभिवाद्य ऋषिम् ।

सम्यक्प्रीतैस्तैरनुमत उपदिष्टार्थः पुण्यं वासाय स्वनिलयमुपसम्पेदे ॥25॥

राम जाई ऋषींसंगे काही अन्तर चालुनी घेई निरोप त्यांच्या नेत्यास नंतर वन्दुनी ।

जे प्रसन्न असती त्यांच्या उपदेशा घेऊनी राम परतती आपल्या पवित्र आश्रमी

॥25॥

आश्रमंमृशिविरहितं प्रभुः क्षणमपि न जहौ स राघवः।
राघवं हि सततमनुगतास्तापसाश्चार्षचरिते धृतगुणाः॥26॥
ऋषिविरहित आश्रमा न सोडी क्षणभरहि राघव ।
परि तपस्वी काही राहती विश्वासे राघवांवर्रीं ॥26॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्येऽयोध्याकाण्डे षोडशाधिकशततमः सर्गः॥116॥

अयोध्याकाण्ड सर्ग 117

राघवस्त्वपयातेषु सर्वेष्वनुविचिन्तयन् ।

न तत्रारोचयद् वासं कारणैर्बहुस्तदा ॥1॥

जाता ऋषि राघवाला विचार करता गमे।

वास्तव्य अयोग्य तेथे त्यासही काहि कारणे ॥1॥

इह मे भरतो दृष्टो मातरश्च सनागराः।

सा च मे स्मृतिरन्वेति तान् नित्यमनुशोचतः॥२॥

इथे मातांसवे भरता पौरवासि जनांसह ।

भेटलो स्मृतिने त्यांच्या शोकमग्न मी होतसे ॥२॥

स्कन्धावारनिवेशेन तेन तस्य महात्मनः।

हयहस्तिकरीषैश्च उपमर्दः कृतो भृशम्॥३॥

सैन्यातिल हत्ती अश्व मूत्रशौच विसर्जने ।

भूमी येथिल अत्यंत अपवित्र जाहली असे ॥३॥

तस्मादन्यत्र गच्छाम इति संचिन्त्य राघवः।

प्रातिष्ठित स वैदेह्या लक्ष्मणेन च संगतः॥४॥

तरी अन्यत्र जाण्याचे ठरवुनी सीता लक्ष्मणा ।

घेऊनि स्वतासंगे श्रीराम जाति तेथुनी ॥४॥

सोऽत्रेराश्रममासाद्य तं ववन्दे महायशाः।

तंचापि भगवानत्रि पुत्रवत् प्रत्यपद्यत ॥५॥

आश्रमे अत्रि ऋषींच्या श्रीराम महायशस्वी ।

वन्दती त्यांना तेही पुत्रापरि स्वीकारती ॥५॥

स्वयमातिथ्यमादिश्य सर्वमस्य सुसत्कृतम् ।

सौमित्रिं च महाभागण सीतां च समसान्त्वयत् ॥६॥

त्यांनी स्वतः आतिथ्य श्रीरामाचे करोनिया ।

संतुष्ट करती सीता लक्ष्मणां करुनि सत्कार ॥६॥

पत्नीं च तामनुप्राप्तां वृद्धामामन्त्र्य सत्कृताम्

सान्त्वयामास धर्मज्ञः सर्वभूतहिते रतः ॥७॥

अनसूयां महाभागां तापसी धर्मचारिणीम् ।

प्रतिगृह्णीष्व वैदेहीमब्रवीदृषिसत्तमः ॥८॥

धर्मज्ञ मुनिश्रेष्ठ जे जपति सर्वप्राणीहिता ।

धर्मपत्नी महाभागा अनसूयेस वृद्ध तापसी ॥7॥

सांगती सान्त्वनापूर्ण सम्बोधुनि शब्दे तिला

घे मिठीत सत्कारपूर्वक विदेहराजनन्दिनी ॥8॥

रामाय चाचक्षे तां तापसीं धर्मचारिणीम् ।

दश वर्षाण्यनावृष्ट्या दग्धे लोके निरन्तरम् ॥9॥

यया मूलफले सृष्टे जाह्नवी च प्रवर्तिता।

उग्रेण तपसा युक्ता नियमैश्चाप्यलंकृता॥10॥

दश वर्षसहस्राणि यया तप्तं मनत् तपम् ।

अनसूयाव्रतैस्तात प्रत्यूहाश्च निबर्हिताः॥11॥

तपस्वी धर्माचारिणीचा राम परिचय देतसे ।

वर्षा न होइ दश वर्षे दग्ध सर्व जगत् तदा॥09॥

जिने करुनी उग्र तपस्या फलमूलां निर्मिले ।

वाहिली जाह्णवी धारा तपप्रभावे जिच्या ॥10॥

हरिली विघ्ने ऋषींची दशसहस्र वर्षे जिने।
कठोर तपव्रते तीच अनसूया देवि ही असे ॥11॥
देवकार्यानिमित्तं च यया संत्वरमाणया ।
दशरात्रंकृता रात्रिः सेयं मातेव तेऽनघ ॥12॥
श्रीरामा दश रात्रीची एक रात्र बनविली जिने।
देवांच्या कार्यासाठी तीही पूज्य मातेसम ॥12॥
तामिमां सर्वभूतानां नमस्कार्यां तपस्विनीम् ।
अभिगच्छतु वैदेही वृद्धामक्रोधनां सदा ॥13॥

तीही सर्व प्राण्यांना पूजनीय तपस्विनी ।

वैदेही तिच्याजवळी जाशि निष्क्रोध जी असे ॥13॥

एवं ब्रुवाणं तमृषि तथेत्युक्त्वा स राघवः।

सीतामालोक्य धर्मज्हामिदं वचनमब्रवीत् ॥14॥

अत्रि मुनी बोलता ऐसे श्रीराम सम्मति देउनी ।

सीतेकडे धर्मज्ञा पाहुनी बोल वदती असे ॥14॥

राजपुत्रि श्रुतं त्वेतन्मुनेरस्य समीरितम्

श्रेयोऽर्थमात्मनः शीघ्रमभिगच्छतपस्विनीम् ॥15॥

राजकन्ये वचन अत्रि ऋषींचे ऐकलेस तू ।
कल्याणार्थ तुझ्या शीघ्र जाई तपस्विनीप्रति ॥15॥

अनुसूयेति या लोकेकर्मभिः ख्यातिमागता ।
तां शीघ्रमभिगच्छ त्वनभिगम्यां तपस्विनीम् ॥16॥

सत्कर्म आपुल्या ख्यात अनसूया तपस्विनी ।
आश्रय घेण्यास योग्य तिच्याजवळी शीघ्र जा ॥16॥

सीता त्वेतद् वचः श्रुत्वा राघवस्य यशस्विनी।
तामत्रिपत्नी धर्मज्ञामभिचक्राम मैथिली ॥17॥

ऐकनी वचन रामाचे मैथिली यशस्विनी ।
धर्मज्ञ अत्रिपत्नी अनसूयेजवळि जातसे ॥17॥
शिथिलां वलितां वृद्धां जरापाण्डुरमूर्धजाम् ।
सततं वेपमानाङ्गी प्रवाते कदलीमिव ॥18॥
शिथिल गात्रे शूभ्र केश जराजर्जर त्वचा ।
केळि वाच्याने हाले तैसी कापे निरन्तर ॥18॥
तां तु सीता महाभागामनसूयां पतिव्रताम् ।
अभ्यवादयदव्यग्रा स्वं नाम समुदाहरत् ॥19॥

सीता जवळ जाऊनी स्वपरिचय देउनी ।

अनुसया महाभागा प्रणाम ती करतसे ॥19॥

अभिवाद्य च वैदेही तापसीं तां दमान्विताम् ।

बद्धाञ्जलिपुटा हृष्टा पर्यपृच्छदनामयम् ॥20॥

संयमी तपस्विनीस प्रणाम करुनी सीता ।

हात दोन्ही जोडून पुसे कुशलसमाचार ॥20॥

ततः सीता महाभागां दृष्ट्वा तां धर्मचारिणीम्

सान्त्वयन्त्यब्रवीद् वृद्धा दिष्ट्या धर्ममवेक्षसे ॥21॥

सान्वन करीत सीतेचे बोले वृद्ध अनसूया ।
सौभाग्ये ठेवसी सीते धर्मावर दृष्टि तुझी ॥21॥
त्यक्त्वा ज्ञातिजनं सीते मानवृद्धिंच मानिनि ।
अवरुद्धं वने रामं दिष्ट्या त्वमनुगच्छसि ॥22॥
सोडुनी बन्धुबान्धवा मानप्रतिष्ठा त्यागुनी।
वनवासी रामासवे येसी भाग्याची गोष्ट ही ॥22॥
नगरस्थो वनस्थो वा शुभो वा यदि वाशुभः ।
यासां स्त्रीणां प्रियो भर्ता तासां लोका महोदयाः॥23॥

नगरात वनी किंवा शुभ वा अशुभ जिथे ।
स्वामी प्रिय तिला प्राप्त अभ्युदयशाली लोक ॥23॥

दुःशील कामवृत्तो वा धनैर्वा परिवर्जितः।
स्त्रीणामार्यस्वभावानां परमं दैवतः पतिः॥24॥

दुःशील कामासक्त धनहीन जरी असे ।
पती दैवत असे स्त्रीला जिचा स्वभाव उत्तम ॥24॥

नातो विशिष्टं पश्यामि बान्धवं विमृशन्त्यहम् ।
सर्वत्र योग्य वैदेहि तपः कृतमिवाव्ययम् ॥25॥

पतिहून हितकारी बन्धु न मज दिसे कुणी ।
तपाचे फल सर्वत्र आपल्या पोचवीत तो ॥25॥

न त्वेवमनुगच्छन्ति गुणदोषसस्त्रियः।
कामवक्तव्यहृदया भर्तुनाथाश्चरन्ति याः॥26॥

स्त्रिया पतीस ज्या ऐश्या अनुसरति ना तयां।
गुणदोष ज्ञान नसे त्यां कोठेही विचरती ॥26॥

प्राप्तुवन्त्ययशश्चैव धर्मभ्रंशं च मैथिलि ।
अकार्यवशमापन्ना स्त्रियो याः खलु तद्विधाः॥27॥

अनुचित कर्मी मग्न धर्मभ्रष्ट त्या हो उनी ।

करती प्राप्त संसारी मैथिली अपयशास त्या ॥27॥

त्वधास्तु गुणैर्युक्ता दृष्टलोकपरावराः।

स्त्रियः स्वर्गे चरिष्यन्ति यथा पुण्यकृतस्तथा ॥28॥

तुम्हासम साध्वी स्त्रिया पुण्यकर्मी गुणयुक्ता।

विहरतिल स्वर्गी त्या इतर पुण्यात्म्यांसम ॥28॥

तदेवमेतं त्वमनुव्रता सतौ पतिप्रधाना समयानुवर्तिनी ।

भव स्वभर्तुःसहधर्मचारिणी यशश्च धर्मं च ततः समाप्स्यसि ॥29॥

अशीच सेवेत तुझ्या पतीच्या राहून रामाच्या करी सतिधर्मपालन ।
बनोनि त्याची सहधर्मचारिणी करी प्राप्त सुयश धर्म दोन्ही ॥२९॥

इत्यर्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्येऽयोध्याकाण्डे सप्तदशाधिकशततमः सर्गः॥११७॥

अयोध्याकाण्ड सर्ग 118

सा त्वेवमुक्ता वैदेही त्वनसूयानसूयया ।

प्रतिपूज्य वचो मन्दं प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥1॥

उपदेशा अनसूयेच्या अयोग्य नच मानता ।

प्रशंसा करुनी ऐसे बोलण्या आरंभ करी॥1॥

नैतदाश्चर्यमार्यायां यन्मां त्वमनुभाषसे ।

विदितं तु ममाप्येतद् यथा नार्याः पतिर्गुरुः॥2॥

श्रेष्ठ आर्ये न आश्चर्य उपदेश करसी असा।

पति गुरु नारीचा मजला विदित पूर्वीच हे ॥2॥

यद्यप्येष भवेद् भर्ता अनार्यो वृत्तिवर्जितः।

अद्वैतमत्र वर्तव्यं यथाप्येष मया भवेत् ॥3॥

पति माझे चरित्रहीन वा निर्धन असते तरी ।

सेवा त्यांची केली असती न होता शंकित मनी ॥3॥

किं पुनर्यो गुणश्लाघ्यः सानुक्रोशो जितेन्द्रियः।

स्थिरानुरागो धर्मात्मा मातृवत्पितृवत्प्रियः॥4॥

मग सर्व गुणसंपन्न परमदयाळु श्रीराम ।

असता काय बोलणे प्रिय मातापित्यासम ॥4॥

यां वृत्तिं वर्तते रामः कौसल्यायां महाबलः।

तामेव नृपनारीणामन्यासामपि वर्तते ॥5॥

श्रीराम वर्तती जैसे कौसल्या मातेसवे ।

तैसे मातांसवे अन्य वर्तती ते महाबळी ॥5॥

सकृद् दृष्टास्वपि स्त्रीषु नृपेण नृपवत्सलः।

मातृवद् वर्तते वीरो मानमुत्सृज्य धर्मवित् ॥6॥

पाहिले स्त्रियांना ज्या दशरथे प्रेमदृष्टिने ।

मान सोडुनि धर्मज्ञ वागवितो मातेसम ॥6॥

आगच्छन्त्याश्च विजनं वनमेवं भयावहम् ।

समाहितं हि मे श्वश्रा हृदये यत् स्थिरं मम ॥7॥

वनी निर्जन येताना पतिसवे उपदेश।

करी माता कौसल्या तो हृदयी माझ्या स्थिर॥7॥

पाणिप्रदानकाले च यत् पुरा त्वग्निसंनिधौ।

अनुशिष्टं जनन्या मे वाक्यं तदपि मे धृतम् ॥8॥

विवाहकाली मातेने अग्नीसमीप राहुनी ।
शिकविले मजला जे जपले ते मनात मी ॥८॥
न विस्मृतं तु मे सर्वं वाक्यैः स्वैर्धर्मचारिणि ।
पतिशुश्रूषणान्तार्यास्तपो नान्यद् विधीयते ॥९॥
स्वजने उच्चारलेली उपदेशवाक्ये हि मी।
स्मरे पतिसेवेविन तप अन्य स्त्रीला नसे ॥९॥
सावित्री पतिशुश्रूषा कृत्वा स्वर्गे महीयते ।
तथावृतिश्च याता त्वं पतिशुश्रूषया दिवम् ॥१०॥

पार्वती जाइ स्वर्गांत पतिशुषुषा करोनिया ।
वागुनी आपण स्वर्गी प्राप्त स्थान केले असे ॥10॥
वरिष्ठा सर्वनारीणामेषां च दिवि देवता ।
रोहिणी न विना चंद्रं मुहूर्तमपि दृश्यते ॥11॥
श्रेष्ठ सर्व स्त्रियांमध्ये रोहिणी क्षण एकही ।
विलग होताना दिसे न पतिसेवाकारणे ॥11॥
एवंविधाश्च प्रवराः स्त्रियो भर्तृदृढव्रताः।
देवलोके महीयन्ते पुण्येन स्वेन कर्मणा ॥12॥

साध्वी अनेक नारी पातिव्रत्यधर्म पाळुनी ।

पुण्यकर्मे देवलोकी आदरणीय राहती ॥12॥

ततोऽनसूया संहृष्टा श्रुत्वोक्तं सीतया वचः।

शिरसाऽऽध्राय चोवाच मैथिली हर्षयन्त्युत ॥13॥

सीतेचे ऐकुनी बोल अनसूया होइ संतुष्ट ।

हुंगुनी मस्तका तिच्या हर्षा वाढवुनी म्हणे ॥13॥

नियमैर्विविधैराप्तं तपो हि महदस्ति मे ।

तत् संश्रित्य बलं सीते छन्दये त्वां शुचिव्रते ॥14॥

सीते शुचिव्रते केले व्रते करुनि संचित ।

तपोबल मी त्यामुळे सांगते मी वर माग तू॥14॥

उपपन्नं च युक्तं च वचनं तव मैथिलि ।

प्रीता चासम्युचितां सीते करवाणि प्रियं च किम् ॥15॥

बोलसी उत्तम वचना मैथिलि संतुष्ट मी।

सांग काय प्रिय कार्यं तुझे त्यास्तव मी करू ॥15॥

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा विस्मिता मन्दविस्मया ।

कृतमित्यब्रवीत् सीता तपोबलसमन्विताम् ॥16॥

तिचे ते वचन ऐकून विस्मित सीता हसुनी ।
तपोबलसंपन्न तिला वदे कृतकृत्य मी ॥16॥

सा त्वेवमुक्ता धार्मज्ञा तया प्रीततराभवत् ।

सफलं च प्रहर्षं ते हन्त सीते करोम्यहम् ॥17॥

प्रसन्न तिच्या वचने बोले निर्लोभे तुष्ट मी ।

तुझ्या करीन सफल इच्छा सीते अवश्य मी ॥17॥

इदंदिव्यं वरं माल्यं वस्त्रमाभरणानिच ।

अङ्गरागं च वैदेहि महार्हमनुलेपनम् ॥18॥

मया दत्तमिदं सीते तव गात्राणि शोभयेत्

अनुरूपमसंक्लिष्टं नित्यमेवभविष्यति॥19॥

दिव्य वस्त्रे विभूषण अंगराग विलोपन।

हार शोभा तव देहाची सर्व वाढवतील ही ॥18॥

सर्व योग्य तुजसाठी करता उपयोग जी ।

राहतील ती निर्दोष बिघडणार नाहीत ती ॥19॥

अङ्गरागेण दिव्येन लिप्ताङ्गी जनकात्मजे ।

शोभयिष्यसि भर्तारं यथा श्रीविष्णुमव्ययम् ॥20॥

अङ्गराग लिप्त होता पतिला शोभशील तू।
जशी लक्ष्मी अविनाशी भगवान् विष्णूस शोभवी ॥20॥

सा वस्त्रमङ्गरागं च भूषणानि स्रजस्तथा ।
मैथिली प्रतिजग्राह प्रीतिदानमनुत्तमम् ॥21॥

प्रतिगृह्य च तत् सीता प्रीतिदानं यशस्विनी ।
श्लिष्टाञ्जलिपुटा धीरा समुपास्त तपोधनाम् ॥22॥

वस्त्रे ती भूषणे ती हार अङ्गरागासवे ।
स्वीकारी मैथिली प्रेमे प्रीतिदान समजुनी ॥21॥

प्रेमोपहार घेऊनी जोडुनी कर दोन्हि ती ।

तपोधना अनसूया सवे बैसे यशस्विनि ॥22॥

तथा सीतामुपासीनामनसूया दृढव्रता ।

वचनं प्रष्टमारेभे कथां कांचिदनुप्रियाम् ॥23॥

बसलेल्या मैथिलीला अनसूया दृढव्रता ।

विचारी ऐकण्यासाठी तिला प्रिय जी कथा ॥23॥

स्वयंवरे किल प्राप्ता त्वमनेन यशस्विना।

राघवेणेति मे सीते कथा श्रुतिमुपागता ॥24॥

येड कानावरी माझ्या सीते एक गोष्ट की।

स्वयंवरे केले प्राप्त यशस्वी राघवे तुला ॥24॥

तां कथां श्रोतुमिच्छामि विस्तरेण च मैथिली ।

यथाभूतं च कास्येन तन्मे त्वं वक्तुमर्हसि ॥25॥

सविस्तर कथा इच्छी ऐकण्या ती मी मैथिली ।

कसे घडले सगळे विस्तारे सांग ते मज ॥25॥

एवमुक्ता तु सा सीता तापसी धर्मचारिणीम् ।

श्रूयतामिति चोक्त्वा वै कथयामास तां कथाम् ॥26॥

तापसी धर्मचारिणी अनसूयेने विचारता ।

ऐकावे म्हणुनी सीता करी आरंभ सांगण्या ॥26॥

मिथिलाधिपतिवीरो जनको नाम धर्मवित् ।

क्षत्रकर्मण्यभिरतो न्यायतः शास्ति मेदिनीम् ॥27॥

मिथिला जनपदाचा प्रसिद्ध जनक नृप ।

तत्पर क्षत्रिय धर्मी धर्मज्ञ पृथिव पालनी ॥27॥

तस्य लाङ्गलहस्तस्य कृषतः क्षेत्रमण्डलम् ।

अहं किलोत्थिता भित्त्वा जगतीं नृपतेः सुता ॥28॥

यज्ञास्तव खणताना नांगरे भूमि तेधवा ।

प्रकट पृथ्वीतुनी मी त्यामुळे जनकसुता ॥28॥

स मां दृष्ट्वा नरपतिर्मुष्टिविक्षेपतत्परः।

पांसुगुण्ठित्सर्वाङ्गीं विस्मितो जनकोऽभवत् ॥29॥

औषधी पेरत होते नृप भूमीत पाहती ।

धुळीने लिप्त मजला पाहुनी चकित विस्मये ॥29॥

अनप्त्येन च स्नेहादञ्कमारोप्य च स्वयम् ।

ममेयं तनयेत्युक्त्वा स्नेहो मयि निपातितः॥३०॥

संतान त्यांना नसता अंकी मजला घेउनी ।

माझी कन्या ही म्हणुनी वाढविले स्नेहे मज॥३०॥

अन्तरिक्षे च वागुक्ता प्रतिमामानुषी किल ।

एवमेतन्नरपते धर्मेण तनया तव ॥३१॥

तदा आकाशामधुनि मानवी ध्वनि येतसे।

वदसी योग्य नरेशा कन्या ही धर्मतः तुझी ॥३१॥

ततः प्रहृष्टो धर्मात्मा पिता मे मिथिलाधिपः।

अवाप्तो विपुलामृद्धिं मामवाप्य नराधिपः ॥३२॥

मिथिलाधिपति धर्मात्मा आनंदित पिता मम ।

मजरूपे जणू प्राप्त समृद्धि विपुला तयां ॥३२॥

दत्ता चास्मीष्टवद्देव्यै ज्येष्ठायै पुण्यकर्मणे ।

तया सम्भाविता चास्मि स्निग्धया मातृसौहृदात् ॥३३॥

ज्येष्ठ राणी प्रिय त्यांची तिजकडे देति ते मला ।

लालनपालन प्रेमे करती त्या मातेसम ॥३३॥

पतिसंयोगसुलभं वयो दृष्ट्वा तु मे पिता ।

चिन्तामभ्यगमद् दीनो वित्तनाशादिवाधनः॥३४॥

विवाहयोग्य मी होता पिता मम चिन्ता करी ।

जसा दीन धननाशे निर्धन होता करीतसे ॥३४॥

सदृशाचाप्यकृष्टाच्च लोके कन्यापिता जनात् ।

प्रधर्षणमवाप्नोति शक्रेणापि समो भुवि ॥३५॥

वधुपित्याचा संसारी इन्द्रतुल्य नसे जरी ।

करितसे वरपक्ष अपमान सत्य असे ॥३५॥

तां धर्षणामदूरस्थां सदृश्यात्मनि पार्थिवः।

चिन्तार्णवगतः पारं नाससादाप्लवो यथा ॥36॥

नृप चिन्ताक्रांत असे विचारे वेळ ती आली ।

चिन्तासमुद्र करण्या पार असमर्थ मानुनी ।

नौकारहित मनुष्य जैसा तसा विचार करी ॥36॥

अयोनिजा हि मां ज्ञात्वा नाध्यगच्छत् स चिन्तयन् ।

सदृशं चाभिरूपं च महीपालः पतिं मम ॥37॥

अयोनिजा असता मी रूपवान् मज योग्य ते।

विचार करती परि त्यांचा निर्णय न होतसे ॥37॥

तस्य बुद्धिरियं जाता चिन्तयानस्य संततम् ।

स्वयंवरं तनूजायाः करिष्यामीति धर्मतः॥३८॥

चिन्तेत पिताश्री असता विचार मनि येतसे ।

स्वयंवर मम कन्येचे धर्मयुक्त करेन मी ॥३८॥

महायज्ञे तदा तस्य वरुणेन महात्मना।

दत्तं धनुर्वरं प्रीत्या तूणी चाक्षय्यसायकौ ॥३९॥

वरुणाने महायज्ञि श्रेष्ठ दिव्य धनू दिले ।

अक्षय बाणांनी युक्त भाताही त्याबरोबर ॥३९॥

असंचाल्यं मनुष्यैश्च यत्नेनापि च गौरवात् ।

तन्न शक्ता नमयितुं स्वप्नेष्वपि नराधिपाः॥40॥

उचलू शके न नर एक प्रयत्ने न हलवू शके ।

स्वप्नातही नराधिप असमर्थ हलवण्या ॥40॥

तद्धनुः प्राप्य मे पित्रा व्याहृतं सत्यवादिना ।

समवाये नरेन्द्राणां पूर्वमाममन्त्र्य पार्थिवान् ॥41॥

ते धनुष्य प्राप्त होता सत्यवादी पिता मम।

नृपां भूमण्डली सर्व बोलावुनि सांगती असे ॥41॥

इदंच धनुरुद्यम्य सज्यं यः कुरुते नरः।

तस्य मे दुहिता भार्या भविष्यति न संशयः॥४२॥

उचलुनी धनु सज्ज करेल हे जो नर ।

होईल दुहिता माझी त्याची भार्या सुनिश्चित ॥४२॥

तच्च दृष्ट्वा धनुः श्रेष्ठं गौरवाद् गिरिसंनिभम् ।

अभिवाद्य नृपां जग्मुरशक्तास्तस्य तोलने ॥४३॥

गिरितुल्य धनु श्रेष्ठ उचलाया यत्न नृपा

करुनी असफल होता जाती परत वन्दुनी ॥४३॥

सुदीर्घस्य तु कालस्य राघवोऽयं महाद्युतिः।

विश्वामित्रेण सहितो यज्ञं द्रष्टुण समागतः॥४४॥

लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा रामः सत्यपराक्रमः।

विश्वामित्रस्तु धर्मात्मा मम पित्रा सुपूजितः॥४५॥

बन्याच काळानंतर येती विश्वामित्रांसह ।

श्रीराम महापराक्रमी बन्धु लक्ष्मणासवे ॥४४॥

मिथिला नगरीमध्ये पित्याचा यज्ञ पाहण्या।

पिता करि विश्वामित्र मुनींचा सत्कार योग्य॥४५॥

प्रोवाच पितरं तत्र राघवौ रामलक्ष्मणौ ।

सुतौ दशरथस्येमौ धनुर्दर्शनकाक्षिणी ।

धनुर्दर्शय रामाय राजपुत्राय दैविकम् ॥46॥

पिताश्रींना विश्वामित्र सांगती दशरथाचे ।

हे पुत्र राघव दोघे धनुष्य पाहू इच्छिती ।

दाखवा रामलक्ष्मणा देवप्रदत्त ते धनु ॥46॥

इत्युक्तस्तेन विप्रेण तद् धनुः समुपानयत् ।

तद् धनुर्दर्शयामास राजपुत्राय दैविकम् ॥47॥

विप्रवर विश्वामित्र ऐसे बोलता आणवी ।

पिता मम धनु दिव्य राजपुत्रांस दाखवी ॥47॥

निमेषान्तरमात्रेण तदानम्य महाबलः।

ज्यां समारोप्य झटिती पूरयामास वीर्यवान् ॥48॥

क्षणात् श्रीरामाने महाबली पराक्रमी ।

आकर्ण ओढली ती प्रत्यंचा चढवुनि ॥48॥

तेनापूरयता वेगान्मध्ये भग्नं द्विधा धनुः।

तस्य शब्दोऽभवद् भीमः पतितस्याशनेर्यथा ॥49॥

त्याने ओढता वेगे धनुष्य भंगे मधोमध ।

तुटता निघे त्यातुनि भयंकर शब्द होतसे ॥49॥

ततोऽहं तत्र रामाय पित्रा सत्याभिसंधिना ।

उद्यता दातुमुद्यम्य जलभाजनमुत्तमम् ॥50॥

सत्यप्रतिज्ञ पित्याने उत्तम पात्री घेउनी।

जल तो श्रीरामाहाती देण्यास तो लागला ॥50॥

दीयमानां न तु तदा प्रतिजग्राह राघवः ।

अविज्ञाय पितुश्छन्दमयोध्याधिपतेः प्रभोः ॥51॥

अभिप्राया स्वपित्याच्या जाणण्यापूर्वी श्रीरामे ।

न केले ग्रहण माझे पिता जरि देतसे तया ॥51॥

ततः श्वशुरमामन्त्र्य वृद्ध दशरथं नृपम् ।

मम पित्रा त्वहं दत्तां रामाय विदितात्मने ॥52॥

तदा दशरथाच्या वृद्ध माझे श्वशुर जे ।

अर्पिती अनुमतीने आत्मज्ञानी रामा मज ॥52॥

मम चैवानुजा साध्वी ऊर्मिला शुभदर्शना ।

भार्यार्थे लक्ष्मणस्यापि दत्ता पित्रा मम स्वयम् ॥53॥

अनुजा उर्मिला साध्वी सुन्दरी त्यानन्तर ।

लक्ष्मणा पत्नीरूपे प्रदान करती पिता ।53॥

एवं दत्तस्मि रामाय तथा तस्मिन् स्वयंवरे ।

अनुरक्तास्मि धर्मेण पति वीर्यवतां वरम् ॥54॥

स्वयंवरे सोपविले पित्याने श्रीरामा मला ।

अनुरक्त तयावरती धर्मानुसार मी सदा ॥54॥

इत्यार्थे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्येऽयोध्याकाण्डेऽष्टादशाधिकशततमः सर्गः ॥118॥

रामायण अयोध्याकाण्ड सर्ग 119

अनसूया तु धर्मज्ञा श्रुत्वा तां महतीं कथाम् ।

पर्यश्वजत बाहुभ्यां शिरस्याघ्राय मैथिलीम् ॥1॥

अनसूया धर्मशील ऐकोनि दीर्घ ती कथा ।

मिठीत सीतेला घेत मस्तका हुंगुनी वदे ॥1॥

व्यक्ताक्षरपदं चित्रं भाषितं मधुरं त्वया।

यथा स्वयंवरं वृत्तं तत् सर्वं च श्रुतं मया ॥2॥

मधुर प्रसंग बोले सुस्पष्ट वदलीस तू ।

स्वयंवर कसे झाले मज समजे त्यामुळे ॥2॥

रमेयं कथया ते तु दृढं मधुरभाषिणि ।

रविरस्तं गतः श्रीमानुपोह्य रजनीं शुभाम् ॥3॥

दिवसं परिकीर्णानामाहारार्थं पतत्रिणाम् ।

संध्याकाले निलीनानां निद्रार्थं श्रूयते ध्वनिः॥4॥

कथेत तुझ्या रमले सीते मधुरभाषिणी ।

मावळे सूर्य तेजस्वी समीप रजनी शुभ ॥३॥

चारा खाण्या दिनी जाती पक्षी परतुनी पुन्हा ।

कोटरी निद्रा करती ध्वनि त्यांचा हा येतसे ॥४॥

एते चाप्यभिषेकार्द्रा मुनयः कलशोद्यताः।

सहिता उपवर्तन्ते सलिलाप्लुतवल्कलाः॥५॥

वल्कले आर्द्र शरीरेही स्नानाने होत ते मुनी ।

आश्रमाकडे येता दिसती जलकुम्भ घेउनी ॥५॥

अग्निहोत्रे च ऋषिणा हुते च विधिपूर्वकम् ।

कपोताङ्गारुणो धूमो दृष्यते पवनोद्धतः॥6॥

अग्निहोत्र विधिपूर्वक महर्षीं करति त्यामुळे ।

कपोताङ्गासम धूम उठता त्यामुळे दिसे ॥6॥

अल्पपर्णा हि तरवो घनीभूताः समन्ततः।

विप्रकृष्टेन्द्रिये देशे न प्रकाशन्ति वै दिशः॥7॥

अल्पपर्णं जरी वृक्ष अन्धकारे घनीभुत ।

असुनी दूर तदा भान दिशांचे नच राहते ॥7॥

रजनीचरसत्त्वानि प्रचरन्ति समन्ततः।

तपोवनमृगा ह्येते वेदितीर्थेषु शेरते ॥८॥

निशाचर प्राणि सर्वत्र विचराया लागती पहा ।

तपोवनमृग निद्रस्थ पुण्यक्षेत्रि आश्रमे ॥८॥

संप्रवृत्ता निशा सीते नक्षत्रसमलंकृता।

ज्योत्स्नाप्रावरणश्चंद्रो दृश्यतेऽभ्युदितोऽम्बरे॥९॥

नक्षत्रे सजली रात्र होतसे सीते नभी ।

चांदण्याचे पांघरून वस्त्र दिसतो चंद्रमा ॥९॥

गम्यतामनुजानामि रामस्यानुचरो भव ।

कथयन्त्या हि मधुरं त्वयाहमपि तोषिता॥10॥

आज्ञापिते तुला जाण्या रामसेवेत राहि तू ।

संतुष्ट मज तू केले मधुर बोले आपुल्या ॥10॥

अलंकुरु च तावत् त्वं प्रत्यक्षं मम मैथिलि ।

प्रीतिं जनय मे वत्से दिव्यालंकारशोभिनीम् ॥11॥

तेव्हां मजपुढे प्रत्यक्ष अलंकारा धारण करी ।

दिव्य वस्त्रे आभरणे संतोषवि मज मैथिली ॥11॥

सा तदा समलंकृत्य सीतां सुरसुतोपमा ।

प्रणम्य शिरसा पादौ रामं त्वभिमुखी ययौ ॥12॥

देवकन्येसम सीता अलंकारे भूषित ।

वन्दुनी अनसूयेस श्रीराम सन्मुख जातसे ॥12॥

सा तदा भूषितां सीतां ददर्श वदतां वरः।

राघवः प्रीतिदानेन तपस्विन्या जहर्ष च ॥13॥

वस्त्रालंकारे सीतेस भूषित रामे पाहता ।

तपस्विनी उपहार पाहून होत प्रसन्न तो ॥13॥

न्यवेदयत् ततः सर्वं सीता रामाय मैथिली।

प्रीतिदानं तपस्विन्या वसनाभरणस्रजाम् ॥14॥

सांगे मैथिली रामास तपस्विनी कसे करी ।

अनसूया प्रीतिदान देउनि वस्त्राभूषणे ॥14॥

प्रहृष्टस्त्वभवद् रामो लक्ष्मणश्च महारथः।

मैथिल्या सत्क्रियां दृष्ट्वा मानुषेषु सुदुर्लभाम् ॥15॥

लक्ष्मणासह श्रीराम पाहुनी नरा दुर्लभ ।

सत्कार तो मैथिलीचा प्रसन्नचित्त होतसे ॥15॥

ततः स शर्वरीं प्रीतः पुण्यां शशिनिभाननाम् ।

अर्चितस्तापसैः सर्वैरुवास रघुनन्दनः॥16॥

तपस्वीजन सम्मानित सीतेसह चंद्रमुखी ।

रघुकुलनदन श्रीराम रात्र तेथे घालवी ॥16॥

तस्यां रात्र्यां व्यतीतायामभिषिच्य हुताग्निकान् ।

आपृच्छेतां नरव्याघ्रो तापसान् वनगोवरान् ॥17॥

रात्र घालवुनी तेथे अग्निहोत्रानंतर ।

मुनींच्या ते नरव्याघ्र आज्ञा हाण्यास मागती ॥17॥

तावूचुस्ते वनचरास्तापसा धर्मचारिणः।

वनस्य तस्य संचारं राक्षसैः समभिप्लुतम् ॥18॥

रक्षांसि औरुषादानि नानारूपाणि राघवः।

वसन्तस्मिन् महारण्ये व्यालाश्च रुधिराशनाः॥19॥

धर्मपरायण तपस्वी बोलती उभय बन्धुना ।

वनातिल तो मार्ग राक्षसांनी व्यापला ॥18॥

नाना प्रकारची रूपे घेउनी राहति वनी ।

पशु रक्तपिपासू नरभक्षक राक्षस ॥19॥

उच्छिष्टं वा प्रमत्तं वा तापसं ब्रह्मचारिणम् ।

अदन्त्यस्मिन् महारण्ये तान् निवारय राघव ॥20॥

तपस्वी अपवित्र वा बेसावध अवस्थेत जे।

करती भक्षण त्यांना त्यांना वाचव राघवा ॥20॥

एष पन्था महर्षीणां फलान्याहरतां वने ।

अनेन तु वनं दुर्गं गन्तु राघव ते क्षमम् ॥21॥

हा मार्ग महर्षींचा फलमुळ आणण्या वनी ।

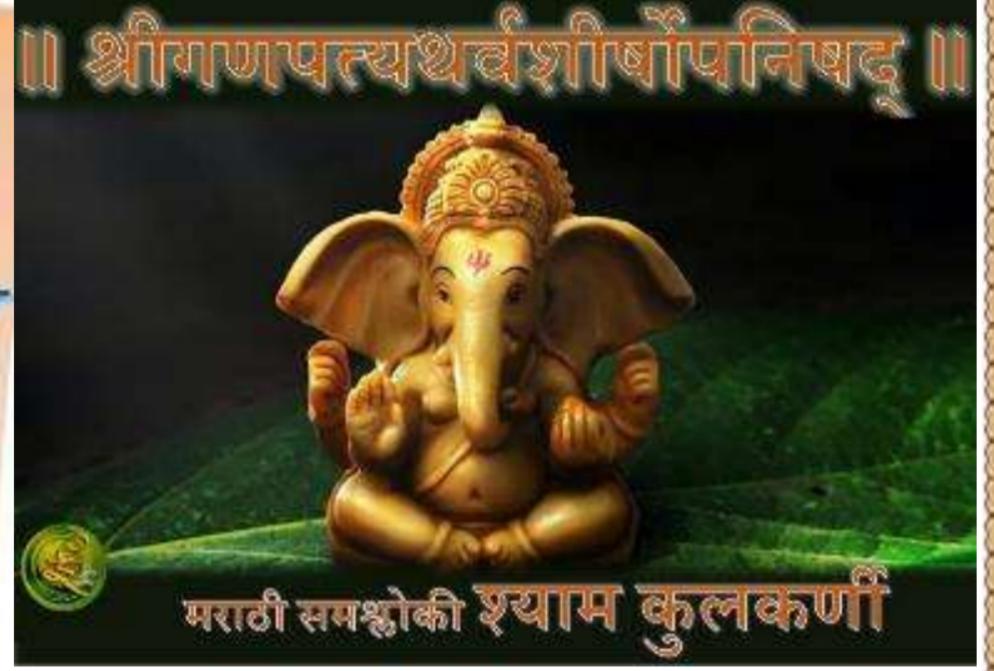
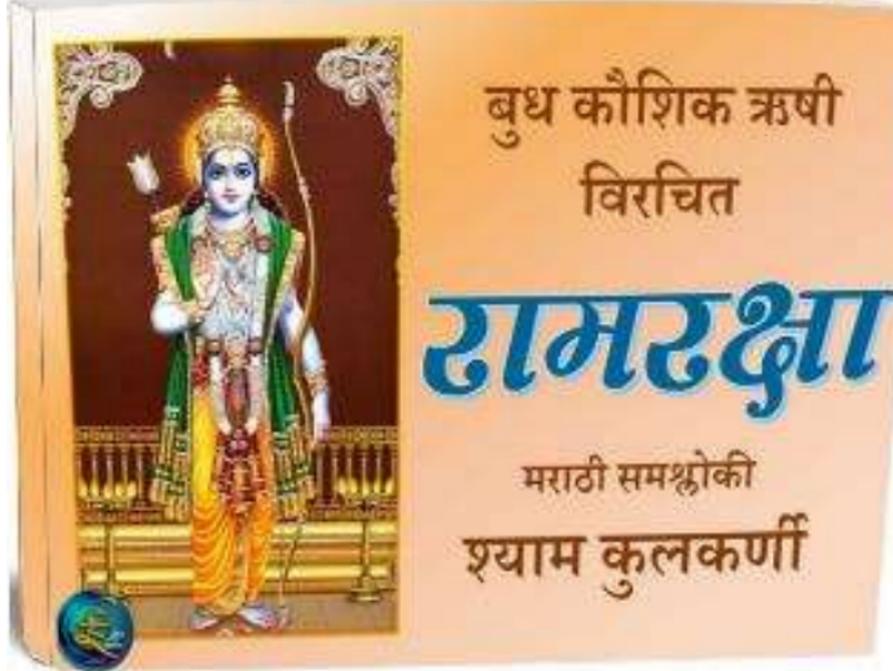
याच मार्गे राघवा तू करशील प्रवेश वनी ॥21॥

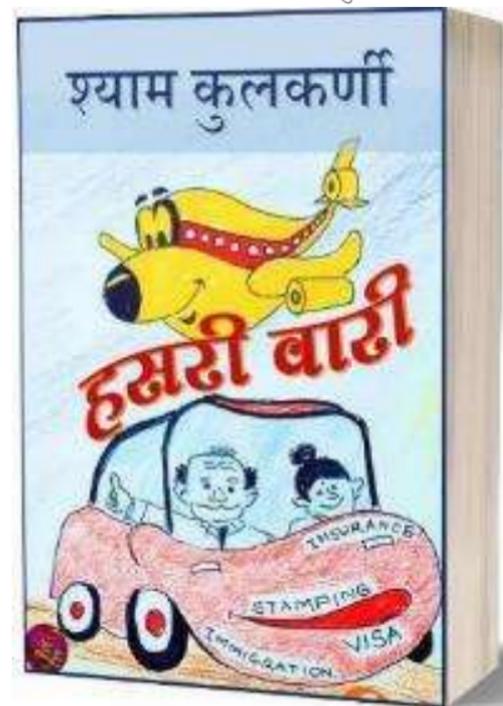
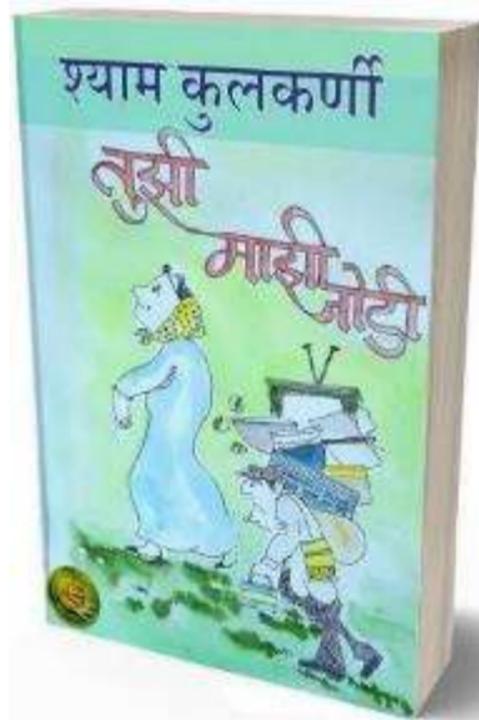
इतीरितः प्राञ्जलिभिस्तपस्विभिर्द्विजैः कृतस्वस्त्ययनः परंतपः।
वनं सभार्यं प्रविवेश राघवः सलक्ष्मणः सूर्यं इवाभ्रमण्डकम् ॥२२॥
तपस्वि ब्राह्मण हात जोडून बोलती स्वस्तिवाचन तयांस्तव।
श्रीराम लक्ष्मण भार्येसह वनीप्रवेशे जसा सूर्य घनमण्डली ॥२२॥

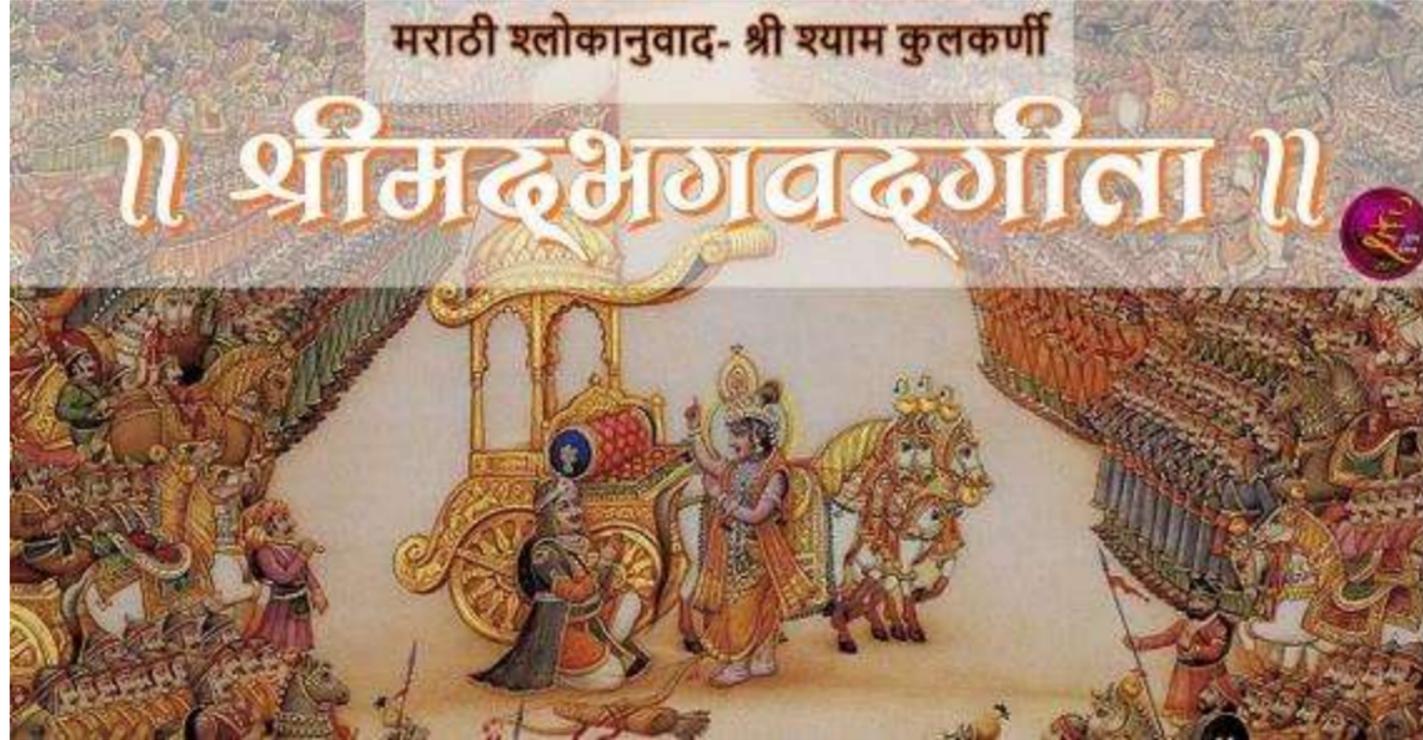
इत्यार्षे श्रीमद्रामायणे वाल्मीकीये आदिकाव्येऽयोध्याकाण्डे एकोनविंशत्यधिकशततमः
सर्गः॥११९॥

। अयोध्याकाण्डं सम्पूर्णम् ।

श्री. श्याम कुलकर्णी यांची ई साहित्यवरची इतर नऊ पुस्तकं.
यांवर टॅप किंवा क्लिक करा. थोडं थांबा. ते उघडेल. वाचा.

लवकरच येत आहे.

श्री श्याम कुलकर्णी अनुवादित

मूळ वाल्मिकी रामायण मराठी श्लोकमय भाग अकरावा

www.esahity.com

9869674820